

**OMLADINSKE
RADNE AKCIJE**
DIZAJN IDEOLOGIJE

OMLADINSKE RADNE AKCIJE

DIZAJN IDEOLOGIJE

KULTURA UMJETNOSTI
29. 3. - 11. 4. 2017.
KIC - GALERIJA NA KATU

OMLADINSKE RADNE AKCIJE - DIZAJN IDEOLOGIJE
29. 3. - 11. 4. 2017.

KIC - GALERIJA NA KATU

Kulturno informativni centar
Preradovićeva 5, Zagreb
www.kic.hr

Organizacija izložbe

Umjetnička organizacija Kultura umjetnosti
Bukovačka 47, Zagreb
<http://kulturaumjetnosti.blogspot.hr>

Tehnička podrška

Kulturno informativni centar
Preradovićeva 5, Zagreb
Emil Matešić, ravnatelj
Andera Grgić Marasović, organizatorica programa

**Autori koncepcije, postava i kataloga izložbe,
obrada fotografija i ilustracija**

Sanja Bachrach Krištofić, Mario Krištofić

Asistentica izložbe

Petra Husain

Tehnički postav izložbe

Tehnička služba KIC-a
Dino Muhović, voditelj tehničke službe
Vedran Grladinović

Autori tekstova

Sanja Bachrach Krištofić
Andreja Der Hazarijan Vukić
Bojan Krištofić
Reana Senjković

Lektura i korektura

Mirjana Paić-Jurinić

Posuditelji

Croatia Records, Zagreb
Gradski muzej Vukovar, Vukovar
Hrvatsko dizajnersko društvo
Hrvatski državni arhiv, Zagreb
Hrvatski filmski savez, Zagreb
Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Hrvatski povijesni muzej, Zagreb
Knjižnice grada Zagreba, Zagreb
Muzej grada Zagreba, Zagreb
Muzej grada Beograda, Beograd
Muzej Jugoslavije, Beograd
Muzej Slavonije, Osijek
Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb
Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
Zagreb film, Zagreb

Dragomir Bokan
Boris Cvjetanović
Branko Gavrić
Zlatko Herljević
Augustin Juriga
Saša Martinović Kunović
Tomislav Mrčić
Dejan Kršić
Slavka Pavić
Snježana Pavičić
Petar Pećur
Emil Smutni
Diana Sokolić
Mirjana Sošić
Bogdan Vučić

Zahvaljujemo na podršci, pomoći i savjetima

Ognjen Aleksić, Maja Arčabić, Sanja Borčić, Denis Detling, Ana Filep, Miroslav Gašparović, Branko Gavrić, Andrea Grgić, Marko Golub, Ivica Grčar, Rhea Ivanuš, Vinko Ivić, Grgur Marko Ivanković, Kristina Jagić Jakopović, Viktor Juriga, Mirjana Paić-Jurinić, Nataša Mataušić, Emil Matešić, Ismena Meić, Maja Karić, Željko i Branislav Mraović, Veselinka Kastratović, Vesna Kesić, Natalija Klarica, Dejan Kršić, Ivan Manojlović, Saša Martinović Kunović, Tomislav Mrčić (Likovni studio Tabak, Mrčić & Jakšić), Kristina Nosković, Mile Oršanić, Slavka Pavić, Snježana Pavičić, Petar Pećur, Jadranka Pintarić, Iva Prosoli, Darko Radotović, Mirjana Sošić, Koraljka Vlažo, Miroslava Vučić, Marko Zubak

Zahvaljujemo svima koji su nam materijale za izložbu ustupili bez naknade i angažirali se s mnogo entuzijazma.

Nakladnik kataloga

Umjetnička organizacija Kultura umjetnosti, Zagreb

Za nakladnika

Sanja Bachrach Krištofić

© Kultura umjetnosti, 2017.

Stavovi izneseni u ovoj knjizi osobni su stavovi autora i ne odražavaju nužno stavove Kulture umjetnosti.

Tisak

Intergrafika TTŽ
Zagreb, prosinac 2016.- ožujak 2017.

Naklada

300 primjeraka

ISBN 978-953-57150-4-7

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000959040.

Izložba i katalog realizirani su financijskom potporom Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i sport Grada Zagreba i Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

Sadržaj

Uvod

Reana Senjković

5 - 14

Omladinske radne akcije u vizualnim medijima

Sanja Bachrach Krištofić, Mario Krištofić

15 - 24

Umjetničko posredovanje *socijalističke stvarnosti* na primjeru omladinskih radnih akcija 1946. – 1952.

Andreja Der Hazarijan Vukić

25 - 32

Dizajniranje srca, ruku i lopata *Prilog kontekstualizaciji dizajna za jugoslavenske omladinske radne akcije*

Bojan Krištofić

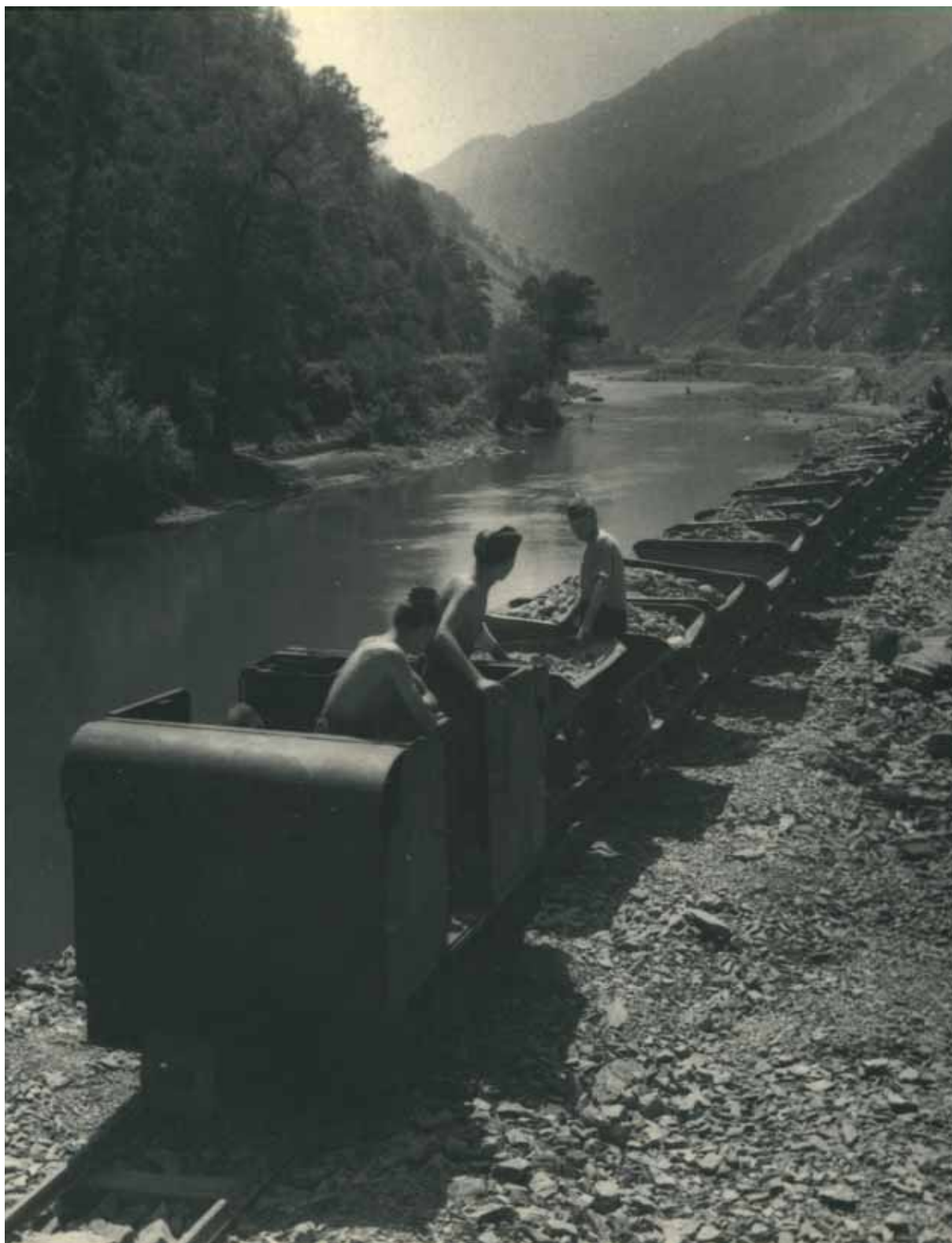
33 - 35

Ilustracije

37 - 90

Katalog

91 - 95

Fotografija, Brčko – Banovići, autor Milan Pavić, 1946., privatni posuditelj

Uvod

Reana Senjković

U razdoblju od kraja lipnja do kraja kolovoza 1942. godine, u dolini rijeke Sanice kod Ključa, „ispred neprijateljskih bunkera“, „okupatoru pred nosom“, radeći noću, oko 7000 mladih obralo je dozrele voćke, pobralo povrće i poželo pšenicu, ječam, zob i kukuruz. Dio šljiva i jabuka su osušili, od šljiva skuhalo pekmez, a krumpir stavili u trap. Hranu su slali u partizanske bolnice ili spremali „u rezervu“. Sve to obavili su po nalogu sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu pod krilaticom „Ni zrno žita neprijatelju“. Prva omladinska udarna poljoprivredna brigada imala je svoj štab, komandanta i komesara, 10 bataljona i 57 četa (Mihailović i Spasović 1980: 23-24; Supek 1963: 9; Jovanović 1948: 5). Povijest će je postaviti na početak crte trajanja fenomena omladinskih radnih akcija koja se protegnula sve do kraja socijalističke Jugoslavije.¹ Uobičajeno se dijeli u šest „faza“:

- (1) Radne akcije za trajanja Drugog svjetskog rata
- (2) Velike poslijeratne radne akcije: 1946–1951.
- (3) Lokalne radne akcije: 1952–1957.
- (4) Oživljavanje velikih radnih akcija: 1958–1964.
- (5) Lokalne radne akcije: 1965–1967.
- (6) Reafirmacija dobrovoljnog omladinskog rada: od 1968. godine. (Mihailović 1985: 8-9)

Velike poslijeratne radne akcije

O prvim poslijeratnim omladinskim radnim akcijama u pero novinaru Milomiru Mariću govorio je 1980-ih

Mihailo Švabić, član poslijeratnog Sekretarijata USAOJ-a zadužen za „radničku omladinu i radne akcije“. Na samom početku, rekao je, nije se radilo o velikim pot-hvatima: „[...] ovde opravljen most, onde zakrpljena škola.“ Omladinska organizacija željela je učiniti nešto veće, značajnije, naročito u političkom smislu:

Ideju da se napravi pruga od Brčkog do Banovića i omogući optimalna eksploatacija uglja, čuo sam od pomoćnika ministra rudarstva Tadije Popovića. Da li je on to smislio ili neko drugi, ne znam. Uglavnom, saglasili smo se da je to objekat koji zadovoljava naše potrebe, iako smo svuda nailazili na nevericu. Gde, kako i čime za pet-šest meseci da napravite prugu? Znete li vi uopšte šta je pruga? Stvarno, pojma nismo imali!“ (Marić 2014: 203)

Omladinsku prugu Brčko – Banovići, dugu 88,5 km, u 190 dana 1946. godine izgradilo je 62.268 članova Narodne omladine Jugoslavije. U domaćim brigadama radilo je 26 Francuza, 25 Španjolaca, 25 Danaca, 14 Lužičkih Srba, 13 Austrijanaca, 10 Belgijaca, 9 Indijaca, 3 Nizozemca i 2 Meksikanke, a u akciji su sudjelovale i brigade iz Poljske, Čehoslovačke, Grčke, Mađarske, Rumunjske, Bugarske i Albanije (*Omladinska pruga...* 1946: 8-9). Na trasu buduće pruge uputili su se i slikari i književnici.² U tom „bosanskom i balkanskom srednjem vijeku“, „njedrima te teške bosanske zemlje“, „grobu jedne uklete prošlosti“, pojavila su se, oduševljena je u svoj dnevnik zapisao Miroslav Krleža, „djeca sa buktinjama u rukama“, u njega je „prodrlo šezdeset

¹ Posljednja omladinska radna akcija organizirala se 1990. godine u Banjoj Luci (Popović 2010: 279).

² Odziv književnika bio je, međutim, manji od očekivanog. U svome „izvještaju o kulturno-umjetničkom sektoru“ iz lipnja 1946. godine Agitprop Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske ustvrdio je malobrojnost „originalnih književnih radova“. Propust – koji se protumačio ponajprije činjenicom da su književnici prezaposleni drugim dužnostima, sudjelovanjem u priredbama, na-

stavom, uredničkim, organizacijskim i administrativnim poslovima – nastojao se ispraviti „raznim dodjelama nagrada, kartama za snabdijevanje i drugim privilegijama“ (Šarić 2010: 396).

hiljada omladinaca“ da bi, „kao prava štafeta vjekova“, pronijeli „svjetlost kroz naš mrak“ i predali je „pokoljenjima“. Trenutak je, po njemu, bio „historijski“, u njemu je „romantičan san“ postao „stvarnost, koja hoće da bude ostvarenje sna socijalističkog“: „Nije ovo prva pruga na svijetu sigurno, ali je prva koju su izgradila djeca i poklonila je Titu, koji je prvi čovjek naše politike, te mu uspijeva da probija tunele kroz najmračnije srednjevjekovje naše prošlosti“ (Krlježa 1965 [1946]: 43-49).

Uspjeh prve pobudio je apetit za izgradnju i druge Omladinske pruge. Radovi na pruzi Šamac – Sarajevo, dugoj 243 km, trajali su od 1. travnja do 15. studenog 1947. Sudjelovalo je 167.037 mladića i 44.334 djevojke iz Jugoslavije (Jovanović 1948: 19), a međunarodna dimenzija akcija ovoga je puta bila važnija i naglašenija no godinu prije. Početkom kolovoza o omladinskim radnim akcijama u Jugoslaviji izvijestio je pod naslovom „Mladi Slaveni grade željezničku prugu. ‘Piknik i molitva‘“ i američki tisak:

Omladinska pruga se u službenim dokumentima formalno opisuje kao „ponos nove Titove generacije“. Ali čini se da i stariji na nju gledaju s više entuzijazma nego na ista drugo nakon rata. Zahvaljujući slavenskoj spontanosti, ono što je moglo biti jako naporno postalo je uzbudljivijim od nogometne utakmice. Međunarodna ljevičarska propaganda tretira ga kao [pothvat] od ogromnog društvenog značaja. [...] Sada se u smjeni znoji osamdeset i četiri tisuće dobrovoljaca. Njihove snježno bijele barake posute su po zelenim obroncima duž trase. Unatoč šestosatnom napornom radu ujutro, oni su spremni za pjesmu, igre i predavanja poslijepodne. (De Luce 1947)

Na sastanku Centralnog vijeća Narodne omladine Jugoslavije koji se održao u proljeće 1947. godine Mihailo Švabić nije našao razumijevanja za slične poruke. Radne akcije se nerijetko predstavljaju, rekao je, kao „prosto jedna zabava“, mnogi su na njih počeli gledati „kao na neko odmorište“, pa su organizatorima akcija stizale molbe „u kojima se traži da se toj i toj grupi dozvoli da provede svoj godišnji odmor na Pruzi“

(AJ, SSSOJ-37). U stvari, izgradnja druge Omladinske pruge za Narodnu omladinu Federativne Narodne Republike Jugoslavije bila je velik organizacijski zaloga. Propusti su se događali u svim vidovima rada. Iz zapisnika sa spomenutog sastanka doznajemo da omladinske organizacije u mnogim gradovima i selima iz kojih su dolazili mladi akcijaši nisu na zadovoljavajući način obavile posao koji se od njih očekivao. Mladići i djevojke nisu mnogo znali o radu koji ih očekuje, u mnogim slučajevima nije se obavilo cijepljenje ni liječnički pregled, pa su se oni koji su na gradilište pruge došli bolesni morali vratiti kući, ili su se liječili u bolnicama u kojima se organizirala skrb za brigadire.³ Neke su brigade na gradilište pruge stigle bez „rukovodećeg kadra“ i bez popisa brigadira, neki zapovjednici brigada nisu imali iskustva u radu s mladima, a s brigadama je na gradilište pruge stiglo i ponešto ljudi koje nitko nije poznavao, ali i starijih koji su se pridružili brigadirima da bi se prehranili. Uz to, nije se nabavio nijedan nov vagonet nego su se koristili oni, ionako malobrojni, koji su nakon dovršetka radova na pruzi Brčko – Banovići ostali čitavi, a brigadiri su manjak morali nadomjestiti radom tačkama. Nije bilo dovoljno drvene građe i cementa. Komitet za kinematografiju nije osigurao dovoljan broj kinoaparata, a nisu se osigurali ni redoviti dolasci predavača (AJ, SSSOJ-37). Organizatori akcije, zaokupljeni nastojanjem da zadrže konce u rukama, počesto su morali improvizirati.

O slabostima u mobilizaciji mladih za odlazak na akciju govorili su gotovo svi sudionici diskusije. U Hrvatskoj za rad na pruzi javili su se mladi iz 3793 sela, a iz 1356 sela nije bilo prijava. Djevojke u bjelovarskom okrugu nisu se prijavljivale „zbog pričanja o nemoralu na pruzi“. Sličnih je problema bilo i u Istri: „U Istri italijanski popovi širili su parole da omladinci koji idu na prugu treba da idu u Grčku da se bore i posle toga je oko 60 omladinaca otišlo u Italiju. Ostale parole uglavnom su se odnosile na nemoral.“ U Svetom Ivanu Zelini, Orahovici i Donjem Miholjcu mobilizacija je imala „tehnički karakter“, „putem poziva“, a i gdjegdje drugdje „[s]tvorila se psihoza da ko ne ide na prugu ima da

³ Na radnoj akciji izgradnje pruge Brčko – Banovići medicinska skrb organizirala se, kako stoji u izvještaju brigade koju je organizirao čehoslovački Savez prijatelja Titove Jugoslavije, u „[d]ve velike bolnice sa odličnim stručnjacima (prof. Mitrović sa pariske Sorbone) i sedam ambulanti (20 do 30 kreveta)“ (Sovilj 2008: 305). Komitet za zaštitu zdravlja upozorio je da je „higijena na pruzi“ 1947. godine bila zadovoljavajuća tek onda kada su se provodile svakodnevne kontrole. Brigadiri su se u toploj vodi prali ne više od tri puta mjesečno, a i tada često bez sapuna jer ga nije bilo dovoljno. Pojavile su se bolesti, pa i epidemije, a liječničku pomoć zatražilo je oko 23% brigadira i brigadirki. Najveći su problem bili enterokolitis, dizenterija

i trbušni tifus, koji su prerasli u epidemiju zbog toga što je „nužda vršena ‘gdje god se stigne’“. Žarište tifusa nije bilo na trasi pruge nego u Slavonskom Brodu, gdje je u to vrijeme bilo više od 200 oboljelih (Selinić 2007: 120-121). Prema podacima iz mjesečnih izvješća o hospitaliziranim na Zaraznom odjelu Civilne bolnice u Splitu od svibnja do studenog 1941. godine upravo je trbušni tifus bio najučestalija zarazna bolest (Brisky 2011: 214), no od tifusa se poboljševalo i umiralo i prije: u razdoblju od 1935. do 1936. samo u kotarima Vojniću i Slunju oboljela je 731 osoba, a umrlo ih je 80 (Livada 1982: 205). U brigadama koje su stigle na akciju Šamac – Sarajevo krajem rujna i početkom listopada bilo je gotovo 30% ušljivih (Selinić

doživi zakonske posledice". Zaključci rasprave uputili su na nužnost da se takva praksa onemogućiti, a da se oni koji bi je i dalje provodili kazne. „Omladinske dobrovoljne radne akcije“ kakvima su ih vidjeli organizatori bile su „pomoćno sredstvo u ostvarenju Petogodišnjeg plana“, politička akcija u „podizanju duha Narodne omladine“, ali i čitava naroda. Trebale su „dati poticaj“, „unijeti tempo“ i naučiti mlade kako se ispunjavaju norme. To što su se mladići i djevojke katkad osjećali obavezanim odazvati se pozivu na akcije, što su na akcije dolazili nepripremljeni, što je njihov smještaj bio neadekvatan i što im je nedostajalo materijala i alata, upozorio je Švabić, moglo je dovesti do toga da se ugasi njihov polet (AJ, SSSOJ-37). Na te i druge probleme odgovorilo se parolom „Nemoguće – to je naš cilj“ (Mihailović i Spasović 1980: 38).

Na trasi pruge Šamac – Sarajevo mladi su izgradili 17 mostova, devet tunela, ugradili su 23.000 kubnih metara betona i 335.000 željezničkih pragova (isto: 44). Da bi se radovi dovršili u predviđenom vremenu, pa i prije toga, katkad se radilo danonoćno.

Akcije su imale biti „velika škola graditelja socijalizma“ (Jovanović 1948: 23; Mihailović i Spasović 1980: 7). Kriatica „Mi gradimo prugu – pruga gradi nas“ provodila se u djelo, među ostalim, „političko-odgojnim“, „popularno-znanstvenim“ i stručnim predavanjima (*Omladinska pruga...1946:* 13), analfabetskim tečajevima i obukom za rukovanje modernim alatima. U razdoblju između 1946. i 1952. godine, pošto su na radnim akcijama završili „stručne kurseve“, u industriji se zaposlilo oko 40.000 mladića i djevojaka (Dragosavac 1983: 49). Da bi se ostvario „kolektivni duh“ među brigadirima i brigadirkama koji su stizali iz svih krajeva Jugoslavije, da bi se ostvarilo „iskreno drugarstvo“ s članovima inozemnih brigada i da bi oni po povratku kući mogli svjedočiti samo najbolja iskustva, važni su bili i organizirani večernji trenuci odmora. Britanski brigadiri koji su svoje dojmove o radu na izgradnji pruge Šamac – Sarajevo okupili u zborniku *The Railway. An Adventure in Construction* (1948) dijelili su mišljenje brigadnog zborovođe:

2007: 121-122). Mnogi mladići i djevojke sa sela tek su na toj akciji, ustvrdio je Bartrić Jovanović, usvojili „čitav niz higijenskih propisa“, pa i naučili prati ruke prije i nakon jela (Jovanović 1948: 30).

4 Kao i u slučaju ideje koja je pokrenula izgradnju Novog Beograda, planovi za izgradnju Nove Gorice predviđali su tipičan modernistički zahvat koji je nalagao nemilosrdan raskid s prošlošću. U isto vrijeme, ili nešto malo prije, modernistički projekti u urbanizmu trebali su i na Zapadu osigurati preduvjete za život novog, zadovoljnijeg urbanog društva. Tako se i britanski program izgradnje novih gra-

Kada plešu, oni ne plešu u parovima, kao mi na Zapadu, oni oblikuju krug držeći se za ruke [...] Najjednostavniji i najneformalniji od tih plesova je kolo. Plešu ga bilo gdje – u dvorištu željezničke stanice, na primjer, dok čekaju vlak – ljudi ulaze u kolo i izlaze iz njega kako im se prohtije. [...] Ogromno je postignuće da su se stari nacionalni suparnici okupili na ovako miroljubiv i ugodan način. [...] Tko je želio uvijek se mogao odmoriti od plesanja, sjesti na neki od panjeva koji su se dovukli oko logorske vatre [...]. (Eve 1948: 39-41)

Istodobno kada i prugu između Šamca i Sarajeva mladi jugoslavenski akcijaši gradili su tvornicu teških strojeva i alata Ivo Lola Ribar u Železniku, željezničke pruge Nikšić – Titograd i Stupari – Kladanj, Pionirsku prugu u Beogradu, tvornicu hidrauličkih ležajeva i parnih kotlova u Zagrebu, tvornicu Titan u Kamniku, cestu Celje – Sv. Petar te 36 „šumskih objekata“. Radili su i na melioraciji Strumičkog polja u Makedoniji (Jovanović 1948: 19). Sljedeće godine uskočili su pomoći u izgradnji autoceste Bratstvo-jedinstvo, na kojoj su zagrebačka i beogradska građevinska poduzeća u 1946. godini dovršila samo 2%, a u 1947. godini 8% predviđenih radova (Celmić 2006a: 162-163). Uz mnoga manja gradilišta otvorilo se i jedno novo, veliko: Novi Beograd. U razdoblju do 1951. godine omladinske brigade gradile su i željezničke pruge Kučevo – Brodica, Šabac – Zvornik i Banja Luka – Doboš, tvornice Jedinstvo u Zagrebu, Maglić i Sutjeska u Foči, Raška u Novom Pazaru, Krušik u Valjevu, valjaonicu bakra u Sevojnu, željezare u Nikšiću i Zenici, hidrocentrale u Jablanici, Zvorniku i Vinodolu i sustave hidrocentrala u Mavrovu i na Vlasini... Započele su i izgradnju studentskih gradova u Zagrebu, Ljubljani, Beogradu, Sarajevu i Skoplju te novoga grada, Nove Gorice (Ivanji i Vasović 1959: 2).⁴ U organizaciji saveznih radnih akcija vodstvo jugoslavenske omladine oslanjalo se na iskustva koja je steklo u ratu, ali ponajprije na sovjetska iskustva. No, u zamahu ostvarenja Prvog petogodišnjeg plana na obnovu i izgradnju pala je sjena rezolucije Informbiroa.⁵ Zemlje „narodne demokracije“ nisu isporučile strojeve neophodne na gradilištima, a „gradilišni, vojni i omladinski komiteti zasjedali su sve češće, ponekad

dova nakon 1945. godine predstavljao kao svjestan iskorak u stvaranje novog društvenog poretka (Hobson 1999: 4), a „utopijski prijedlog“ da urbanizam mora okrenuti leđa starome i stvoriti sasvim novu vrstu naselja održao se do 1960-ih, uglavnom razapet između pristajanja uz još devetnaestostoljetnu zamisao o izgradnji vrtinih gradova Ebenezer Howarda s jedne i Corbusierove ideje sunčanog grada s druge strane (Taylor 1998: 24). Iako samo dijelom ostvoreni, projekti izgradnje Novog Beograda i Nove Gorice jasno su odražavali otklon od socijalističkog monumentalizma. Tako, primjerice, zgrada Centralnog komiteta KPJ, koja

i cijelu noć. Čitana su povjerljiva pisma, o njima se raspravljalo, a zbog povremenih sabotaža (razbijena vodovodna cijev, željezna piljevina u motornom ulju, isječeni remeni na motoru finišera i sl.) sumnjalo se na svakoga“ (Celmić 2006b: 101). Već 1950. godine bilo je jasno da se „zbog pogoršane ekonomske situacije“ neće moći dovršiti dva najveća zadatka: izgradnja autoceste od Ljubljane do Gevgelije te Novi Beograd (Ristanović 2014: 449). Dvije godine poslije dalo se za pravo onima koji su tvrdili da dobrovoljni rad mladih ekonomski nije isplativ.

Novi život velikih radnih akcija

Za razliku od velikih poslijeratnih omladinskih radnih akcija, koje su imale cilj obnoviti i izgraditi Jugoslaviju ali i izgraditi generaciju mladih koji će biti odgovarajuće svjesni i savjesni, u vrijeme „oživljavanja velikih radnih akcija“ (Mihailović 1985: 8-9) naglasak je bio na potonjem. Američki tisak je i ovoga puta ponudio objašnjenje:

Jugoslavenski tinejdžeri, koje se često optužuje zbog apatije i svojevrijednog ponašanja, regrutiraju se za izgradnju autoceste u nadi da će ih težak rad držati dalje od neprilika. Komunistička partija Jugoslavije toliko je zabrinuta za mladu generaciju da je odlučila oživjeti poslijeratni sustav radnih brigada [...].

Otprilike 55.000 tinejdžera, djevojaka i mladića, počeo će raditi u travnju na završnih 72 kilometra nove asfaltirane ceste između Ljubljane i Zagreba. Rečeno im je da završe cestu, koja je prijeko potrebna zbog prometa stranih turista, do 29. studenog, a složene pripreme za izgradnju naselja [...] i za organizaciju sportskih i rekreacijskih aktivnosti su u tijeku. Program je dobrovoljan, ali sve ukazuje na to da Komunistička partija daje sve od sebe da bi uvjerala mlade da se prijave. [...] Zapovijed Josipa Tita da se ponovo uvedu omladinske brigade uslijedila je za višemjesečnim, sve većim kritikama upućenim jugoslavenskoj mlađoj generaciji. Tinejdžere se optužilo zbog lošeg ponašanja, zbog imitiranja zapadnjačke mode, plesa i glazbe, zbog „taštine i buntovni-

štva“, zbog „raskalašnih navika“ i, iznad svega, zbog gubitka zanimanja za komunizam i apatije prema školovanju. Komuniste je ponajprije morio strah da mlađa generacija gubi dodir s komunizmom i prihvaća „baš me briga“ stav prema idealima „nove Jugoslavije“. Vođa komunističke omladinske organizacije s gorčinom je napao mlade ljude zbog „nedgovornog stava prema društvenim organizacijama“. („Yugoslav Teenagers...“ 1958)⁶

O „nezdravim pojavama“ u školama, zanimanju mladih za britanske i američke filmove i za američku popularnu glazbu govorilo se već 15. travnja 1947., drugoga dana savjetovanja Predsjedništva Centralnog vijeća Narodne omladine Jugoslavije u Beogradu (AJ, SSOJ-37). To je potvrdio i Godišnji izvještaj Gradskog komiteta KPH Zagreb iz 1949. godine, a popisu su se pridodali kicoško odijevanje, nemoral i malograđanština (Duda 2012: 30). Krajem 1950-ih krivica se nerijetko pripisivala organizaciji Narodne omladine i njenom nesnalaženju u „novim okolnostima“, a navodno je krizi pridonijelo i svojedobno odustajanje od organiziranja saveznih radnih akcija u ime „decentralizacije i uvođenja novog privrednog sistema“ (Kačarević 1960: 79). U siječnju 1958. godine, na Šestom kongresu Narodne omladine Jugoslavije, raspravljalo se o uzrocima i posljedicama prekida u organiziranju velikih, saveznih radnih akcija. U svome ih je izlaganju pobrojio i Josip Broz. Podsjetio je na uvjerenost da radovi na infrastrukturnim objektima koje, dobrovoljnim radom, izvode mladi, koštaju više no što bi za isto naplatilo neko građevinsko poduzeće. Prisjetio se i stavova da je na mladima da uče a ne da „krampaju“. „Međutim, taj vakuum“, rekao je, „ipak je pokazao da nije korisno da naša omladina ne radi zajednički. Pokazao je da je to čak štetno. Zbog toga je nastalo i izvjesno odvajanje omladine po republikama, po nacionalnostima itd.“ (Mihailović i Spasović 1980: 114).

Osim lokalnih omladinskih radnih akcija i nastavka akcije izgradnje autoceste Bratstvo-jedinstvo, u razdoblju između 1958. i 1964. godine jugoslavenski mladići i djevojke radili su na Adi Ciganliji u Beogradu (od 1957.) na akciji Sava u Zagrebu (od 1960.) i na izgradnji

se isprva planirala prema sovjetskom uzoru, u novim je planovima „više podsjećala na američki neboder“ (Korov 2012: 49).

⁵ Brigada Freda Singletona na svom putu u Jugoslaviju, gdje su mladi Britanci trebali sudjelovati u izgradnji autoceste Bratstvo-jedinstvo, zastala je u Parizu. Ondje su, tek nekoliko dana nakon što je objavljeno da je jugoslavenska Komunistička partija izbačena iz Kominforma, pohodili skup na kojem je govorio Maurice Thorez, generalni tajnik francuske Komunističke partije, i osudio Josipa Broza kao trokističkog izdajnika. Zbog toga su neki članovi brigade odlučili ne nastaviti putovanje, a većina je bila izrazito kritički raspoložena, pa su po dolasku u Jugoslaviju neprestano tražili dokaze koji bi poduprili optužbe Kominforma (Singleton 1988: 50).

⁶ O zanimanju američkih medija za novi val jugoslavenskih omladinskih radnih akcija govori i podulji članak s kraja iste godine: „Autocesta između Beograda na istoku i Ljubljane na zapadu prekrivena je asfaltom i rodoljubnim znojem mladih Jugoslavena. Prema standardima Wisconsina smatrala bi se solidnom dvotračnom cestom. Prema jugoslavenskim standardima to je autocesta kojoj gotovo da nema ravnja. Prosječna autocesta u toj zemlji širine je i kvalitete američkog pošljunčana puta. [...] Brigade mladih napravile su posao – tisuće mladića i djevojaka, većinom u srednjim ili kasnim tinejdžerskim godinama, koji su se javili da bi radili bez ikakve naknade mjesec ili dva tijekom ljeta. Čini se da su ondje odrasli tek minimalno provodili nadzor. U novinama omladinske organizacije pojavile su se priče o početku projekta. Skupine mladih iz škola ili tvornica iz svojih su mjesta putovale

nove tvornice automobila Crvena zastava u Kragujevcu (1960–1962.). Nakon potresa u Skoplju 1963. godine čitava je srpanjska smjena graditelja autoceste pošla u pomoć. Pod geslom „Radom glasamo za socijalizam“ 1964. godine 170 brigada gradilo je dionicu Jadranske magistrale od Kolašina do Bijelog Polja (Mihailović 1985: 212). U to vrijeme modeli radničkog i društvenog samoupravljanja počeli su se uvoditi i na omladinske radne akcije, postupno zamjenjujući „poluvojnički tip organizacije“ života i rada, koji se bio oslanjao na ideal „borbenog odreda društva“, organizaciju partizanske brigade, i nametao autoritativan način rukovođenja (Supek 1963: 174–177). U drugoj fazi velikih omladinskih radnih akcija drugarstvo je, zapazio je filozof, psiholog i sociolog Rudi Supek za svoga četverogodišnjeg istraživanja akcije izgradnje autoceste Bratstvo-jedinstvo, bilo u prvome planu (isto: 301–320).⁷

Jugoslavensko gospodarstvo sada je bilo razvijeno u mjeri koja je omogućivala bolji smještaj brigadiru i brigadirki, bolju prehranu i manje naporan rad. Na trasu autoceste izašlo je mnogo više strojeva, uskrativši tim akcijama herojske podvige mladih u borbi sa silama prirode, koji su bili važnim elementom motivirajućih pripovijedanja o poslijeratnim omladinskim radnim akcijama.⁸ O tome je razmišljao i Rudi Supek, a svoja je razmišljanja zapisao u terensku bilježnicu:

Prolazeći trasom u ove blage septembarske dane, kad se zlato punog ljeta počinje taložiti na lišće okolnog drveća, i promatrajući trasu kako sad naglo iz dana u dan poprima svoj konačni oblik, u osjećaj ponosa (kao da sam i ja ovdje ugradio neku lopatu zemlje) umiješalo se iznenadno čuvstvo neke tuge. Na sada već jasno ocrtanoj, izravnanjoj, izglačanoj trasi finišeri su obavljali svoj posao, polažući na nju tvrdi oklop betona. Stroj na tračnicama urezivao je u nju onu pravilnost koju ne mogu dostići ljudske ruke, a brigadiri tapkali za strojem hraneći ga šljunkom i cementom, bavili se pokraj puta još zaostalim neravninama i štitili betonsku traku od sunca. Otkuda najednom ovaj refleks tuge? [...] Ali, sada su ti mladići u zelenkasto-glinenastom ruhu, koje sam još nedavno gledao u punom zamahu u

borbi s glinom, tvrdim kamenjem, kišom i sparinom, s močvarnim i neravnim tlom, hodali nekako suvišno uz finišere, i bez većeg napora glačali izgrađenu trasu, davali joj pravilnost svih lijepih, civiliziranih i luksuznih stvari. A doskora će njom, zaista, poteći mnoge luksuzne stvari čiji reflektori neće na toj lijepoj ravlini otkriti tragove vašeg napora! Shvatio sam svoju iznenadnu žalost na trasi: u ovim posljednjim danima glavnu je riječ na njoj preuzeo stroj, dok je čovjek postao samo njegov pomagač, i više se nije nazirao onaj čovjek iz gliba koji se vlastitim mišićima bori s prirodom. Bilo je to, zapravo, paradoksalno čuvstvo, jer smo strojeve i stvorili da bismo olakšali taj napor na kroćenju prirode. No, ono se nije dalo ušutkati ovim jasnim racionalnim razlogom, kao da je stroj ovdje postao posrednik koji izdaje smisao jednog napora! (Supek 1963: 28–30)

Već u filmu Gustava Gavrina *Život je naš. Ljudi s pruge*, koji se snimao 1947. godine na izgradnji pruge Šamac – Sarajevo (1948, Beograd: Avala film), sugeriralo se s neodobravanjem da su se poneki mladići i djevojke javljali za sudjelovanje na akciji očekujući da će ondje izučiti zanat, ili imati i druge koristi, da će zbog brigadirske značke lakše dobiti studentsku stipendiju ili posao. Na obnovljenim saveznim omladinskim radnim akcijama tečajevi koji su brigadirima bili na raspolaganju i dalje su bili vrlo važni. Prema jednom istraživanju 21,4% brigadira željelo se, zbog lakoće posla, bolje nagrade ili ugleda u društvu, osposobiti za zanimanje „šofera“, 7,9% za mehaničara, 4,9% traktorista, 4,5% službenika, 3,2% inženjera, 3,1% prosvjetnog radnika i jednako toliko „tehničara“ (Kilibarda 1960: 61). Tečajeve suvremenog domaćinstva na akciji izgradnje autoceste Bratstvo-jedinstvo 1960. godine, izvijestio je časopis *Žena*, polazilo je nekoliko tisuća djevojaka i, to se posebno naglasilo, mladića. Mladiće je najviše zanimalo „da znaju ispeglati košulju, hlače i odijelo“, a djevojke su, osim „praktičnoga rada“ u „pravoj suvremenoj čajnoj kuhinji“, učile „sastav hrane; vrijednost masti i bjelančevina [...] ekonomiku domaćinstva, kako najbolje raspoređivati kućni budžet, [...] sve o uređivanju stana, primjenu suvremenih uređaja u kućanstvu... [...] o svemu što dobra domaćica treba znati“ (Vuković 1960: 13; usp. i Ristanović 2014:

kako su znale i umjele do gradilišta. Opskrbljene su alatom koji je bio na raspolaganju i stručnim vodstvom kakvo je zemlja imala. Dobili su hranu, koju su sami pripremali, i živjeli su u barakama koje su sami izgradili. [...] Razgovarao sam s nekoliko mladića i pitao ih nekoliko otvorenih pitanja o ponašanju tih skupina mladića i djevojaka bez nadzora. Nemoralnosti, rekli su mi, gotovo i nema. Posao se obavlja sa zanosom, rekli su, i sve zbog čega bi brigadirstvo moglo doći na zao glas izbjegava se kao pitanje časti. [...] Jedan od mladića s kojima sam razgovarao rekao mi je otprilike ovo: 'Dovraga s politikom i dovraga s vladom. Ja gradim ovu cestu za narod Jugoslavije, i uvijek ću na nju gledati s ponosom.'“ (Pease 1958)

⁷ To je, uostalom, bila i poruka organizatora akcija. U Programu rada Gradskog komiteta Narodne omladine Hrvatske – Zagreb iz 1958. godine stoji sljedeće: „Agita-

ciju treba unekoliko izmijeniti prema prošlogodišnjoj. I dalje treba govoriti: o ljepoti kolektivnog rada i života, o drugarstvu i prijateljstvu, logorskim vatrama itd., govoriti o organiziranju slobodnih aktivnosti (...), ali treba mnogo više govoriti o onom što je bitno u radnim akcijama, a to je izgradnja socijalizma, izgradnja naše zemlje. Tu je pravi smisao radne akcije, njen najdublji smisao“ (Zdjelar 1984: 10).

⁸ Na akciji izgradnje autoceste između Zagreba i Ljubljane sudjelovala su građevinska poduzeća iz Zagreba, Ljubljane, Celja, Novog Mesta, Sarajeva, Čačka, Ajdovščine i Beograda. U jeku radova 2.000 građevinskih radnika upravljalo je, prema tvrdnji autora monografije *Autoput 1958*, većim dijelom ukupnoga broja strojeva za izgradnju cesta koje su posjedovala jugoslavenska građevinska poduzeća (Ivanji i Vasović 1959: 68–72).

591).⁹ Isti časopis u ljeto 1963. godine, u članku „Skri-vene mogućnosti autoputa su beskrajne“, posebno je istaknuo da radna akcija „sve sigurnije prerasta od političke u općeobrazovnu školu“. Poboljšala se suradnja sa zavodima za zapošljavanje radnika, pa su, primjerice, brigadiri jedne splitske brigade od zavoda za zapošljavanje u ugostiteljstvu dobili jamstvo da će po povratku s autoceste zaposliti 60 konobara (Šoškić 1963: 13).

Sredinom 1960-ih još jednom su se zaoštrile rasprave o rentabilnosti omladinskih radnih akcija. U Novi Beograd brigadiri će se vratiti tek 1968. godine, 1970. godine 33 brigade radit će na otklanjanju posljedica potresa u Banjoj Luci, iste godine pokrenut će se ORA Sutjeska (1970–1977) i ORA Niš (1970–1978), a sljedećih godina i ORA Morava (1971–1980), ORA Jasenovac (1974–1977), ORA Partizanski put (1975–1978), ORA Palić (1975–1985), ORA Zeleni pojas Đerdapa (1967–1970 i 1976–1978), ORA Đerdap (1976–1990), ORA Kragujevac (1976–1978), ORA Šamac – Sarajevo (1978.), ORA Podrinje – Kolubara (1978–1989), ORA Kadinjača (1978–1988), ORA Vranje (1979–1988), ORA Smederevo (1979–1990), ORA Požarevac (1983–1987), Beograd – Bar, Otok mladosti...¹⁰ Od „tradicionalnih radnih akcija“ opstala je samo ORA Sava (Mihailović 1985: 213 i 216).

Gradski komitet Narodne omladine Hrvatske organizirao je 1960. godine akcije na izgradnji savskog nasipa i prilaznih putova sljemenskoj žičari, a 1961. godine mladi iz Splita, Rijeke, Beograda i Zagreba gradili su Jakuševački nasip na desnoj obali Save. Na Savskom nasipu radilo se sve do 1969. godine, naročito nakon velike poplave u listopadu 1964. Mladi koji su ga gradili taj će nasip, poput onih koji su sudjelovali u izgradnji velikih poslijeratnih infrastrukturnih objekata, nazivati svojim:

Zagreb je sa Savom uspostavio odnos nemiješanja i miroljubive koegzistencije 1965, kada smo dovršili sustav nasipa za obranu od poplave, a popriličnu sigurnost smo zajamčili tek nešto kasnije, kada je dovršen retencioni kanal Odra, koji u slučaju pretjerana vodostaja prima višak riječne vode i izliva je na za to predviđeno područje. Zakasnili smo nekoliko mjeseci: Sava je 1964 katastro-

falno poplavila Zagreb. Ali naš nasip je izdržao. Pišem: „naš“, jer sam i sada ponosan da sam nekoliko godina za redom, kao i mnogi moji prijatelji vršnjaci, drage i dobre volje, radio na izgradnji Savskog nasipa. (Bešker 2014)

Na odušnom kanalu Odra brigadiri, smješteni u naselju Sedam sekretara SKOJ-a u selu Kosnici, radili su i sljedećih godina, uz sudjelovanje u završnim radovima na Mostu mladosti, Zagrebačkom velesajmu, Autocesti Zagreb – Karlovac i Sportsko-rekreacijskom centru Jarun. Uz to, radili su na uređenju današnje Avenije Dubrovnik i Ulice grada Vukovara, Aleje Bologne, Branimirove ulice, Sljemenske ceste, parka Maksimira, čistili su i uređivali zagrebačke potoke-kanale Črnomerec, Bliznac, Kustošak, Trnava, Kunišćak, Kraljevec i Vrapčak... (Zdjelar 1984: 13–21; Mihailović i Spasović 1980: 127–135).

Naselje Sedam sekretara SKOJ-a, „Grad mladosti“, raslo je iz godine u godinu, pa su se u izvještaju o radu iz 1983. godine organizatori pohvalili da su spavaonice podigli na betonske temelje, obojili interijere svih objekata, plastificirali podove, osigurali ormariće za sve brigade, posadili 400 novih sadnica i uredili pješačke staze. U naselju je postojala ambulanta sa stacionarom, a velika blagovaonica radila je na principu samoposluživanja. Brigadiri su se mogli koristiti poslovnicom pošte, javnom međugradskom telefonskom govornicom, kioskom, a 1983. u natkrivenom prostoru pored kantine otvorila se i *pizzeria* (Zdjelar 1984: 40). Brigu o zdravlju brigadira i pravilnoj strukturi prehrane od samog početka te akcije vodio je liječnik Drago Droždjek. U izvještaju s početka 1970-ih ustvrdio je da je 97,4% mladića za trajanja akcije u prosjeku dobilo na težini 2,8 kg, a 96,8% djevojaka 3,9 kg. Uz to, opazio je znatan porast hemoglobina i vitalnog kapaciteta pluća koji su mu, uz promjene potkožnih nabora brigadira i brigadirki, ukazali na „gotovo nevjerovatno poboljšanje [njihove] fizičke kondicije“ (isto: 54).

Još 1965., u uvodnom izlaganju na Plenumu Gradskog komiteta Saveza omladine Hrvatske Zagreb, koji se održao u povodu radnih akcija, jasno se istaknulo da zabavu na akciji više nije moguće tretirati kao „isparavanje suvišne energije brigadira“, nego da je riječ o

⁹ I u sljedećem akcijaškom razdoblju ta se slika neće promijeniti: „Dok brigadiri veliki dio vremena izvan radilišta provode u ovladavanju tehničkim vještinama, brigadirke, ako i same nemaju tehničkih sklonosti, mogu nešto naučiti o krojenju, i šivenju, njezi i kozmetici, aranžiranju cvijeća, o modi i kulturi odijevanja...“ (Lamza 1974: 4).

¹⁰ Napominjem da ovi podaci nisu pouzdani, u drugim izvorima neki od njih navedeni su drugačije.

aktivnosti koja „daje konačan sjaj“ svemu ostalom. Književne večeri ponekad su se organizirale u brigadirskim barakama, ponešto drugo u prostoru press-centra ili u domu brigadira, ali većina se programa događala u središtu naselja: još je živjela poslijeratna tradicija logorske vatre, održavale su se filmske projekcije, plesne večeri i disco-večeri u organizaciji brigadira, sportska natjecanja, izložbe brigadirskih fotografija, slika i karikatura. Rezultati pojedinih brigada na „području društvenih aktivnosti“ su se i bodovali, pa je u pravilniku o natjecanju iz 1975. godine istaknuta obaveza svake brigade da u svakom od područja društvenog života i rada ostvari najmanje šest bodova. Da bi dosegla taj minimum brigada je, među ostalim, morala sudjelovati u 75% tečajeva (isto: 70-76). Izvještaj organizatora iz 1978. godine potvrđuje naročito zanimanje za vozačke tečajeve A i B kategorije. „Auto-moto, foto, kino i radio-tečaj“ završilo je 1330 brigadira, a nastavila se i suradnja sa Zavodom za zapošljavanje i Narodnim sveučilištem Moša Pijade, koje je organiziralo stručne seminare za „elektrovarioce, popravak radio i TV prijemnika te popravak malih kućanskih aparata, na kojima je kvalifikaciju steklo 114 polaznika“ (isto: 81).

Međutim, kroz *Program razvoja ORA Sava* iz 1984. godine provukao se ton rezignacije:

U posljednjih nekoliko godina (1979-1983) pokazalo se da grad Zagreb nema više takvih radova za brigadire kao što su bili savski nasip ili odušni kanal „Odra“, a koji su punih 20 godina bili gotovo isključivo gradilište brigadira, a očito je da ih niti ubuduće neće biti u većoj mjeri. Iako se u ovom srednjoročnom razdoblju planira na području Zagreba izgradnja nekoliko većih objekata na kojima bi bilo dosta adekvatnih radova za same brigadire (zagrebačka željeznička obilaznica, Črnc-polje, Sportsko-rekreacioni centar „Jarun“, nova klinička bolnica „Novi Zagreb“, velikogorička cesta itd.), neophodno je da se ORA „Sava“ prilagodi novonastalim uvjetima i da u svoj sistem organiziranja uvede nove elemente. U tome joj je neophodno potrebna podrška i pomoć šire društvene zajednice koja bi se zajedno s GK SSOH Zagreb, kao organizatorom akcije, trebala angažirati da se već nekoliko godina akutan problem osiguranja „pravih“ radova za brigadire riješi dugoročnije i na zadovoljavajući način, za što postoje vrlo velike mogućnosti. (Zdjelar 1984: 35)

Posljednje velike akcije

Ovu „fazu“ omladinskih radnih akcija obilježilo je okružje privredne reforme. Dobrovoljni rad mladih našao se na tržištu radne snage u konkurenciji s ponudom građevinskih tvrtki: proračunsko financiranje zamijenilo se samofinanciranjem akcija (Mihailović 1985: 9). Da bi se radna akcija započela trebalo je naći pogodno gradilište i investitora. Riječju, mladi su se za akciju morali „izboriti“ (isto: 19), pa dok je u razdoblju obnove i izgradnje, između 1945. i 1947. godine, na omladinskim radnim akcijama sudjelovalo oko 80% ukupnog broja mladih u Jugoslaviji (Nemetak 2014: 441), sredinom 1980-ih bilo ih je mnogo manje, tek 1% (Mihailović 1985: 9-10). Sada su akcijaši bili mladi no prije, bilo je manje djevojaka i manje naviklih na teške fizičke poslove (isto: 79-80). No, s druge strane, na radnim akcijama nakon 1968. godine doista je bilo manje znoja i žuljeva: većinom se radilo na pošumljavanju, uređenju riječnih nasipa i kopanju kanala. Organizirale su se samo u ljetnim mjesecima, a ne, kao prije, od ranog proljeća do kasne jeseni. Mladi su obavljali poslove koji se nisu mogli obaviti strojevima, ali i one koji jesu.

Dok su „društvene aktivnosti“ na prvim poslijeratnim omladinskim radnim akcijama bile odgovor na „društvene potrebe“, 1960-ih su se počele oblikovati prema „individualnim interesima“. Istraživanja za trajanja treće „faze“ pokazala su da brigadire i brigadirke najviše zanimaju zabava i sport, potom kultura i različiti tečajevi, a ponajmanje „idejno-politički rad“ (Mihailović 1985: 165-166). Promijenili su se i motivi mladih za odlazak na akcije. Neke je privukla mogućnost da im se rad na akciji prizna umjesto duže i teže obavezne ljetne prakse u tvornici, druge mogućnost besplatnog polaganja vozačkog ispita. Neki su došli iz znatiželje, potaknuti pričama roditelja, nekadašnjih akcijaša. Mnogi su došli da bi se družili s vršnjacima iz čitave zemlje¹¹ ili pošli dalje od svoga kraja, gdje do tada još nisu bili. Mnogima su, međutim, radne akcije bile jedini način da provedu ljetne praznike izvan svoga doma (usp. Popović 2010: 297).

Mladi su i na tim akcijama u slobodno vrijeme čitali, gledali filmove, bavili se sportom i plesali kolo uz logorsku vatru. No sada su ih, umjesto književnika, posjećivali

¹¹ Rezultati istraživanja Bore Kuzmanovića, Srečka Mihailovića i Vladimira Obradovića 1970. godine, na uzorku od 1680 zagrebačkih srednjoškolaca, pokazali su kako njih 47% smatra da je druženje s mladima iz čitave zemlje najvažniji cilj omladinskih radnih akcija, a ujedno najvažniji motiv za odlazak na akcije (Popović 2010: 293).

mađioničari i pjevači. Tih godina, kada su Nagradu sedam sekretara SKOJ-a za stvaralaštvo mladih primili Marko Breclj (1976), Leb i sol (1978), Lačni Franz (1981), Pankrti (1982), Luna (1984) i Ekatarina Velika (1986), na omladinskim radnim akcijama redala su se gostovanja ne samo pjevača zabavne i „narodne“ glazbe, nego i rock-glazbenika, često na temelju višegodišnjih ugovora s republičkim omladinskim organizacijama. Brigadiri i brigadirke zabavljali su se uz nastupe Parnog valjka, Nervoznog poštaru, Animatora, Prljavog kazališta, Yu grupe, Drugog načina, Filma, Riblje čorbe (na akciji Đerdap '85 oni su snimili album koji će nazvati *Koncert za brigadire*), Bijelog dugmeta... Na akciji Kozara '76 članovi skupine Bijelo dugme sudjelovali su kao brigadiri. Godinu dana poslije u razgovoru za *RTV reviju* Goran Bregović će se požaliti: „Ostali omladinci mogu da idu na radnu akciju ako to žele, samo nama se zbog tog pripisuju razne drame“ i traži se „nešto skriveno u tom našem gestu“.¹² U svakom slučaju, trojica od petorice dobili su udarničke značke, dokazavši se kao uzorni omladinci. U jednoj kasnijoj zgodi Bregović je navodno priznao da je „bend“ poveo na akciju kako bi ga „doveo u red“, jer su već bili „nepoželjni u desetak hotela širom Jugoslavije“. Odlazak na radnu akciju, zaključio je, mogao im je „donijeti samo dobro“.¹³ Pozitivne vrijednosti akcijama su pripisivali i Arsen Dedić i Đorđe Balašević: Dedić je 1975. godine napisao glazbu i tekst „akcijaške himne“ pod naslovom „Hej, haj, brigade“,¹⁴ a Balašević je skladao akcijašku uspješnicu „Strašan žulj“.¹⁵ „Brigadirsku pjesmu“ pjevala su i Srebrna krila.¹⁶

Društvo u malom

Početkom 1960-ih Rudi Supek je konceptom „društva u malom“ opisao promjene u organizaciji radnih akcija nastale uvođenjem principa samoupravljanja, kada su „radna brigada i [...] omladinsko naselje prestali [...] biti

po svojoj ulozi nešto heteronomno, podložno samo postizanju vanjskog radnog zadatka, a postali nešto autonomno, tip društva koje mora zadovoljiti neke osnovne potrebe društvenog života pojedinaca u cjelini“ (Supek 1963: 23). Za njega, radna akcija je bila „uključivanje u izgradnju materijalne osnove novog društva na takav način da je ideal toga društva već dat kao anticipacija u samoj organizaciji radne akcije i u stavu svakog pojedinca prema radu kao društvenom radu budućeg društva“. Kao „istinski društvena akcija“ ona je, po Supekovu mišljenju, pretpostavljala „kolektivni napor koji izvire iz dubine same grupe, iz spontane integracije pojedinca u radnu zajednicu, iz sposobnosti kolektiva da se uhvati u koštac s nepredviđenim poteškoćama, da improvizira, stvara i rješava nove probleme“ (isto: 17). Otprilike u isto vrijeme slično je ustvrdio Dragić Kačarević. „Radna brigada je“, Kačarević nije dvojio, „jedna mala komunistička zajednica razvijena koliko joj to omogućavaju materijalne mogućnosti naše zajednice i kvalitet naše omladine“ (Kačarević 1960: 67). Dvadesetak godina poslije Supeku i Kačareviću pridružio se Srećko Mihailović, postavivši već u uvodu svoje knjige *Omladinske radne akcije* pitanje: „Da li su današnje radne akcije anahronizam ili su, pak, zametak mogućeg alternativnog življenja?“ (Mihailović 1985: 4). Mladi ljudi u akcijaškim naseljima, odgovorio je, žive cjelovitim životom, riječ je o jedinstvenom „isječku iz 'normalnog' života“, koji podrazumijeva polifunkcionalnost „aktivnosti i odnosa“ (isto: 23).

Spomenute vrijednosti nedvojbeno pripadaju prošlom vremenu. Međutim, sjećanja na omladinske radne akcije još žive, u internetskom prostoru, na povremenim okupljanjima nekadašnjih brigadira, ali i u prostoru društvenog i političkog djelovanja. U studenom 2012., nakon poplava u Sloveniji, tada predsjednički kandidat Borut Pahor prepoznao je promidžbeni kapacitet dobrog rada i svoju je kampanju obogatio radnom akcijom *Skupaj za skupno*: s pedesetak istomišljenika

¹² Na <http://yugopapir.blogspot.com/2014/06/bijelo-dugme-3-deo-feljtona-nasput-do.html>

¹³ Na <http://www.vecernji.hr/zvijezde/bregovic-osjetio-se-eros-kad-su-usli-titovi-jovanka-964254>

¹⁴ „Mlade dane, tople, duge / prvu ljubav, prve sne, / vraćaju nam naše pruge, / ugradili tu smo sve, / sve. // Za godine koje bježe, / za mladosti blistav čas, / mostova nas bezbroj veže, / pruženih između nas, / između nas. // Hej-haj brigade, / hej-haj ruke mlade, / hej-haj brigade, / svoju zemlju, srcem grade, / svoju zemlju, srcem grade. // Ostaju za uvijek, druže, / ove ceste, ovi puti, / a drugarstvo duže, duže, / i od života i od smrti, / i od smrti. // Neka puca kao mina, / zvijezda iznad našeg čela, / opet stvara omladina, / novo vrijeme, nova djela, / nova djela. // Hej-haj brigade, / hej-haj ruke mlade, / hej-haj brigade, / svoju zemlju, srcem grade, / svoju zemlju, srcem grade.“

¹⁵ „Šta u brigadi / znače predmeti s faksa, / kad jedno su knjige, / a drugo je praksa? / Znam da ću moći / svoj mozaik da složim / tek kada položim rad. // Sada znam šta je prava stvar, sad sam shvatio kako se radi. / Danas, čuj, imam strašan žulj, / valjda najljepši u brigadi. // Ja sam u školi suze prolija gorke / zbog svakog

pet minus i svake četvorke. / Biću odlikaš kad dođem u formu / i prebacim normu ja. // Znao sam malo sve do ovoga leta, / tek sada razumem sve radnike sveta. / Do sad sam bio samo veliki klinac / i mamin mezinac sin.“

¹⁶ „Kad se složje ruke mlade, / u brigade, u brigade, / mladost gradi, pjesma leti, / kad odrasteš tog se sjeti. // Mi smo mladi, mi smo mladi, / jedno srce u brigadi, / sve nas nosi ista rijeka, / prva ljubav tu nas čeka. // Kad se složje ruke mlade, / u brigade, u brigade, / novog druga tu ćeš naći, / s njim je lakše, s njim si jači. // Mi smo mladi, mi smo mladi, / jedno srce u brigadi, / sve nas nosi ista rijeka, / prva ljubav tu nas čeka.“

¹⁷ Na <http://www.borutpahor.si/events/event/borut-pahor-z-delovno-brigado-pod-geslom-skupaj-za-skupno-v-soboto-na-koroskem-kjer-bo-njegovo-kandidaturo-podprl-tudi-predsednik-demokratske-stranke-slovenije-jurak/>

¹⁸ Na <http://www.naslovi.net/2014-08-03/mondo/radna-akcija-u-kraljevu-oranije-fora/1112402>

¹⁹ Na <http://www.telegraf.rs/vesti/politika/1075846-ujedinjuje-srbiju-vucic-posle-poplava-pokrece-radne-akcije-za-obnovu-zemlje/komentari/svi>

gradio je novi drveni most i sanirao poplavljene ceste u zaselcima Prhanija, Dolenja Trebuša i Hlipovec.¹⁷ Nakon velikih poplava u svibnju 2014. godine i u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni i Hercegovini čuli su se glasovi prisjećanja na nekadašnje omladinske radne akcije, ponajprije na njihov etos i način organizacije koji bi se, tvrdilo se, mogao pokazati kao rješenje za nezadovoljavajući odgovor državnih institucija. Neka udruženja bivših brigadira krenula su u poplavljena područja, samoorganizirajući se, da bi pomogla u čišćenju terena od nanosa i uređivanju korita rijeka i okolnih putova.¹⁸ U isto vrijeme jedan je srbijanski portal objavio vijest pod naslovom „Ujedinjuje Srbiju: Vučić posle poplava pokreće radne akcije za obnovu zemlje“, a čitatelji su uzvratili s više od stotinu komentara u kojima se, uz Vučića, spominju i Josip Broz, neki pjesnici, lopovi i izdajice, komunizam, liberalni kapitalizam, tajkuni, udarničke značke, ali i mladi na koje se može računati, „pjesma i znoj“, prijateljstvo i ljubav.¹⁹

Literatura

- Bešker, Inoslav. 2014. „Je li urbana legenda da Zagreb od poplava čuvaju i Sinagoga i minareti?“. *Jutarnji list*, 25. svibnja. Na: <http://www.jutarnji.hr/arhiva/inoslav-besker-je-li-urbana-legenda-da-zagreb-od-poplava-cuvaju-i-sinagoga-i-minareti/803443/>
- Brisky, Livia. 2011. „Organizacija rada Civilne bolnice u Splitu tijekom Drugoga svjetskog rata (1941.–1945.)“. *Acta medico-historica Adriatica* 9/2: 207-224.
- Celmić, Ivan. 2006a. „Kako smo gradili Autoput Beograd – Zagreb I“. *Ceste i mostovi* 52/1-6: 156-175.
- Celmić, Ivan. 2006b. „Kako smo gradili Autoput Beograd – Zagreb II“. *Ceste i mostovi* 52/7-9: 93-106.
- De Luce, Daniel. 1947b. „Younger Slavs Build Railway. 'Picnic and Prayer'“. *The Milwaukee Journal*, 8. kolovoza: 5. Na: <https://news.google.com/newspapers?nid=jvrRlaHg2sAC&dat=19470808&printsec=frontpage&hl=en>
- Dragosavac, Toma (ur.). 1983. *ORA – mladost naše zemlje (1942–1982)*. Beograd: Poslovna politika, Mladost.
- Duda, Igor. 2012. „Uhodavanje socijalizma. Hrvatska u desetljeću poslije 1945. godine“. U: Bavoljak, Jasmina (ur.), *Refleksije vremena 1945–1955*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori: 10-39.
- Eve, Martin. 1948. „Recreation“. U: Thompson, Edward Palmer (ur.). *The Railway. An Adventure in Construction*. London: The British-Yugoslav association, str. 39-42.
- Hobson Jane. 1999. „New Towns: the Modernist Planning Project and Social Justice – the case of Milton Keynes, UK and 6th October, Egypt“. *Working Paper 108*, University College London, Development Planning Unit.
- Ivanji, Ivan i Radule Vasović. 1959. *Autoput 1958*. Beograd: Mladost.
- Jovanović, Batric. 1948. *Omladinske radne akcije – škola socijalizma*. Beograd: Novo pokolenje.
- Kačarević, Dragić. 1960. *Karakter i vaspitni značaj radnih akcija omladine*. Beograd: Mladost.
- Kilibarda, Krsto. 1960. „Želje za stručnim obrazovanjem mladih radnika i seljaka na Autoputu“. *Socijalna politika* 7-8: 60-64.
- Korov, Goran. 2012. „Zajednička ili zasebna? Paradigme u arhitekturi socijalističke Jugoslavije“. *Kvartal* IX/3-4, 48-56.
- Krleža, Miroslav. 1965 (1946). „Izlet na omladinsku prugu Brčko – Banovići“. U: Ostojić, Stevo (ur). *Dnevnik socijalizma*. Zagreb: Stvarnost, str. 43-49.
- Lamza, Vesna. 1974. „Ne samo kubici“. *Tina* 104: 3-4.
- Livada, Svetozar. 1982. „Seljaštvo kotara Slunja između dva rata“. *Sociologija sela* 20: 195-207.
- Marić, Milomir. 2014 (1987). „Šišanje u Brčkom“. U: Marić, Milomir, *Deca komunizma 2. Ljudi novog doba*. Beograd: Laguna, str. 9-18.
- Mihailović, Srećko. 1985. *Omladinske radne akcije: rezultati socioloških istraživanja*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar Saveza socijalističke omladine Srbije.
- Mihailović, Srećko i Grujica Spasović. 1980. *Stvaraoci neodoljivog poleta*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar Saveza socijalističke omladine Srbije.
- Nametak, Muhamed. 2014. „Uloga omladinskih radnih akcija u stvaranju socijalističkoga društva u Bosni i Hercegovini 1945.–1952. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* 3: 437-452.
- Omladinska pruga 1. maj – 1. novembar 1946.*, 1946. Zagreb: Tipografija.
- Parun, Vesna. 1947. „Pjesma vrandučkih minera“. U: Marijan Matković (ur.) *Na pruži. Zbornik radova književnika iz Hrvatske o pruži Šamac – Sarajevo*. Zagreb: Društvo književnika Hrvatske: 141-143.
- Pease, Harry S. 1958. „Yugoslav Highway Youth's Contribution“. *The Milwaukee Journal*, 10. prosinca: 1. Na: <https://news.google.com/newspapers?nid=1499&dat=19581210&id=Tj4aAAAAIBAJ&sjid=8CUEAAAAIBAJ&pg=7147,6008914&hl=en>
- Popović, Dragan. 2010. „Youth Labor Action (Omladinska radna akcija) as Ideological Holiday-Making“. U: Grandits, Hannes i Karin Taylor (ur.), *Yugoslavia's Sunny Side. A History of Tourism in Socialism (1950s – 1980s)*. Budapest: Central European University Press, str. 279-302.
- Ristanović, Slobodan. 2014. *To su naših ruku dela. Herojska i slavna epopeja omladinskih radnih akcija 1941–1990*. Beograd: Odbor veterana – graditelja Beograda. Udruženje učesnika omladinskih radnih akcija i volontera Srbije.

Selinić, Slobodan. 2007. „Život na omladinskim radnim akcijama u Jugoslaviji 1946–1963“. *Arhiv* 1-2: 119-137.

Singleton, Fred. 1988. "British Youth Brigades in Yugoslavia". U: Kačevanda, Petar, Ljiljana Aleksić-Pejković i John. J. Horton (ur), *Jugoslavensko-britanski odnosi; Yugoslav-British relations*, Beograd: Institut za savremenu istoriju: 346-350.

Sovilj, Milan. 2008. „Učešće omladine iz Čehoslovačke na izgradnji pruge Brčko-Banovići 1946. godine“, *Tokovi istorije* 3-4: 303-310.

Supek, Rudi. 1963. *Omladina na putu bratstva. Psiho-sociologija radne akcije*. Beograd: Mladost.

Šarić, Tatjana. 2010. "Djelovanje Agitpropa prema književnom radu i izdavaštvu u NDH, 1945–1952." *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 42: 387-424.

Šoškić, Rade. 1963. „Skrivene mogućnosti autoputa su beskrajne“, *Žena* 7: 12-13.

Vuković, Josip. 1960. „Tečaj suvremenog domaćinstva na autoputu“. *Žena* 10: 13.

Zdjelar, Radmila (ur.). 1984. *ORA Sava: naših dvadeset pet godina*. Zagreb: Gradska konferencija SSOH.

„Yugoslav Teen-Agers Again In Labor Gangs“. 1958. *Miami News*, 30. ožujka: 8A. Na: <https://news.google.com/newspapers?nid=2206&dat=19580329&id=g6YyAAAAIIBAJ&sjid=JuwFAAAAIBAJ&pg=1772,6171609&hl=en>

Arhivska građa

Arhiv Jugoslavije, AJ, SSOJ-37

Omladinske radne akcije u vizualnim medijima

Sanja Bachrach Krištofić

Je li to onaj zamišljeni i najzad pronađeni oblik u kome svijet postaje koliko moj toliko i tvoj, u onoj mjeri tvoj, koliko i moj.
(Tekst sa singl-ploče *Svijet moj koliko i tvoj* (1975), istoimenog filma Vladimira Rostohara)

Ne postoji bolji način za rušenje različitih predrasuda ... od izravnog zблиžavanja ljudi pod jednakim uvjetima koji žive, rade i bore se za zajednički, svima jednako vrijedan, društveni cilj.

(Iz teksta monografije *Omladinska radna akcija Sava, naših 15 godina*, 1975.)

Kao i mnogi drugi društveni fenomeni, nastanak i razvoj omladinskih radnih akcija obilježen je Drugim svjetskim ratom te njegovim ishodom koji donosi teritorijalne, društvene i političke promjene na području Jugoslavije. Novo društvo – komunističko, socijalističko i federativno ustrojeno, tražilo je nove društveno-političke modele obnove i razvoja, kao i simbole koji će ih predstavljati i promicati. Brojni su bili tokovi odašiljanja informacija koji su posredovali poruke novog porетка. Upravo stoga razvoj radnih akcija, kao i uz njih vezanu produkciju grafičkog dizajna i vizualnih komunikacija, možemo pratiti u ritmu razvoja i promjena društvene stvarnosti.

Proteklih 15 godina u Hrvatskoj ali i u drugim državama bivše Jugoslavije niz radova, istraživanja, događanja, izložaba i publikacija obrađuje vrijeme zajedničke jugoslavenske prošlosti (1918–1945–1991.) tematizirajući ukupnost i fenomenologiju tog razdoblja ili pojedine segmente interesa. Takvi projekti dokumentiraju, uspostavljaju kontinuitet, unose sustavnosti, re/interpretiraju i re/valoriziraju prošlost dajući okvir specifičnim temama poput ove kojom se bavimo: dizajnom za omladinske radne akcije.¹

Poseban prilog temi čine znanstveni članci i knjige o radnim akcijama.² U tu grupu radova ulazi i knjiga Reane Senjković *Svaki dan pobjeda: kultura omladinskih radnih akcija* (Institut za etnologiju i folkloristiku – Srednja Europa, Zagreb, 2016.) u kojoj autorica podastire analitičku kulturnoantropološku studiju fenomena radnih akcija, dotičući se njihovih različitih segmenata, komparativno analizirajući i predočujući primjere iz književnosti, filma, popularne kulture, domaćih i stranih medija uz svjedočanstva bivših akcijaša te dio koji obrađuje ulogu stranih sudionika na akcijama. Knjigu Reane Senjković možemo čitati kao opsežan uvod kataloga izložbe *Omladinske radne akcije – dizajn ideologije*.

Usporedno s porastom zanimanja za volonterski rad, javlja se danas nov interes za prikazivanje i vrednovanje principa rada na nekadašnjim dobrovoljnim omladinskim radnim akcijama.

Ova izložba prilog je poznavanju djelovanja omladinskih radnih akcija koje su trajale više od 40 godina u uvjetima brojnih društvenih promjena. Vjerujemo li barem malo u to da je ponavljanje majka mudrosti,

¹ *Socijalizam i modernost; umjetnost, kultura, politika 1950.–1974.* (grupa autora, Muzej suvremene umjetnosti Zagreb, 2011., nakladnici Muzej suvremene umjetnosti i Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, urednica Ljiljana Kolečnik, 2012.), *Jugoslavija 1918.–1991.* (kustosica i koncepcija Ana Panić, Muzej istorije Jugoslavije, 2012.), *Refleksije vremena 1945.–1955.* (koncepcija i izbor Jasmina Bavoljak, Galerija Klovićevi dvori, 2012.), *Nikad im bolje nije bilo? Ritam života i Ritam godine – šetnja kroz svakodnevicu u YU, 1950.–1990.* (autorica izložbe Ana Panić, Muzej istorije Jugoslavije, 2014.), izložba '45 (grupa autora, Hrvatski povijesni muzej, 2016.), *Drukarica à la mode – odijevanje i moda u Zagrebu od 1945.–1960.* (Ante Tončić Vladislav

vić, Muzej suvremene umjetnosti Zagreb i Muzej istorije Jugoslavije, 2011.), *Jugoslavenski omladinski tisak kao underground press: 1968–1972.* (Marko Zubak, Galerija Galženica, 2012.), *Dizajn za novi svet* (autori projekta Koralka Vlajo – MUO i Ivan Manojlović – MII, Muzej istorije Jugoslavije, 2015.).

² Tatjana Šarić i Marijana Jukić, *Prilog proučavanju povijesti omladinskih organizacija na temelju fonda Republičke konferencije Socijalističkog saveza omladine Hrvatske (1942–1990)*, Arh. Vjesn. 56 (269–288), Hrvatski državni arhiv, Zagreb; Andrea Matošević, *Omladinske radne akcije i odmaci iz iskustva akcijaša*, Sveučilište Jurja Dobrile, 2015; Muhamed Nametak, *Uloga omladinskih radnih akcija u*

možemo učiti i iz povijesti omladinskih radnih akcija, pokušati uočiti razloge koji nas pokreću i motiviraju da radimo s drugima za dobrobit šire zajednice, ne samo za vlastitu. Prilog temi je prikaz brojnih djela primijenjene umjetnosti koja govore o načinima komuniciranja koji jesu ili nisu uspješno vodili željenom cilju: okupljanju omladine u dobrovoljnom (fizičkom i intelektualnom) radu.³

Omladino i u izgradnji domovine budi na prvom mjestu

Organizirana i radnim zadacima povezana aktivnost mladih ljudi – omladine – koja će se kasnije strukturirati u tip djelovanja nazvan dobrovoljne omladinske radne akcije – počinje još za Drugog svjetskog rata (1941–1945.). Tada su osnovane radne jedinice sa zadacima pozadinske pomoći ljudima na fronti ili civilnom stanovništvu: prenošenje ranjenika, kopanje rovova, sanacija, gradnja ili rušenje mostova, cesta i zrakoplovnih pista, izrada skloništa za izbjeglice, branje povrća, voća i usjeva, obnova porušenih kuća i mjesta.

Tijekom rata, 1942., osnovan je Ujedinjeni savez anti-fašističke omladine Jugoslavije (USAOJ), kasnije preimenovan u NOJ (Narodna omladina Jugoslavije), čiji je SKOJ (Savez komunističke omladine Jugoslavije) postao dio. O odgoju kadrova i napredovanju kroz sustav radnih akcija razmišljalo se već tada: nakon dvaju kongresa Ujedinjenog saveza omladine Jugoslavije tema dobrovoljnog omladinskog rada naznačena je u rezolucijama i zaključcima.

Osim neposrednom agitacijom kroz tijela omladinskog pokreta, za okupljanje mladih na radne akcije korištena su raznovrsna propagandna sredstva. Od početne promidžbe zasnovane tek na tiskanim i šapirografiranim materijalima, dugovječnost radnih akcija

rezultirala je bogatom i šarolikom produkcijom oblikovanja grafičkih mapa, plakata, letaka, brigadnih novina, razglednica, knjižica, iskaznica, priznanja, diploma, prigodnih poštanskih markaka, stručnih publikacija... Svaka radna akcija, ali i većina brigada, imala je svoj znak ili logotip na medaljama, amblemima, značkama, odličjima. Književna djela i istraživanja na temu radnih akcija također su likovno oblikovana, u povodu obljetnica tiskane su posebne, luksuznije opremljene knjige ili monografije. Za omladinske radne akcije skladana su djela ozbiljne i popularne glazbe, dizajnirane omotnice singl i LP izdanja. Snimani su filmovi: edukacijski, dokumentarni, igrani. Za akcije koje su trajale više godina zaredom gradila su se i opremala cijela naselja. Šivane su brigadne zastave, proizvodila se odjeća i obuća, narukavne tekstilne oznake. Domaći umjetnici i dizajneri su stvarali, tiskare i tvornice proizvodile.

U prvoj (ratnoj) i drugoj fazi (1946–1951.)⁴ omladinske radne akcije bile su važan alat stvaranja jedinstvenog jugoslavenskog identiteta, a politička propaganda posredovana vizualnim komunikacijama jedna od metoda realizacije. Tiskani materijali proizvedeni u tom razdoblju trebali su biti nositelji jasne, uvjerljive, učinkovite i razumljive poruke.

Upravo takav je primjer ratnog plakata slikara Franje Mraza *Ni zrno žita okupatoru*⁵ iz 1943. godine koji ekspresivno ali i narativno prikazuje kako pripadnici partizanskog pokreta brane vreće skrivenog žita od okupatora koji ih želi ukrasti.⁶

Tih ratnih i poratnih godina plakati s porukama opće mobilizacije i obnove često su bili kvalitetniji od onih posvećenih pojedinim radnim akcijama.⁷ Poznati su primjeri plakata Marijana Detonija iz 1945., *Izgradimo opustošenu domovinu*⁸ i *Svi na front obnove*⁹. Dinamika i sugestivnost postignute su dijagonalnom

stvaranju socijalističkoga društva u Bosni i Hercegovini 1945.–1952. godine, Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2014; Slobodan V. Ristvanović, *Novi Beograd – graditeljski poduhvat veka*, Kosmos, 2009; Slobodan V. Ristvanović, *To su naših ruku dela*, Kosmos, 2014.

³ *Omladinske radne akcije*, Palata Srbija 2011; *Omladinske radne akcije u Beogradu*, Dom omladine 2014; *Pruga mladosti*, salon Glavne železničke stanice 2016, Leskovic. Od 2013. godine Građ Zabok sudionik je projekta *Mladi na djelu – Transnacionalna inicijativa mladih: omladinske brigade* (Društvo Naša djeca Zabok, Volonterski klub i udruga Društvo širenja uporabnih znanj iz Krškoga).

⁴ Uvodni tekst Reane Senjković u ovom katalogu.

⁵ *Hrvatski politički plakat, 1940–1950*, autorica izložbe i kataloga Snježana Pavičić, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1991., str. 62.

⁶ Osim dizajna plakata, Franjo Mraz će ilustrirati brojne novine partizanskog i poslijeratnog tiska. Temu obrane i posljedica razaranja zamijenit će prizori obnove, poput ilustracija u pojedinim brojevima omladinskih časopisa tog vremena ili na prigodnim razglednicama.

⁷ Osviještenost političara suprotstavljenih strana o važnosti propagande u doba rata i po njegovom završetku naglašava Predrag Haramija u tekstu kataloga izložbe *Stoljeće političkog plakata u Hrvatskoj*, „... o tijeku cijelog rata svjedoče plakati. Prava masovna produkcija plakata. Nikad ih do tad (a ni kasnije) nije bilo toliko mnogo, toliko kvalitetno osmišljenih i toliko bogatih slikom i simbolom.“²² Autor iznosi kako je nemogućnost održavanja javnih skupova rezultirala velikom produkcijom tiskanog propagandnog materijala kao i osnivanjem propagandne službe, AGITPROP-a, zadužene za njihovu produkciju. Poslije rata u Hrvatskoj KP – stranka na vlasti – osniva OLIKPROP, odio za organiziranje likovne propagande, pa tako nastaju plakati brojnih „... istaknutih umjetnika: Zvonimir Agbaba, Oto Antonini, Edo Murtić, Marijan Detoni, Vlado Kristl, Oton Postružnik, Zlatko Prica... i pojedini ne manje dobri, ali manje znani, jer nisu od početka na pobjedničkoj strani: Ferdo Bis i Andrija Maurović.“ Predrag Haramija, katalog izložbe *Stoljeće političkog plakata u Hrvatskoj*, Kabinet grafike HAZU, urednica Slavica Marković, Zagreb, 1992.

⁸ Muzej Slavonije, Osijek, MSO-187484.

kompozicijom u čiji prvi plan smješta simbole napretka: dizalicu i električni ulični stup.

Na plakatu Zvonimira Agbabe *Omladino i u izgradnji domovine budi na prvom mjestu*⁹ (1945.) i *Udarničkim radom ubrzajmo obnovu zemlje*¹⁰ (1946.) usvojeni su neki od općih likovnih elemenata simboličkog značenja komunističkih i socijalističkih društava, poput zvijezde petokrake, srpa i čekića, jednako zastupljenih likova muškarca i žene, radnika, seljaka i intelektualaca te neizostavna crvena boja, simbol revolucije. Janez Trpin autor je plakata *Osvobojeni gradimo*¹¹ iz 1945. koji također jasno posreduje ideju ujedinjenja i gradnje nove države. Na plakatu sve djeluje monumentalno: od dimnjaka u pozadini do žutih opeka u prednjem planu na rukama vješto stiliziranog lika radnika prikazanog u kontrastnoj svjetlosti.

Plakati (nepoznatih autora) koji pozivaju na poratne radne akcije ili ih prate – gradnju pruga Brčko – Banovići i Šamac – Sarajevo (1946.–1948.), kao i druge koje su uslijedile – mnogo su jednostavniji, a poruke su izrazito informativnog karaktera. Uz te radne akcije izlazi list *Omladinska pruga*. Na plakatu (od kojih neki djeluju kao uvećani letci) i u novinama sve se češće koristi fotografija.

Zanimljiv je primjer plakata iz tog vremena vezan uz boravak članova inozemnih brigada koje su iz Pariza doputovale u Beograd, pridruživši se akcijama na pruzi Šamac – Sarajevo¹², oblikovan tehnikom kolaža s fotografijama brigadiru i ilustracijama pruge koja završava u oblaku čija ploha podsjeća na teritorij tadašnje Jugoslavije.¹⁴

Fotografije snimane na omladinskim radnim akcijama, za potrebe tiska ili dokumentacije, važna su svjedočanstva na mjestima gdje nedostaje druge građe. Na njima su zabilježene situacije u kojima, uz

prizore rada ili odmora, vidimo i detalje poput ordena te medalja koje su brigadiri nosili na uniformama.¹⁵ Iz nekoliko zbirki kontakt-kopija staklenih negativa doznajemo da su, još početkom 1960-ih, pored kratkih filmskih žurnala, stakleni negativi korišteni za prikaz prije kinoprojekcija.¹⁶ Fotografiji je obično pridružen opis lokacije i radnje, no ime fotografa nije uvijek naznačeno. Uz ime Milana Pavića na dokumentima se nalaze i imena drugih reportera – Hrvoja Šarića, Ladislava Benka, Ivana Medara, Katića.¹⁷

Knjižica *Radne akcije Narodne omladine Hrvatske* (1949.)¹⁸ daje presjek radnih akcija u Hrvatskoj od rata do 1949., a osim teksta i fotografija (na kojima su podjednako zastupljeni mladi iz grada i sela, u radu i odmoru) ilustrirana je nacrtima i planovima pojedine akcije, među kojima je i Pionirski grad. Grad namijenjen djeci osnovnoškolske dobi, sa željeznicom i nizom objekata od stambenih paviljona, hotela i škole do restorana, sportskih terena i umjetničkih sadržaja, građen je prema planu Josipa Seissela te projektima Ivana Vitića i Marijana Haberlea od 1948. do 1951. godine. Poglavlje knjižice o „Pionircu“ počinje crno-bijelom fotografijom vrhunski izvedene makete – modela grada nakon kojeg slijedi tekst o primjeni nove metode rada u gradnji oplata zgrada u naselju. Podaci u impresumu otkrivaju nam da naslovnu stranicu potpisuje Ivan Picelj, a da je grafički urednik Ivan Krolo. Autor fotografije nije zabilježen, no prema podacima iz drugih izvora ustanovljujemo da je to Milan Pavić.¹⁹

Još jedna prigodna, kvalitetno oblikovana publikacija, objavljena uz gradnju pruge Šamac – Sarajevo,²⁰ ilustrirana je nizom fotografija Milana Pavića koje prepoznajemo iz ostavštine njegove supruge, fotografkinje Slavke Pavić s obzirom na to da brošura nema impresuma.

Iz tog vremena datira i prvi dugometražni film, *Život je naš. Ljudi s pruge*, režisera Gustava Gavrina (1948.,

⁹ Isto, MSO-187485.

¹⁰ Isto, MSO-187482.

¹¹ Isto, MSO-187483.

¹² Katalog izložbe *Dizajn za novi svet/Design for a New World*, autori projekta Koraljka Vlajo – MUO i Ivan Manojlović – MIJ, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2015., str. 95.

¹³ Muzej grada Beograda, *Napred za izgradnju omladinske pruge Šamac – Sarajevo, 1947.*, Zagreb, ilustrirani plakat u boji, 100x70 cm, MGB inv.br. I/2-5907.

¹⁴ Na mrežnim stranicama www.zenica.online navodi se podatak da je na akciji Šamac – Sarajevo sudjelovao i poznati belgijski slikar Pierre Alechinsky.

¹⁵ „Udarničke značke dodjeljivane su najboljima. Pripadnici partizanskih bataljona, a kasnije JNA, također su dolazili na omladinske radne akcije. Njihova odličja su se dijelom slova ili oznake razlikovala od znački civilnih udarnika. Nošenje značaka bilo je dozvoljeno tijekom cijelih akcija, kod vojnika tijekom povratka na vojni rok.“ Krunoslav Mikulan i Emil Smutni, *Partizanska vojska i Jugoslavenska*

armija, 1941.–1953., odore i znakovije socijalističke Jugoslavije, Knjiga prva, nakladnik: Despot Infinitus d.o.o., Zagreb, 2016., str. 361, 362.

¹⁶ Album kontakt-kopija *Autoput 1959–1961*, inv. br. 79053/1-815, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb.

¹⁷ Arhivi i zbirke fotografija: Muzej grada Zagreba (Zbirka fotografija, fotografskog pribora i razglednica), Hrvatski državni arhiv, Hrvatski povijesni muzej.

¹⁸ Hrvatski institut za povijest, Zagreb, *Radne akcije Narodne omladine Hrvatske* (Zagreb: CK NOH, 1949) (Sign: 3OML (041); RAD).

¹⁹ Ista fotografija korištena je na verziji plakata izložbe *Refleksije vremena 1945–1955*, 2012., dizajn Studio Hamper.

²⁰ Hrvatski institut za povijest, Zagreb, *Omladinska pruga Šamac – Sarajevo* (brošura bez podataka) (Sign: 3OML/OMLA).

Avala film, Beograd) koji približava publici probleme, ciljeve, smisao i veličinu djela postignutih na radnoj akciji. Vijesti o uspjesima na radnim akcijama bile su i dio filmskih žurnala (Jadran film, 1947.)²¹ koji su se redovno puštali prije filmskih projekcija.

Naziv akcije Autoput Bratstvo-jedinstvo (Zagreb – Beograd), jasno definira ciljeve organiziranog omladinskog rada. Plakat nepoznatog autora na hrvatskom jeziku (1949.), namijenjen domaćoj omladini, *Takmičimo se; u čast godišnjice V. Kongresa KPJ / Autoput Bratstvo-jedinstvo*²², 1949., ima sve stilske odlike socijalističkog realizma. Plakat V. Kostića²³ namijenjen stranim sudionicima sličan mu je, ali stilski drugačiji – mladići i djevojke su vedri, jedni nose alatke, drugi knjigu ili harmoniku. Prikazan je i završeni autoput kojim prolaze kamioni s robom, ali i luksuzna vozila, anticipirajući željenu budućnost: sretni, ravnopravni u novom, modernom svijetu koji sami gradimo. Taj plakat ujedno odašilje poruku Europi i svijetu da u Jugoslaviji nije riječ o radnim kampovima, već o mjestu dobrovoljnog zajedničkog rada.

Vrijeme bitaka bez oružja

Prve dvojbe o isplativosti akcija javljaju se međutim već 1950-ih. Tako se u razdoblju od 1952. do 1957. održavaju samo lokalne radne akcije (treća faza), a promidžba se odvija ovisno o prilikama i snalaženju za to zaduženog kadra.

O često nespretno provedenim agitacijama na samom terenu piše Muhamed Nametak u članku o ulozi omladinskih radnih akcija u BiH do 1952.: „... Svaka je brigada imala kulturno-prosvjetnoga referenta i odbor od šest članova, koji su rukovodili kompletnim kulturnim životom u brigadi. Kao što je bilo obvezno slušati Radio Omladinska pruga radi radne agitacije, bilo je obvezno i čitanje novina odnosno prisustvovanje čitačkim grupama, gdje su se čitali *Oslobodenje*, *Borba na omladinskoj pruzi* i *Omladinac*. ... Za njih [agitatore – op. a.] je dobro govorništvo bilo nepoznanica, a pla-

kate, parole i ostalo lijepilo se u štabu i oko štaba brigade, umjesto na samom gradilištu, čime bi se povećala produktivnost rada.“²⁴

Kao što su provedba i rezultati pojedine radne akcije ovisili o dobroj organizaciji rukovodećeg kadra,²⁵ tako je i angažman autora zaduženog za promidžbu vjerojatno ovisio o onima koji su proizvod – dizajn naručivali.

Poznati plakat autora Boris Dogana *Omladina glasa za svoju vedriju mladost i ljepšu budućnost za procvat socijalističke Jugoslavije*²⁶ nastao je iste 1958. godine kao i dva plakata nepoznatih autora za radne akcije prikazana na ovoj izložbi. Plakat *Narodna omladina Jugoslavije*²⁷ opisuje dotadašnja postignuća brigadira, grafički ne odskače od plakata rane faze omladinskih radnih akcija, a za *Foto novine autoput 1958*²⁸ u geometrijski pravilnom rasteru koriste se provjereni motivi: udarnici, gradnja, Tito okružen mladima.

Plakat *Akcije 1960 očekuju hiljade mladića i devojaka* oblikovan je tehnikom kolaža dviju fotografija: udarnika i trase koju treba “odraditi”. Usporedimo li ga s plakatom naručenim za jednu drugu omladinsku manifestaciju – *4. Internacionalni festival studentskih kazališta*²⁹ (1964.) Mihajla Arsovskog, jedina je poveznica korištenje fotografije i kolaža. No dok je kod plakata radnih akcija tehnika korištena značenjski jednoslojno, Arsovski mnoštvo pojedinačnih fotomotiva uslojava u tip slike koja omogućuje višestruka tumačenja.

Možda nije uputno uspoređivati politički plakat i plakat namijenjen kulturi – mada je, prema istraživanjima Rudija Supeka, upravo kultura trebala biti važan dio razvijenije faze radnih akcija: „Ako bi se postavilo pitanje koji oblik slobodne djelatnosti ... daje pečat radnoj akciji, na prvo bi mjesto svakako trebalo staviti kulturno-prosvjetnu djelatnost. ... Povezivanje ideološko-političkog rada i usmjeravanje na pitanje društvenog upravljanja stavlja u centar interesa neke probleme socijalističke demokracije, međuljudskih odnosa i samoupravljanja.“³⁰

²¹ Iz sadržaja elektroničke pozivnice na projekciju iz nacionalne zbirke Hrvatskog filmskog arhiva na temu *Hrvatska prije 70 godina*, *Pregled* br. 3/47, 6/47, 8/47, žurnal, Jadran film, 1947., 16. ožujka 2017., Hrvatski državni arhiv, Zagreb. Uvodna riječ filmskog arhivista Jurja Kukoča, osvrt nakon projekcije dr. sc. Ivica Miškulin, docent na Odsjeku za povijest Hrvatskoga katoličkog sveučilišta.

²² *Umjetnost uvjeravanja. Oglašavanje u Hrvatskoj 1835–2005*, glavni urednik: Feđa Vukić, Hrvatski oglasni zbor, Zagreb; izložba: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2006., str. 419.

²³ Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 1456.IV 4-135.

²⁴ Muhamed Nametak, *Uloga omladinskih radnih akcija u stvaranju socijalističkog društva u Bosni i Hercegovini 1945.–1952. godine*. (ČSP, svezak 46, br. 3, Zagreb, 2014., str. 437–452).

²⁵ Reana Senjković, *Svaki dan pobjeda: kultura omladinskih radnih akcija*, Institut za etnologiju i folkloristiku – Srednja Europa, Zagreb, 2016., str. 135–136.

²⁶ www.athena.muio.hr, Zbirka grafičkog dizajna, Boris Dogan, *Omladina glasa za svoju vedriju mladost i ljepšu budućnost za procvatsocijalističke jugoslavije*.

U to doba, koje Reana Senjković navodi kao četvrtu fazu i vrijeme oživljavanja velikih radnih akcija (1958–1964.), snimljen je drugi film s temom omladinskih radnih akcija, *Prekobrojna* režisera Branka Bauera (1962., Avala film), čiji se plakat,³¹ uz plakat *Cesta duga godinu dana*³² (Jadran film, 1958.) za film Giuseppea de Santisa, nalazi na ovoj izložbi.

Ho-ruk za domovinu

U poratnim godinama ORA je bila mjesto obnove i izgradnje, no potrebe omladine mijenjale su se s promjenama u društvu. Retorika i organizacijska struktura radnih akcija koja je djelovala 1950-ih nije više mogla biti učinkovita krajem 1960-ih i tijekom 1970-ih, naročito u svjetlu kulturnopolitičkih događanja poput studentskih demonstracija u Beogradu, Zagrebu, Prištini, Ljubljani i Sarajevu (1968.) te Hrvatskog proljeća (1970.), pokreta kojem su se masovno priklonili brojni intelektualci i studenti. Diljem zemlje niču izdanja omladinskog tiska – zagovornika studentskog pokreta – opremljena novim, nestandardnim grafičkim formama u skladu s novim sadržajima. Zahtjevi za liberalizacijom, za većom slobodom tiska i kulturnog života te demokratizacijom mogli su se zaustaviti tek privremeno. Takva događanja bila su jedan od argumenata za novo jačanje omladinskih radnih akcija, uz intenzivirano primanje mladih u Savez komunista. Radne akcije tako su postale jedan od načina saniranja nastalog stanja.

Modernizacija i utjecaj zapadne kulture na mlade koji dolaze na radne akcije vidljivi su u nekoliko serija fotografija nepoznatog/ih autora (Muzej grada Zagreba) snimljenih na ORA Sava u razdoblju od 1961. do 1970. godine.

Na fotografijama Milana Pavića iz prvog razdoblja velikih radnih akcija omladina nosi svoju odjeću ili vojničke odore, a sami se radovi često odvijaju na teškim terenima, pod teškim uvjetima. Mladići i djevojke na fotografijama iz arhive Muzeja grada Zagreba odjeveni su u unificirane uniforme i platnenu sportsku obuću,

snimljeni u scenama rada ili odmora u lijepo uređenom naselju Sedam sekretara SKOJ-a. Na brojnim snimkama "uhvaćeni" su za vrijeme svirke na akustičnim i električnim gitarama, plesa ili neke druge zabave, a u kadru su vidljivi šaljivi natpisi samih brigadira: K partizanima, San Remo, Repetaški prolaz, Venecijanski kanal, Čale, Taxi. Kako se bližimo kraju 1960-ih kose su sve duže, poze fotografiranih sve slobodnije (pin-up serija fotografija djevojaka u kupaćim kostimima), a radna odjeća prolazi i autorsku doradu omladinaca – na leđima bluze nacrtane su scene iz vesterna, lik Ive Lole Ribara ili pomno ispisan naziv nekog grada ili brigade. Ta serija fotografija iz arhive Muzeja grada Zagreba završava s početkom nove dekade i dokumentacijom s modne revije Žuži Jelinek održane na ORA Sava 1970. Manekenke u mini i maxi haljinama defiliraju pred brigadirima pozornicom kojom dominiraju fotopovećanja Marxa, Lenjina i Tita.

U zagrebačkom omladinskom akcijaškom naselju Sava te 1970. Zoran Tadić snima kratki dokumentarni film *Amerikanka* (FAS, Hrvatski filmski savez) u povodu desete godišnjice te akcije. Damir Radić autor je osvrtu kojim podcrtava subverzivni karakter politički naručenog filma: „Namjesto marljivih mladića i djevojaka iz svih jugoslavenskih krajeva i njihova kolektivna prinosu, u prvom je planu individualizirana priča mlade Amerikanke koju Tadić ne koristi u skladu sa službenom ideologijom, kao primjer neodoljive privlačnosti naše socijalističke prakse (iako mu Ann daje priliku za to), nego da bi naglasio djevojičinu posebnost i potencijale filmske zvijezde, kakvom je na svoj način film i čini. Trenuci pak kad ju ... suočava s bijedom romske djece kraj skupljališta otpada, kao i recital mladog Pere Kvesića sa spominjanjem sadističke bludnje i svršavanja, potvrđuju kako je Amerikanka subverzija naručenog projekta.“³³

Novo vrijeme – nove teme

Ulazimo tako u zadnju fazu radnih akcija koju Srećko Mihailović i Reana Senjković navode kao doba

MUO-027285; plakat, Zagreb, 1958., 99x68 cm

²⁷ Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 1459.IV 4-138.

²⁸ Isto, 1460.IV 4-139a,b.

²⁹ www.athena.muo.hr, Zbirka grafičkog dizajna, Mihajlo Arsovski, 4th international festival of student drama groups, MUO-027063; plakat, Zagreb, 1964., 95,5x68 cm.

³⁰ Rudi Supek, *Omladina na putu bratstva: psiho-sociologija radne akcije*, Mladost, Beograd, 1963., str. 96, 100, 105.

³¹ Hrvatski državni arhiv, Zagreb.

³² Isto.

³³ *Zapis*, bilten Hrvatskog filmskog saveza, 68, 2010., www.hfs.hr

reafirmacije dobrovoljnog omladinskog rada, fazu koja traje od 1968. do kraja održavanja akcija. Faza je to u kojoj slabi interes omladine za odlazak na radne akcije. Usporedno s time programi koji se događaju u slobodno vrijeme, kao i dizajn plakata, iskaznica brigadnih novina i biltena postaju bliži mladima. Reana Senjković u svojoj knjizi³⁴, ali i u predgovoru ovog kataloga, daje opširan popis pop, rock i novovalnih grupa koje su nastupale na omladinskim radnim akcijama: od Bijelog dugmeta (na akciji Kozara '76.) do Parnog valjka, Filma, Prljavog kazališta tijekom 1980-ih.

Tada nastaju i brojna filmska te diskografska izdanja snimljena upravo za omladinske radne akcije. Vladimir Rostohar režira dva filma na tu temu: *Svijet moj koliko i tvoj* (1973., Zagreb film) i *Ho-ruk* (1974., Zagreb film), uz koji je objavljena singlica s poznatom brigadirskom pjesmom Arsena Dedića *Hej, haj brigade* (Jugoton, 1974.). Mada dizajn ploče nije potpisan, krupno rasterizirana fotografija, razigrana tipografija i korištenje jarkih boja upućuju na jednog od tri dizajnera zagrebačke scene tog rukopisa: Arsovskog, Galića ili Pavlovića.

Neobično je likovno rješenje singl-ploče *Učka 71-73* (Jugoton, 1971.) čiji je autor akademski slikar Boris Dogan: kada bi se s tamnoplave ilustracije djevojke koja svira violončelo pred tunelom maknule zvijezda i sitna republička oznaka, ostala bi zanimljiva ilustracija s elementima secesije korištene u novom ruhu i u pop-rock kulturi zapadnih zemalja.

Likovno rješenje singl-ploče Kornijane grupe *Ivo Lola / Znam za kime zvono zvoni* (PGP RTB, 1973.), nepotpisanog autora, u duhu je pop-arta, a po stilu najbliže rukopisu Savete i Slobodana Mašića.

U tu grupu ulazi i omotnica singl-ploče *20 godina ORA Sava* (Jugoton, 1979.): na kolor fotografiju zelenog travnjaka položen je oblo stiliziran znak zvijezde petokrake koji se u jednom kraku pretvara u riječni tok. Dizajn potpisuje Boro Ivandić, fotografiju Željko Stojanović.

Uz dokumentarni film scenarista i režisera Saše Volića i Gorana Musića *ORA Morava – O'ruk generacija* objavljuje se istoimena singl i LP ploča (Beograd disk, 1980.). Dizajn singlice uz kolor fotografiju omladinaca na radu „krase“ plamteća slova naziva akcije, dok je LP oblikovan potpuno drugačije: bijelu podlogu obrubljuje vrpca koja sugerira republičku zastavu, uz nekoliko zvijezda i nesorifni, verzalom ispisan naziv.

Upravo 1970-ih i 1980-ih dolazi i do likovnih te značenjskih pomaka u žanru političkog plakata, vidljivih u radovima brojnih jugoslavenskih dizajnera ili dizajnerskih kolektiva: Mihajla Arsovskog, Grafičke radionice SKC-a, Branislava Dobanovačkog, Mladena Galića, Matjaža Vipotnika, Miljenka Licula, Ranka Novaka, Stipe Brčića, Borisa Ljubičića, Branka Gavrića, Ivana Doroghyja, Novog kolekti-vizma i mnogih drugih, što se dijelom može pratiti u estetici produkcije plakata namijenjenih radnim akcijama.

Među likovno zanimljivim plakatima i publikacijama iz 1970-ih godina koji tematiziraju radne akcije u Hrvatskoj ubrajaju se i ostvarenja slikara i grafičkog dizajnera Mladena Galića: plakat *Omladinske radne akcije Sava 71*,³⁵ monografija *Omladinska radna akcija Sava – naših 15 godina*³⁶ (Gradska konferencija SSOH, Zagreb, 1974./75.?) u kojoj koristi fotografije krupnog rastera i čiste boje: žutu, narančastu i crvenu. Dio fotografija otisnut je na paus-papiru. I sam Galić bio je jedan od grafičkih urednika *Omladinskog tjednika* (Gradski komitet Saveza omladine Hrvatske, 1967.–1976.), unoseći – uz Arsovskog i Pavlovića – estetiku omladinskog tiska u hrvatska izdanja posvećena omladinskim radnim akcijama.

Fotografije jarkih boja, narančaste, ljubičaste i magente, u gornjem dijelu prekrivene nazivom u fontu helvetica, nalaze se i na rješenjima knjiga *Vrednosne orijentacije brigadira*³⁷ te *Maloljetni delinkventi i radne akcije*³⁸ u izdanju Centra društvenih djelatnosti SSOH-a. Grafičku opremu potpisuje grafički urednik Zoran Pavlović, suradnik Arsovskog – likovni tvorac, koautor brojnih omladinskih listova: *Poleta*, *Studentskog lista*, *Poleta*, *Pop Expressa*. Layout tih

³⁴ Reana Senjković, nav. dj., str. 28, 230.

³⁵ Muzej za umjetnost i obrt, *SAVA 71*; Zagreb 1971; dizajn Mladen Galić; tisak SC grafički servis, Studentski centar Zagreb; sitotisak, 99,5x60 cm, MUO 27150.

³⁶ *Omladinska radna akcija Sava – naših 15 godina*, urednik Zoran Bošnjak, grafička oprema Mladen Galić, fotografije Zvonko Grčman, Stanislav Klemsa i Fotodokumentacija CK SHK. Gradska konferencija SSOH, Zagreb, 1974./75.?

³⁷ Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Vladimir Obradović, *Vrijednosne orijen-*

tacije brigadira (Zagreb, CDD SSOH, 1978) [Sign: 3OML / OBR V; RAD].

³⁸ Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Jasna Grgić Bigović, ur., *Maloljetni delinkventi i radne akcije* (Zagreb, CDD SSOH, 1977) [Sign: 3OML / MAL].

³⁹ Neko je vrijeme Mirko Ilić bio urednik stripa u *Poletu*, pa su zbog toga važni i strip-crtači (grupa Novi kvadrat – Kordej, Ilić, Zimonić, Devlić, Mešić te Kunc, Marušić, Puljak i Skozret), ali i brojni *Poletovi* fotografi, koji pod uredničkom palicom Gorana Trbuljaka tvore poseban segment njegove estetike. Među njima su Danilo

dvaju izdanja potpisuju Ivan Doroghy i Miroslav Salopek, a fotografiju Franjo Medar.

Upravo je Ivan Doroghy, pored Pavlovića (prije njega Pere Kvesića, a poslije Gorana Trbuljaka), bio jedan od grafičkih urednika *Poleta*, koji popularnošću postaje nadnacionalno glasilo, utječući na cijelu ex-Yu scenu. Odabirom ali i načinom predstavljanja tema – dizajnom, stripom, odnosom teksta i fotografije, ta se estetika prenosila na izgled pojedinih brigadnih novina – onih na Savi, ali i diljem Jugoslavije.³⁹

Utjecaj omladinskog tiska,⁴⁰ često ostvaren u tehnički skromnim uvjetima, donosi niz zanimljivih rješenja brigadnih listova: *ORA Sava*, *Sava 71*, *Magistrala 1066*, *Naš trag*, *Special 220*. Među ta izdanja pripadaju i *Omladinske novine* čiji grafički dizajn potpisuje Nikola Kostadinović (krajem 1979. godine menja ga Branko Gavrić), a akcijski strip Dušan Reljić.⁴¹ Na naslovnici su fotografije i ilustracije – često šaljive, ironične ili otvoreno erotične. Reljić ovako opisuje svoj angažman na crtanju stripa *Vasa Trasa*: “Saradnja sa omladinskom štampom je počela 80-tih godina, nekoliko godina pre Radiše, rođenjem Vase Trase u Omladinskim akcijskim novinama, ali to je bio, nekako, sezonski posao, jer se na akcijama kopalo samo leti, kada su mladi karanfilići (komunisti) i naučili da je najbolje kovanje u hladovini.”⁴²

Potpuno je drugačija naslovnica brigadnog lista (ili ipak plakata) s natpisom *ORA SAVA BT XI 970.*, nepoznatog autora, oblikovana uslojavanjem čistih, zaobljenih ploha jarkih boja s crno-bijelim oprtanim fotografijama i razigranim fontom. S obzirom na tehnička ograničenja činilo nam se da to ne može biti naslovnica brigadnih novina, no po riječima Tomislava Mrčića, jednog od dizajnera Likovnog studija Tabak, Mrčić & Jakšić, koautora rješenja vizualnih identiteta *ORA Sava* od 1983–1986. godine, „... moguće je da se radilo o naslovnici biltena, ako je format A4. Ne mora vas zbunjivati kolor, s obzirom da je sito. Na *ORA Sava* su imali sitotisak. Čak B1. Vjerojatno su koristili istu pripremu i mutirali boje. Unutarnje stranice su bile šapirografirane, tako se uostalom radilo

i na Festivalu animiranih filmova još do polovice osamdesetih...”

Bilo je to doba pojačane izdavačke djelatnosti – objavljivanja velikih, bogato ilustriranih i grafički zanimljivo uređenih monografija koje prikazuju povijest i rezultate pojedinih akcija: *Stvaraoci neodoljivog poleta* (1980.), *ORA – mladost naše zemlje* (1983.)⁴³, *ORA Sava – naših dvadesetpet godina* (dizajn: Mihajlo Arsovski, Gradska konferencija SSOH, Zagreb, 1984.), *Beograd – grad akcijaša...*

Za razliku od monografsko-retrospektivnih izdanja osvježene su dvije simpatične knjige koje se obraćaju akcijašima, a ilustrira ih Branko Gavrić. *Ooo ruk srce* (1981.) spaja poeziju Miljenka Žuborskog i Gavrićeve crno-bijele ilustracije. Knjižica koju potpisuje Milomir Kragović, *Srce ište gradilište* (1984.), spomenarskog je žanra, kombinirajući prazne stranice namijenjene uljepljivanju fotografija brigadira sa stranicama koje na popularan način govore o povijesti akcija. Pored crno-bijelih stranica, nekoliko duplerica kao i korice otisnute su u boji. U prepisci s nama Branko Gavrić opisuje nastanak naslovnice: „... Btw, korica knjige Srce... je nastala na osnovu jedne naslovne *Poleta* (dečko je neko iz Filma), a prelom je kaos: pre kompa, letraset, raster folije, er braš... Totalna manufaktura!”

Za omladinske radne akcije plakate dizajniraju neki od urednika omladinskog tiska, poput Ivana Doroghya te M. Maleševića, Branka Gavrića, Diane Sokolić, Matjaža Vipotnika, a jedan, prikazan na izložbi, potpisuje i vizualna umjetnica Breda Beban. Plakat *ORA Sava '80* (i '81) Diane Sokolić nastao je kao neformalni profesorski zadatak za njenih studentskih dana na zagrebačkoj Likovnoj akademiji, pa stoga ima slikarski pečat. Za razliku od toga na plakatu *35 godina omladinskih radnih akcija*⁴⁴ (SSOH Vukovar, 1980.) CDD studija grafičkog dizajna/Brede Beban dominira jednostavna crno-bijela fotografija s tekstom porazbacanim na bijele uske trake bijele podloge. Na plakatu Branka Gavrića *ORA '81* (RK SSO Srbije) u prvom planu je lik Vlade Divljana, pjevača beogradske novovalne grupe Idoli. Plakat je koloristički živ, rađen tada

Dučak, Ivan Posavec, Milisav Vesović, Dražen Kalenić, Goran Pavelić – Pipa, Jasmin Krpan, Šime Strikoman, Andrija Zelmanović, Boris Cvjetanović i drugi.

⁴⁰ Od beogradskih časopisa to su *Omladinske novine* (koje uređuje Nikola Kostadinović, pa Branko Gavrić), *Student* (B. G.), *Vidici* (koje uređuje Florijan Hajdu, zatim Nikola Kostadinović) i *Susret* grafičkog urednika Slobodana Mašića, u Ljubljani *Tribuna* s grafičkim urednikom Kostjom Gatnikom. Marko Zubak, katalog izložbe *Dizajn za novi svet*, Muzej istorije Jugoslavije, 2016., str. 69-72. i pokazivanju Branka Gavrića.

⁴¹ Iz razgovora s Markom Zubakom, autorom knjige *Omladinski tisak u SFRJ 1968–1980: Studentski pokreti, subkulture i alternativni mediji* (u pripremi).

⁴² www.stripvesti.com, 2016.

⁴³ Knjižnice grada Zagreba, Zagreb.

⁴⁴ Muzej za umjetnost i obrt, *35 godina omladinskih radnih akcija*; Zagreb, 1981.; dizajn Breda Beban, CDD Studio grafičkog dizajna; tisak SC grafički servis, Studentski centar Zagreb; sitotisak, 97x68 cm, MUO 052155.

popularnom tehnikom zračnog kista, a pored veze s novim valom sadrži simboličke elemente korištene i u doba prvih radnih akcija: lopatu i grad koji niče u daljini kao obećanje bolje budućnosti. Zanimljiva je anegdota koju nam je prepričao sam autor.⁴⁵ Plakat naime zamalo nije ugledao svjetlo dana jer su nadležni smatrali da je znak Supermena na Vladinoj majici prezapadnjački, sve dok nije stiglo nečije domišljato objašnjenje da se radi o prvom slovu riječi – socijalizam!

Gavrić je autor još jednog plakata za radne akcije ORA '83, *Što ćete nositi ovoga leta*, također u tehnici airbrusha. Na plakatu su dvije djevojke od kojih jedna nosi „šminkersku“ odjeću, a druga, uniformirana brigadirka – lopatu!

Posebnu cjelinu ove izložbe čine radovi i originalne mape radova Likovnog studija Tabak, Mrčić & Jakšić koje nam je ustupio Tomislav Mrčić, jedan od članova tog dizajnerskog kolektiva. Mape radova zapravo su knjige standarda s razradama za pojedinu akciju – od analize, preko ciljeva do finalnog grafičkog rješenja i njegove primjene na brojne tiskane materijale i majice te za ambijentalne primjene. Naručitelj je Općinska konferencija SSOH-a, Zagreb – centar. Na primjerima iz godina 1983. do 1986. vidljiva je visoka profesionalnost pristupa temi propagandnih djelatnosti i svih segmenata dizajnerskih rješenja. Jasna je svijest o tome da se propagandnim materijalima, sukladno rezultatima istraživanja, mora prvenstveno privući nova, pretežno srednjoškolska publika. Predloženi i prihvaćeni znak za akcije *& cesta & pjesma... ORA* (1983.), riječima samih autora, simbolizira tri komponente: 1. Kramp – fizički rad 2. Olovka – umni 3. Madrac – odmor. Znak je spoj ta tri sadržaja. U dvije varijacije, za sljedeće akcije istog naziva, Likovni studio razrađuje osnovni motiv – kramp, koji od „sredstva za rad“ postaje instrument u rukama glazbenika – violinista. Za omladinsku akciju ORA Sava '85 spajaju postojeći logotip (Boro Ivandić) zvijezde koja se pretvara u riječni tok s jednostavnim neserifnim fontom i dijelom kružnice plave boje koja asocira na Savu (ali i npr. na prizemljeno sunce).⁴⁶ Pored profesionalnosti i kvalitete

originalni radovi nam daju uvid i u tehnike koje su se u grafičkom dizajnu koristile početkom i sredinom 1980-ih godina.

Na krilima novog vala nastaje i zadnji igrani film o radnim akcijama: Milivoj Puhlovski snima film o radnim akcijama na Savi – *S.P.U.K. (Sreća pojedinca uspjeh kolektiva)* scenarista Hrvoja Hitreca, a prema priči Nenada Burcara i Pere Kvesića (1983., Zagreb film). Pored glumaca, filmom prolaze i protagonisti zagrebačke novovalne scene, a glazbena podloga je pastiš pjesama rock i novovalnih grupa: Bijelog dugmeta, Zane, Idola... Na kraju filma u radni kamp dolazi kombi s članovima grupe Animatori koja održava završni koncert akcije. Danas simpatična uspomena na jedno vrijeme, ta komedija nije imala željeni uspjeh u doba kada je prikazana, pa na neki način simbolično pokazuje nesnalaženje u tome što bi, zapravo, u budućnosti omladinske radne akcije trebale biti.

Svijet tvoj koliko i moj?

Radne akcije nisu se organizacijski uspjele prilagoditi razvijenijim društvenim uvjetima, kada mlade više nije ispunjavao zajednički rad ili osposobljavanje za jednostavne poslove. Od više desetaka tisuća brigadira za vrijeme velikih akcija, osamdesete donose podatke da savezne radne akcije ne dosežu broj polaznika radnih akcija na izgradnji dionica manjih pruga. U doba ourizacije (osnovna organizacija udruženog rada) i radne akcije su trebale iz projekta financiranog državnim sredstvima postati samofinancirane. No, većina ideja ostala je u zraku. Kao da nikome nije bilo jasno što s nekvalificiranom ali i prekvalificiranom mladom radnom snagom – je li ORA mjesto na kojem se educira kroz rad ili bi pojedine akcije trebale biti manje (s privredom umrežene) radne organizacije kojima su obrazovanje i politički odgoj usputna aktivnost.

Đurđica Klancir piše o jednoj od zadnjih radnih akcija, Omladinskoj pruzi Tuzla – Zvornik (*Polet*, 1988.). U reportaži pronicljivo nabraja razne organizacijske probleme: od neusklađenosti rada, lošeg smještaja u

⁴⁵ S Brankom Gavrićem smo, pored dizajnera Tomislava Mrčića i teoretičara Marka Zubaka, bili u stalnom kontaktu.

⁴⁶ Godine 1986. započinju suradnju s Ivicom Grčarom – Pixom, rukovoditeljem Centra za dobrovoljni rad Univerzije. Riječima Tomislava Mrčića: "To je bila interesantna vremenska točka koja je pružala mogućnost infleksije i karakterističnoj zagrebačkoj liniji Save mogla promijeniti trend prema rastu. Ivica Grčar uspio je skupiti 24 000 volontera, zapravo akcijaša novog doba, samo to druzi nisu razumjeli ili su znali da će im brigade biti ipak funkcionalniji organi-

zacijski oblik za njihovu viziju tranzicije."

⁴⁷ <http://www.mojevrijeme.hr/magazin/2015/02/omladinske-radne-akcije-mi-gradimo-prugu-pruga-grad-nas/>

⁴⁸ Reana Senjković, nav. dj., str. 281-288.

⁴⁹ Na svom FB profilu F. G. navodi: "Kako su matrice došle u moj posed? Po mom sećanju u leto ili jesen 1990. su pojedinci započeli krađu imovine OK SSO Zemuna. Prolazeći jednog dana pored Kluba Brigadira na Trgu Pobjede 12 u Zemunu ugledao

vlažnim i zagušljivim barakama, do premalo hrane ili nedostatka obuće odgovarajuće veličine. Fotograf na terenu bio je Boris Cvjetanović, koji nam je za izložbu ustupio niz snimaka iz te reportaže. Fotografije zorno govore o stanju u radnom kampu koje opisuje Đurđica Klancir, a u intervjuu jedan od brigadira govori: "Najduži tunel kroz Majevicu, 'Križevići', postao je zaštitnim znakom čitave akcije", veli Zijo. „Prvi put su ga počeli kopati u vrijeme AustroUgarske, no radove je prekinuo Prvi svjetski rat. Drugi put su radovi započeli pred sam Drugi svjetski rat. I tada su prekinuti, naravno... Sada će valjda sve biti u redu!"⁴⁷

Možemo zaključiti da su se medijska prezentacija, produkcija i načini promidžbe omladinskih radnih akcija do određene mjere razvijali i mijenjali s ritmom izmjena odnosa društva prema omladinskim radnim akcijama i potreba za njima.

Tako je u poratno doba, u vrijeme velikih gradnji koje je tražilo masovni odaziv dobrovoljne radne snage, i proizvodnja u području vizualnih komunikacija bila velika, raznovrsna, snažno prisutna: od vrhunskih likovnih umjetnika preko manje poznatih do nepoznatih.

Promjene koje su se događale u zoni grafičkog dizajna i vizualnih komunikacija nisu se (uz poneku iznimku) na simboličkom nivou bitno promijenile tijekom 1950-ih i 1960-ih. Vidljiv je prelazak s figurativnog na apstraktniji način izražavanja i prikazivanja sadržaja.

Fenomeni koji su se događali u kulturi, uključujući i popularnu, tijekom 1960-ih i 1970-ih zaživjeli su i postali vidljiviji u produkciji materijala za omladinske radne akcije tek krajem sedamdesetih (*Akcijaške omladinske novine*, *Omladinske novine*, list Saveza socijalističke omladine Srbije), većinom tijekom osamdesetih.

Omladinske radne akcije danas su prošlost, opustošena je većina prostora u kojima su boravili brigadiri, dokumentacija je bačena ili prepuštena zubu vremena.⁴⁹ Svrstane su u red rituala iz vremena komunizma i socijalizma koje treba prepustiti prošlosti.

Unatoč svim propustima i manjkavostima, većini nekadašnjih omladinaca akcije su ostale u trajnom sjećanju. Zašto? Zbog drugarstva – najčešći je odgovor!⁴⁸ Možda je vrijeme da "fakultativni" odlazak u šetnju šoping-centrom zamijenimo nekim smislenijim korištenjem slobodnog vremena?

P. S.

Na ulazu u Zagreb, kod Podsusedskog mosta i danas stoji kameni obelisk na kojem je zabilježen podatak s gradnje Autoputa Bratstvo-jedinstvo: 81 874 akcijaša i oko 450 000 dobrovoljnih radnih sati u vrijednosti od 64 000 000 dinara.⁵⁰

Literatura

1. *Kongres USAO Srbije. 30 godina omladinskih radnih akcija*, autori Momčilo Stefanović, Srećko Mihailović i Milimir Kračunović, prema Nenad Čonkić; Fotodokumentacija „Mladost“, fotografije: Žika Vučić, Milan Simić, Anton Vaš, Franjo Medar, izdavač: NIP Mladost, Beograd, 1976.

100 – Stoljeće hrvatskog plakata, autorica izložbe i teksta Lada Kavurić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Kabinet grafike, 2001.

Dizajn za novi svet/Design for a New World, autori projekta Koraljka Vlajo – MUO i Ivan Manojlović – MIJ, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2015.

Grgić Bigović, Jasna, ur., *Maloljetni delinkventi i radne akcije*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb (Zagreb, CDD SSOH, 1977.) [Sign: 3OML/MAL]

Hrvatski politički plakat, 1940-1950, autorica izložbe i kataloga Snježana Pavičić, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1991.

Krušelj, Željko, *Igraonica za odrasle. Polet 1976.-1990.*, Adamić, Rijeka, 2015.

Mikulan, Krunoslav i Emil Smutni, *Partizanska vojska i Jugoslavenska armija, 1941.-1953. Odore i znakovlje socijalističke Jugoslavije, Knjiga prva*, Despot Infinitus d.o.o., Zagreb, 2016.

Nametak, Muhamed, *Uloga omladinskih radnih akcija u stvaranju socijalističkoga društva u Bosni i Hercegovini 1945.-*

47 sam kroz prozor da su prostorije, namještaj i akcijaško znamenje unišeni i da nešto od toga još uvek leži po patosu. ... Provukao sam se kroz ulaz ... i ušao. Sa poda sam uzeo matrice, nekoliko biltena i traku koju je moja brigada dobila na mojoj prvoj akciji, ORA 'Sava' 1980. U susjednoj prostoriji je bilo nekoliko traka 'Veljko Vlahović' na zidu. Ni dan danas ne mogu prežaliti da i njih nisam uzeo sa sobom. ... Kasnije, nakon 1990. u toj kući, u tom našem Klubu brigadira Zemuna su bile privatne(?) omladinske zadruge, restorani, prodavnice robe široke potrošnje...

50 Vanja Radovanović, *Kako smo gradili autoput*, 7. 11. 2014., <http://pogledaj.todrugestvari/kako-smo-gradili-autoput/>

1952. godine. (ČSP, svezak 46, br. 3, Zagreb 2014., str. 437-452.)

Obradović, Vladimir, *Vrijednosne orijentacije brigadira*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb (Zagreb, CDD SSOH, 1978) [Sign: 3OML / OBR V; RAD].

Omladinska pruga Šamac – Sarajevo, 1947., Hrvatski institut za povijest, Zagreb (Hrvatska seljačka tiskara, Zagreb, 1947.) [Sign: 3OML (041) / OML].

Omladinska pruga Šamac – Sarajevo, Hrvatski institut za povijest, Zagreb [Brošura, bez podataka] [Sign: 30ML / OMLA].

Omladinski pokret Jugoslavije 1919–1969, ur. Dušan Planča, Mladost, Beograd, 1969.

ORA – mladost naše zemlje: 1942–1982, urednik Toma Dragošavac, Poslovna politika – Mladost, Beograd, 1983.

Refleksije vremena 1945.–1955., koncepcija i izbor Jasmina Bavoljak, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2012.

Senjković, Reana, *Svaki dan pobjeda: kultura omladinskih radnih akcija*, Institut za etnologiju i folkloristiku – Srednja Europa, Zagreb, 2016.

Stoljeće političkog plakata u Hrvatskoj, autor teksta Predrag Haramija, Kabinet grafike HAZU u suradnji s Arhivom Hrvatske, Zagreb, 1992.

Supek, Rudi, *Omladina na putu bratstva. Psiho-sociologija radne akcije*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb (Mladost, Beograd, 1963.) [Sign: 30 / SUP o].

Umjetnost uvjeravanja. Oglašavanje u Hrvatskoj 1835–2005, glavni urednik Feđa Vukić, Hrvatski oglasni zbor, Zagreb; izložba: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2006.

Umjetničko posredovanje socijalističke stvarnosti na primjeru omladinskih radnih akcija 1946.–1952.

Andreja Der-Hazarijan Vukić

Socijalistička preobrazba zemlje nakon 1945. započela je dugoročno zacrtanim planom razvoja *novog društva za novog čovjeka*. Nastalu je državu za početak trebalo obnoviti i nanovo izgraditi kako bi se stvorio čvrst temelj iz kojeg će niknuti društvena baza s novim proizvodnim odnosima, planskom proizvodnjom, industrijalizacijom i urbanizacijom. Na tom je putu promjena umjetnost dobila vrlo jasnu, no *neumjetničku* ulogu na polju borbe za socijalizam. Njezin zadatak bio je odgojni, agitacijski i mobilizacijski. Preuzet je sovjetski model planski usmjerene umjetnosti iz postoktobarskog vremena, normiran kao državna umjetnost na Prvom kongresu sovjetskih pisaca 1934. godine u Moskvi. Socijalistički realizam svoj je hibridni jezik oblikovao na mješavini teorijsko estetskih postavka. Zagovarao je uvođenje novih izražajnih formi u književnost i likovnu umjetnost, uz odlučnu borbu s dotadašnjim umjetničkim naslijeđem, od impresionizma, preko Cézannea, do avangardi. Od umjetnika se zahtijevalo da *razmišlja o društvenoj iskoristivosti forme*¹ kojom će izraziti ono bitno novo u suvremenim zbivanjima. Glavni je zadatak, a ujedno problem, bio iznalaženje takve forme koja će dostojno transponirati nov sadržaj – vizualni jezik čiji će jedini cilj biti prenijeti istinu o novom porijeklu. Pred likovne umjetnike postavljen je gotovo nemoguć zadatak. Brojni programatsko-usmjeravajući tekstovi pojedinih povjesničara umjetnosti,² teoretičara književnosti,³ političara, ali i samih umjetnika

forsirali su *socijalističku idejnost i partijnost*⁴ u likovnoj umjetnosti, pri čemu su konkretne upute umjetnicima bile vrlo nejasne, a često i kontradiktorne. Preporučeni je stil u duhu akademskog realizma kao jedinog prihvatljivog načina prikaza stvarnosti, ali ne realizma koji se kritički odnosi prema toj istoj stvarnosti, već takvog koji je usmjeren na budućnost.⁵ Za komunikaciju jasnih i nedvojbenih istina brinulo se Odjeljenje za agitaciju i propagandu, poznatije kao Agitprop. Osnovan još u ratu, reorganiziran je u lipnju 1945. u svrhu *kontrole i usmjeravanja cjelokupnog intelektualnog stvaralaštva u državi prema ideološko-političkim direktivama CK KPJ*.⁶ Svaka republika imala je svoju podružnicu, pa je tako Kulturno-umjetničku komisiju Agitpropa CK KPH vodio književnik Marin Franičević, a ona se sastojala od nekoliko sektora: književnog, muzičkog, likovnog, sektora narodnog prosvjeđivanja, sektora za kulturno-prosvjetna društva i sektora za kazalište i film. Likovnim sektorom ravnao je samouki slikar Franjo Mraz, pripadnik Hlebinske slikarske škole⁷, aktivni sudionik NOB-a, neko vrijeme i predsjednik ULUH-a. Taj je sektor bio zadužen za praćenje rada Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske (ULUH), umjetničko-strukovnog udruženja osnovanog 1945. kao formalnog nasljednika prijeratnog Društva umjetnosti. Udruženje je okupljalo likovne umjetnika s teritorija Narodne Republike Hrvatske koji su morali *stajati na pozicijama*

¹ Vladimir Maleković, *Hrvatska likovna umjetnost 1945.–1955. Tendencioni realizam/9. Zagrebački salon*, katalog izložbe, Moderna galerija Zagreb, 1974., 6.

² Najplodniji pisac brojnih programatskih tekstova i kritičkih osvrti na izložbe bio je povjesničar umjetnosti Grga Gamulin, poslijeratni pročelnik kulturno-umjetničkog odjela Ministarstva prosvjete. Uz njega tu su i književnici Ervin Šinko i Marin Franičević, primjenjujući iste *recepte* na književnost i likovnu umjetnost.

³ Književnik Ervin Šinko i književni kritičar Marin Franičević.

⁴ Detaljnu analizu i distinkciju ovih dvaju često isticanih pojmova u kritičkim i programatskim tekstovima tog vremena vidi u: Ljiljana Kolešnik, *Imeđu istoka i zapada. Hrvatska umjetnost i likovna kritika 50-tih godina*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2006., 34.

⁵ *Socijalistički je realizam dakle umjetnost današnjice nadhnut vizijom "zajamčene" budućnosti*. Ervin Šinko, *Književne studije*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1949., 34.

⁶ Tatjana Šarić, *Djelovanje Agitpropa prema književnom radu i izdavaštvu u NRH, 1945.–1952. RADOVI – Zavod za hrvatsku povijest* Vol. 42, Zagreb 2010., 388.

⁷ Franjo Mraz, hrvatski naivni slikar (Hlebine, 1910. – Brežice, 1981.). Slikanjem se počinje baviti na poticaj Krste Hegeđušića. Uz Ivana Generalića i Mirka Viriusa predstavnik je i začetnik tzv. Hlebinske škole. Sudjeluje u NOB-u, aktivno djelujući unutar Kulturno-umjetničkog odjela ZAVNOH-a gdje razvija značajnu agitatorsku i umjetničku djelatnost. Njegovi crteži poslužili su za opremanje i ilustriranje brojnih propagandno-informativnih materijala (brošura, plakata i novina). ARLIKUM HAZU, Zbirka dokumentacije umjetnika.

narodne demokracije kao osnovne tekovine narodno-oslobodilačke borbe.⁸ Presjekom kroz godišnje izložbe ULUH-a⁹, tematska izdanja te prateće likovne kritike u razdoblju između 1945. i 1952.¹⁰ u Zagrebu i Hrvatskoj¹¹ predstaviti će se tema omladinskih radnih akcija u tadašnjoj likovnoj produkciji, raznorodni pristupi u njezinu rješavanju, a posljedično i stupanj „uspješnosti” u implementaciji ideologijsko-oblikovnih paradigmi unutar tog sadržajnog okvira. Tijekom istraživanja ispostavilo se da je velika većina umjetničke produkcije dostupna isključivo preko crno-bijelih reprodukcija ili fotografija,¹² kako u tisku, tako i u katalogima. Budući da većina likovnih monografija domaćih umjetnika u pravilu izostavlja ili se tek u manjem, tekstualnom, dijelu referira na ovo razdoblje unutar pojedinačnih umjetničkih opusa, može se reći kako je čitav period ostao zabilježen u sivim tonovima. U tom smislu pristup svim djelima, slikarskim,¹³ kiparskim ili grafičkim, koja se spominju ili reproduciraju u ovom tekstu temeljen je prije svega na njihovoj dokumentarno-likovnoj vrijednosti, za ilustraciju teme i razdoblja.

Izložbena aktivnost nove države započela je još u ratnim danima 1945. izložbama Umjetnika partizana u Šibeniku i Dubrovniku, nastavivši se pojedinačnim i skupnim izložbama i nakon oslobođenja. No dominacija motiva iz NOB-a tijekom 1946. postupno se povlači pred temom radnih akcija, koje su započele u svibnju iste godine. Bila je to legitimna sadržajna dopuna poticanih umjetničkih preokupacija jer su radne akcije dobile status mirnodopske borbe za izgradnju zemlje. Ta je godina bila značajna i za omladinu Jugoslavije jer je (...) u općem radnom poletu naših naroda, omladina uzela znatnog udjela i postigla ne samo velike materijalne rezultate, nego i velike rezultate u svojoj duhovnoj izgradnji.¹⁴ Upravo se to željelo prikazati izložbom u zagrebačkom Umjetničkom paviljonu koja je pratila Treći kongres Narodne omladine Jugoslavije, značajnim zbog odluka koje su definirale najvažnije omladin-

ske zadatke, te je uz one političko-organizacijskog karaktera istaknuta nužnost mobilizacije omladinske snage u izgradnji zemlje kao i poticanja njezina poleta, dajući mu organiziraniji i planski karakter.¹⁵ Dokumentarno-umjetnička izložba prikazivala je osnutak, ratnu povijest i stradanja, ali i mirnodopske zadatke Narodne omladine Jugoslavije. Pet oblikovnih cjelina uključivalo je i dvoranu *Obnove i izgradnje* gdje su izloženi dokumenti o formiranju i radu omladinskih radnih brigada, rezultati njihova rada te slike i podaci s prve omladinske radne akcije, izgradnje omladinske pruge Brčko – Banovići. Preko jednog zida protezao se reljef „Rad omladine na obnovi”,¹⁶ zajednički rad studenata Umjetničke akademije iz Beograda, koji nisu poimence navedeni.¹⁷ Iako je ova, vjerojatno prva, umjetnička interpretacija teme omladinskih radnih akcija ostala anonimna, to se nije dogodilo s radovima studenata zagrebačke i beogradske Akademije likovnih umjetnosti koji su organizirano, kao djelatni brigadiri, sudjelovali u gradnji pruge Brčko – Banovići. Radovi njih tridesetero objavljeni su u *Mapi crteža Brčko–Banovići*, koja je u izdanju Centralnog vijeća Narodne omladine Jugoslavije tiskana i izdana u Zagrebu 1946.¹⁸ Bez uvodnog teksta, tek s citatom Maksima Gorkog, „oca” socrealizma: *Umjetnik je središte osjećaja svoje zemlje, svoje klase, uho, oko i srce njeno; on je glas svoje epohe*, predstavljeno je više od trideset programski još neopreterćenih crteža u raznim, *brzim* tehnikama, primjerenim uvjetima u kojima su nastajali. Među hrvatskim studentima/umjetnicima/brigadirima nalazimo danas ugledna umjetnička imena poput Dušana Džamonje, Ferdinanda Kulmera, Vlade Kristla, Belizara Bahorića, Zdenka Venturinića i Miljenka Stančića. Ti mladi umjetnici svoju neposrednu stvarnost prezentiraju uglavnom poetično i nježno, često samo u formi krokija ili malo razrađenije skice. Unatoč obradi raznolikih motiva, nejednakosti u tehnici i stupnju dovršenosti, radovi se stilski uglavnom oslanjaju na umjetničke zasade moderne, što nije bio cilj „nove” umjetnosti. Tu nastupa likovna

8 Ciljevi su bili unapređenje likovne umjetnosti, održavanje i isticanje kvalitativnog nivoa, približavanje umjetnosti narodu, zaštita političkih interesa Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Osim okupljanja, zadaća likovnih umjetnika bila je promicati likovnu umjetnost koja umjetnički izražava život naših naroda, njihovu borbu za slobodu i izgradnju domovine. HR-HDA-1979.2.1. Pravila Društva.

9 Izložbe su bile prodajne, a jedini je kupac u prvo vrijeme bila država. To je svakako dodatno utjecalo na „prilagodbu” umjetnika novim zahtjevima.

10 Odabrano je razdoblje od završetka rata 1945. pa do Krležinog govora na III. Kongresu književnika Jugoslavije u Ljubljani listopada 1952., koje se u nacionalnoj povijesti umjetnosti uvjetno povezuje s početkom i krajem dominacije socijalističkog realizma u likovnoj umjetnosti i književnosti, međutim krutost dogme slabi već nakon Rezolucije Informbiroa 1948. Unutar tog razdoblja odvija se i Prva petoljetka (1947.–1952.), vrijeme najvećih radnih napora u obnovi zemlje, saveznih i lokalnih radnih akcija, što je izravno vezano uz temu istraživanja.

11 Istraživanje je većinom temeljeno na zbirkama kataloga i dokumentacije

umjetnika ARLIKUM-a HAZU.

12 Fotografije umjetničkih radova snimane su na izložbama ili u atelijerima umjetnika za potrebe Fototeke Arhiva za likovne umjetnosti još od 1937. Nakon rata razvijena je bliska suradnja Arhiva za likovne umjetnosti s ULUH-om, koji je svoju fotodokumentaciju redovito ustupao Fototeci Arhiva, iz čijeg fonda je i preuzeta većina ilustracija uz ovaj tekst.

13 Naime problem crno-bijele reprodukcije nije toliko otežavajuća okolnost kada su u pitanju grafike i skulpture.

14 Jovan Popović, Povodom izložbe „Narodna omladina Jugoslavije u 1946. godini”, *Mladost. Časopis za književnost i kulturu*, Beograd, g. 3(1947.) 3.

15 Vlatka Leskovec, „Uzoran mladi intelektualac” na stranicama „Studentskog lista” 1945–1950., *RADOVI*, Zavod za hrvatsku povijest, vol. 41, 2009., 395–408.

16 U Zbirci kataloga izložaba Arhiva za likovne umjetnosti HAZU (dalje ARLIKUM) čuva se veći broj novinskih osvrti na spomenutu izložbu koje prate i slikovni osvrti, ne među njima ne postoji reprodukcija navedenog reljefa.

kritika iz nekoliko zaduženih pera koja analiziraju odstupanja od zadanih likovnih ciljeva dajući ujedno smjernice koje bi trebale pomoći umjetnicima u prevladavanju „formalizama”.¹⁹ U osvrtu na objavljenu mapu, izvjesni Jovo Karanović nakon uvoda ispunjenog frazama punim patosa, o umjetnicima koje *nosi sila kolektivne izgradnje* koji se *stapaju s rijekom života*, konstatira kako im je upravo *Omladinska pruga (...)* pomogla da riješe mnoga neriješena pitanja. *Na Pruzi su i naši najmlađi umjetnici našli svoj put. Mnogi od njih tu su prvi put osjetili konkretno svoj zadatak: dati istinito umjetnički naše vrijeme i naše ljude (...)* U našoj umjetnosti koja je u bivšoj Jugoslaviji, u ogromnom svojem dijelu bila van života i van ljudi, teško je bilo naći nekoliko slika u kojima su slikari imali odvažnosti za kompoziciju, da sastave dva čovjeka licem u lice. *Ali rđava tradicija ustuknula je pred kolektivom Pruge.*²⁰ Na taj je način ponovljen jedan od glavnih zahtjeva *socrealizma* u likovnoj umjetnosti, a to su upravo velike deskriptivne kompozicije snažnih i sretnih radnika za koje zaista nije moglo biti boljeg poticaja od stvarnih prizora rada kakvim su vrvjele upravo radne akcije. Pa ipak, crteži u mapi ne nose herojska obilježja željenog uprizorenja. Oni su prije iskreni doživljaji, epizode s pruge, mali segmenti rada oblikovani gotovo na isti način kao što su to činili slikari s početka stoljeća, u Prvom svjetskom ratu.²¹ Tragove „rigidnih“ akademskih postavki uočava i pisac osvrtu, pa uz nekoliko pohvala upućenih uglavnom portretima²² u kojima prepoznaje *osjećaj časti u radu, ponos zvanja brigadira, pa bio on star kao stari miner, ili mlad kao Husein*, navodi i manje uspjele radove kao što su *Vodonoša Živka Haramije ili Skice sa usjeka Ferdinanda Kulmera koji ne pokazuju nastojanja da se uhvati taj lik novog u omladincu i čovjeku*, već njihovi autori još uvijek traže u crtežima *čisto umjetničke vrijednosti*. Motivske odjeke s Pruge Brčko – Banovići u pojedinačnim radovima moglo se vidjeti i na Prvoj izložbi ULUH-a²³, održanoj u prosincu 1946., na kojoj su izlagali umjetnici

koji su u organizaciji ULUH-a te godine bili na pohodima *Tragom IV. i V. ofanzive* i na pruzi Brčko – Banovići kako bi im se omogućilo *približavanje stvarnosti* i stvaranje nove, realističke umjetnosti. Izložba je otvorena 15. prosinca u Umjetničkom paviljonu u prisutnosti visokih političkih dužnosnika i predstavnika kulturnih institucija NRH.²⁴ Izložbu je otvorio predsjednik ULUH-a Mirko Rački riječima: *I tako neće više biti l'art pour l'arta, umjetnost će biti l'art pour le peuple*. Prisutnost političke elite ukazuje na velika očekivanja od ove izložbe čiji su zadaci bili prije svega društvene naravi koja je uvelike nadilazila umjetničku. Ona je prvenstveno bila test koji je trebao pokazati u kojoj su se mjeri *likovni radnici* povezali sa zajednicom i uživjeli u novu stvarnost. Umjetnici su pozvani da izlože najviše tri rada, a sudjelovanje je bilo obavezno zbog selekcije članstva u Udruženje.²⁵ Izlagalo je 59 slikara i 25 kipara, sveukupno stotinu radova nastalih u dvije protekle godine, među kojima su samo četiri motivom i sadržajem vezana za temu radnih akcija. To su dva crteža Franje Mraza, *Gradnja nasipa Omladinske pruge* i *Ispred tunela*, reljef *Obnova/Rad* kipara Frane Cote i *Studija* Koste Angelija Radovanija. Grga Gamulin u osvrtu na izložbu uvodi termin „*lijevog formalizma*”²⁶, stilski opisujući razdoblje socijalno angažirane umjetnosti grupe Zemlja iz tridesetih godina. Taj bi „*formalizam*” nosio obilježja naturalizma i primitivizma (*Neue Sachlichkeit*), koja on prepoznaje i u djelu Franje Mraza²⁷, mada ga priznaje kao *dobrog i naprednog umjetnika*. Ostatak takvog pristupa vidi u nedovršenosti, nastojanju da se nabačenim skicama i krokijima pripiše veća vrijednost nego dovršenim djelima. Slikarima u cjelini prigovara na tematskoj bezidejnosti koja se očituje u velikom broju pejzaža i mrtvih priroda, dok kiparima koji su bliže realnosti i humanizmu zamjera što suvremenost tematike iscrpljuju u nazivima djela, pa tako figura muškog akta Koste Angelija Radovanija samo zbog brigadirske kape i bata u ruci sugerira omladince s Omladinske pruge. Drugi autor novinskog

¹⁷ Može se pretpostaviti da su autori tog reljefa neki među spomenutim studentima likovnih akademija koji su navedeni kao autori ostalih likovnih radova na izložbi: Ivan Sabolić, Ante Despot, Dalibor Parać, Ivan Šubić, Marijan Pletenac, Kiril Halačev i Ante Lozica sa zagrebačke te Jovan Kratošvil, Toma Ilić, Martin Solaržik, Vladeta Petrić i Radivoje Subotički s beogradske Akademije. (-), S jednakim poletom kojim se borila za slobodu, omladina danas radi na obnovi, *Narodni list*, 6. 6. 1946.

¹⁸ Reprodukcijske iz Mape Brčko-Banovići objavljene su časopisu *Mladost*, br. 1-2, 1947.

¹⁹ Pojam koji obuhvaća tzv. neprikliadne i „nerevolucionarne” umjetnosti (npr. impresionizam, postimpresionizam te suprematizam i konstruktivizam kao ruske derivate zapadnjačkog formalizma).

²⁰ Jovo Karanović, Mapa crteža o Omladinskoj pruzi, *Mladost*, Beograd, 5 (1947.), 72-73.

²¹ Oton Iveković, službeni slikar Austrougarske vojske i Vladimir Becić, ratni slikar izvjestitelj na strani srpske vojske.

²² Husein Nakić, *Stari miner* (Radenko Mišević) i *Udarnik Zurd Nedžisi*.

²³ Izložbe ULUH-a bile su žirirane, a imale su i prodajni karakter.

²⁴ Njezinu otvorenju nazočili su: rektor Hrvatskog sveučilišta dr. Grga Novak, rektor Hrvatskog državnog konzervatorija Eugen Vulin, rektor ALU-a Augustinčić te pročelnik kulturno-umjetničkog odjela Ministarstva prosvjete Grga Gamulin. (-), Otvorena je prva izložba Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske u Umjetničkom paviljonu, *Vjesnik*, 16. 12. 1946. – ARLIKUM HAZU, Zbirka kataloga.

²⁵ Tiskani obrazac ULUH-a s uputama umjetnicima za prijavu na I. izložbu, ARLIKUM HAZU, Zbirka kataloga.

²⁶ Grga Gamulin, Uz izložbu Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske, *Naprijed*, Zagreb, 28. 12. 1946.

²⁷ Taj tzv. „lijevi formalizam” Gamulin veže uz predratnu umjetničku grupu *Zemlja* koja promovira socijalno angažiranu umjetnost. Franjo Mraz izlagao je kao gost na njihovoj izložbi u rujnu 1931. na poziv Krste Hegedušića, jednog od osnivača i idejnog voditelja grupe.

osvrta to isto prigovara reljefu Frana Cote, koji samo naziv *Obnova* smješta u tadašnji trenutak. I zaista, već na prvi pogled uočava se činjenica da kipar Kosta Angeli Radovani figuru dječaka gradi igrajući se volumeni, započevši time umjetničko-istraživački put kojem će ostati vjeran u cijelom svom opusu, a da bi udovoljio traženjima teme, priklanja se kompromisu, doslovno kalemeći tražene atribute na lik koji ni po čemu ne korespondira traženoj ideji. Kipar Cota izradio je pak kvalitetan klasicistički reljef, svojevrsan friz meštrovličevskih ženskih likova kojima je jednostavno pridodao neizostavne tačke i lopatu. Unatoč tim očitim „propustima“ autori osvrta slažu se da upravo umjetnička kritika mora na sebe preuzeti glavni dio borbe za *teoretsku razradu i ispravnu ocjenu umjetničkih pojava*. Izložba je trajala razmjerno kratko, zatvorena je dva dana ranije, a i posjećenost je bila slaba. Nije joj posvećeno mnogo pažnje i zbog priprema za veliku putujuću izložbu *Slikarstva i kiparstva naroda Jugoslavije 19. i 20. st.* koja se otvorila, nakon Beograda i u Zagrebu, u siječnju 1947.²⁸ Između dvjestotinjak djela od klasicizma do suvremenih radova, samo su dva vezana uz radne akcije. Franjo Mraz i Prvoslav Pivo Karamatijević izložili su po jednu grafiku istog naziva, *Omladinska pruga*, nastale na pruži Brčko – Banovići.²⁹ U ožujku iste godine u Umjetničkom paviljonu slikar Ivo Šeremet izložio je na samostalnoj izložbi 90 slika podijeljenih u tri tematske grupe, među kojima su bile i slike s *Omladinske pruge Brčko – Banovići* na kojoj je boravio godinu prije.³⁰ Pitanje umjetničke propagande i potrebe što užeg dodira umjetnosti s narodnim masama nije se rješavalo samo izložbama, nego i redovitim reprodukcijama umjetničkih djela u novinama i časopisima³¹ te izdavanjem mapa crteža što se posebno intenziviralo 1947. U toj je godini objavljena mapa grafika već spomenutog Franje Mraza *Omladinska pruga*³² nastala za njegova boravka na pruži Brčko – Banovići. Mraz je ponudio cjelovit koncept ilustrirajući svoj tekst predgovora u formi sažetog dnevnika,

s dvadeset grafičkih listova na kojima je prikazao pojedinačne portrete, ali i grupne, vrlo minuciozne kompozicije same izgradnje. U pretežno afirmativnom osvrtu na mapu, s tek manjim zamjerkama, Zdenka Munk kaže: *U listovima osjeća se radost crtača nad obiljem motiva koje rad na Pruži pruža umjetniku. Mraz je htio obuhvatiti i izraziti lirizam pejzaža ali i dinamiku rada, kao i tehničke konstrukcije kao djelo rada u pejzažu. Želio je prikazati pojedinačne likove, genre scene ali i odnos promatrača prema nesumnjivim rezultatima rada. Njegovom oštrom zapažanju ne izmiču pojedinosti a u pojedinim detaljima razvija se smisao oštromnog promatrača ili neki doživljaj ljepote pejzaža ili pak duboko humano zapažane deformacije koju je dugogodišnji ropski rad za eksploatatora izvršio nad „starim minerima“.* *Upravo ovo prodorno pristupanje objektu lišilo je Mraza mogućnosti da u širokom zahvatu zaokruži onu veliku radost i zanos, kojim je taj jedinstveni omladinski pothvat nošen. (...) Mraz nam je ostao dužan još nešto od ove zanosne sretno i radosne strane Omladinske pruge.* Nakon mape crteža studenata zagrebačke i beogradske Akademije, to je bila prva zaokružena mapa jednog hrvatskog umjetnika na temu omladinskih radnih akcija. Tijekom te godine već je započela i nova savezna akcija izgradnje pruge Šamac – Sarajevo, na koju je inicijativom Ministarstva prosvjete i Agitpropa u nekoliko navrata u grupama upućeno pedesetak članova ULUH-a. Zadatak im je bio da uz likovni rad održavaju tečajeve, crtačke kružoke i predavanja. Bili su zaduženi i za dekoriranje objekata uz prugu, propagiranje akcije objavljivanjem crteža i grafika nastalih u neposrednom okruženju, a koji su im ujedno trebali poslužiti kao predloži za kasnije realizacije većih kompozicija u ulju ili kiparskim tehnikama. Stimulirani su plaćenim putovanjem, slobodnim kretanjem cijelom trasom te još nekim manjim povlasticama. Na pruži su sveukupno proveli 700 radnih sati.³³ Boravak i rad na pruži rezultirali su *Izložbom radova likovnih umjetnika Omla-*

²⁸ Iznimno ambiciozno zamišljena, ova izložba bila je prvenstveno namijenjena *bratskim slavenskim narodima* kojima je trebala prikazati umjetnička ostvarenja posljednjih 150 godina. Izložba je u dvije godine gostovala u Moskvi, Sankt-Peterburgu (tada Lenjingradu), Varšavi i Pragu.

²⁹ Ti su radovi kod obojice kasnije postali dijelom tematskih grafičkih mapa.

³⁰ To je bila prva samostalna izložba na kojoj su izlagani radovi na temu radnih akcija. Neke od tih radova Šeremet je izlagao i na izložbama ULUH-a.

³¹ Dnevni je tisak uz svaki osvrt na izložbu reproducirao dio izloženih radova, a časopisi poput *Republike*, časopisa za književnost i umjetnost, *Izvora*, časopisa za književnost i kulturna pitanja, *Mladosti*, časopisa za književnost i kulturu i drugih objavljivali su reprodukcije djela izloženih u tekućoj godini kao ilustracije bez obzira na objavljene tekstove. U razdoblju između 1946. i 1948. većinom su to bile ilustracije s temom radnih akcija.

³² Mapa grafika *Omladinska pruga* objavljena je 1947. u izdanju Nakladnog zavoda Hrvatske u 3000 primjeraka.

³³ Suzana Leček, *Likovna umjetnost u društvenom životu Hrvatske 1945.–1947.*, *Časopis za suvremenu povijest* 22 (1-2), Zagreb, 1990., 142.

³⁴ *Ibid.*, 142.

³⁵ Održana u lipnju u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu.

³⁶ Umjetnici Zvonko Agbaba, Mato Benković, Marijan Detoni, Zvonko Faist, Raul Goldoni, Branka Hegedušić, Antun Kirinčić, Edo Kovačević, Antun Mezdžić, Edo Murtić i Dragica Pevec izložili su 27 plakata s poslijeratnom tematikom, koji su u katalogu navedeni samo brojevima. Upravo taj dio postava izložbe sačuvan je na snimci postava na kojoj se vidi nekoliko plakata s temom obnove. ARLIKUM HAZU, Fototeka.

³⁷ Mapa je tiskana u Zagrebu 1947. u izdanju Glavnog štaba radnih brigada na pruži Šamac – Sarajevo.

³⁸ Reprodukcije iz ove mape objavljene su u časopisu za književnost i kulturna pitanja *Izvor*, br. 3, lipanj 1948.

³⁹ Vjerojatno je riječ o Vladimiru Babiću, slikaru amateru.

dinska pruga Šamac – Sarajevo, organiziranom u povodom svečanog otvaranja pruge u studenom 1947. u Sarajevu, na kojoj su izlagali članovi svih republičkih umjetničkih udruženja i studenti likovnih akademija. Budući da u katalogu nisu reproducirani radovi, o odjeku i uspješnosti izložbe možemo suditi jedino prema generalnom zaključku prihvaćenom na Glavnoj skupštini ULUH-a 1947. da umjetnički rad ne zadovoljava potpuno, jer se nisu svi saživili.³⁴ Iskustva s pruge izložilo je šesnaest umjetnika i na II. godišnjoj izložbi ULUH-a³⁵ na kojoj je te godine sudjelovalo više od stotinu umjetnika. Slike i crteži uglavnom prikazuju motiv s lokaliteta te gradnju mosta preko rijeke Lašve, a u malobrojnim kiparskim radovima ističe se Grga Antunac skulpturom *Radnik*. Iskusni kipar starije generacije, u to vrijeme već docent na ALU, uvjerljivo je u maniri akademskog realizma portretirao trenutak u kojem kopač koncentrirao svu snagu u iskopavanje zemlje. Na izložbi je prvi put nakon rata predstavljena i primijenjena umjetnost, u sklopu koje su izloženi i plakati.³⁶

Još jedan dokumentarno-umjetnički produkt izrastao iz te radne akcije jest *Mapa crteža omladinaca radnih brigada sa izgradnje Omladinske pruge Šamac – Sarajevo*.³⁷ Kao što je navedeno u predgovoru, izdana je kao jedan od dokumenata o vrlo raznolikom kulturno-prosvjetnom radu brigadiru (...) kao jedan od priloga za upoznavanje tog velikog kulturnog uzdizanja graditelja usporedo s izgradnjom Omladinske pruge, a radovi nemaju umjetničke pretenzije.³⁸ Unatoč takvom ograđivanju, sudeći po kasnijim biografijama sudionika, samo četvorica od dvanaest izlagača nisu postali akademski ili amaterski umjetnici, pa se može zaključiti da odabir radova ipak nije bio tako neselektivan kao što se željelo prikazati. Među njima su motivi s gradilišta, grupne kompozicije omladinaca pri radu (*Zemljani radovi*, *Nabijanje zemlje*, *Vagoneti u usjeku*), radnika u trenucima odmora i nekoliko pojedinačnih

portreta. Radovi neujednačene kvalitete, krokiji i skice, gotovo dnevnički crteži, s nekim iznimkama poput grafika V. Babića³⁹. Međutim ponovno bez znaka monumentalnog patosa, ali kritici zanimljivi zbog svoje autentičnosti.⁴⁰

Slikom su ovjekovječene i manje radne akcije, kao što je bila izgradnja ličkog sela Jošani, u koje je u srpnju 1947. upućena radna brigada „Braće Kavurića“ sastavljena od zagrebačkih studenata arhitekture. Brigadi je pridružen i slikar Nikola Reiser u svojstvu likovnog kroničara. Crteži s radilišta objavljeni u dnevnim novinama i časopisu *Arhitektura*, ilustrativne su skice radova na gradnji kuća, dok su slike u ulju, razrađenih motiva iz tog ličkog sela, izložene na III. izložbi ULUH-a iste godine⁴¹. Na toj je izložbi, uz radove koji su se bavili drugim temama, dvadeset i dvoje slikara i kipara obradilo motive s raznih gradilišta. Tako su ovdje prikazani i prvi radovi s izgradnje autoputa⁴², ali i s gradilišta u zagrebačkoj Moskovskoj ulici⁴³. Velik broj radova omogućio je bolji uvid u velike varijacije pri obradi sličnih motiva, ovisno o likovnim pozicijama s kojih su zakoračili u poslijeratnu umjetnost. Posebno su zanimljiva dva rada Otona Glihe, *Trebinjska brigada na pruži I i II*, slike iz istoimenog ciklusa koje nastaju za njegova tromjesečnog boravka na radovima u Visokom. Oba prikazuju brigadire na zemljanom nasipu u različitim etapama rada. Sumarno opisani likovi, na gotovo apstraktnoj podlozi, s jasnim odjecima Cézannea, proskribiranog uzora u to vrijeme, no unatoč tome slika *Trebinjska brigada na pruži I* dobiva te godine nagradu Komiteta za kulturu i umjetnost FNRJ⁴⁴ u Beogradu. Još je jedan zanimljiv kiparski rad izložen na toj izložbi. Riječ je o *Tačkarici* Koste Angelija Radovanija, liku djevojke koja prevrće tačke pune zemlje, realizacija studije s radnih akcija. Umjesto opširne deskripcije detalja, jakim i jednostavnim oblicima izražena je dinamika tijela u radu i ostvarena karakteristična realizacija skulptorske teme, tijela u pokretu.⁴⁵ Kritika je

40 (...) Ovi sirovi, nevjšti početnici donijeli su neosporno pravi realizam. Taj realizam nije naturalističko kopanje po trepavicama, naborima kože, zjenicama i kovčama. On izbija iznutra, a donesen je sredstvima koja su toliko bogata po intenzitetu života. „Portret omladinca“ koji je neobično čvrst i sažet, sav je protkan igrom šara koje idu u korist materijala, karnata. Možda bi to netko mogao pogrešno nazvati formalizmom. Kada bi te šare bile sebi svrha tj. kada bi se njima tražila samo likovna ljepota to bi vodilo u formalizam. U našem slučaju ne radi se nikako o traženju čiste ljepote nego o savladavanju problema traženju životne istine (...). A. Despot, O mapi crteža omladinaca s pruge Šamac-Sarajevo, *Izvor*, 3 (1948.), g. I., lipanj, Zagreb, 168-170.

41 Reiser je izložio tri ulja: *Motiv iz Jošana*, *Ličanka iz Jošana*, *Brigadirka iz Like*.

42 Franjić Petar: *Radovi na autostradi*; Vladimir Jelić: *Gradnja autostrade*; Mira Marochino: *Autostrada*; Franjo Mraz: *Šijunčara na autostradi*; Edo Murtić: *Bajer na autostradi* itd.

43 Danas Ulica grada Vukovara čija izgradnja je započela 1946.

44 U rujnu 1946. Komitet za kulturu i umjetnost vlade FNRJ donio je odluku o do-

djelivanju godišnjih nagrada za najuspješnija likovna i književna djela. Novčane nagrade za književna djela znatno su veće od onih za likovna. Tako je prva nagrada za najbolji roman 100.000 din, a za najbolju sliku 50.000. Visina nagrade za skulpturu uvjetovana je njezinom veličinom, tako da veću nagradu dobiva skulptura u prirodnoj veličini (čovjeka) ili veća. U objašnjenju se kaže kako novčana vrijednost nagrada nema namjeru rangirati različite umjetničke izraze kao manje ili više vrijedne, nego je razlog u potrebi forsiranja izvjesne umjetničke vrste te se uzima u obzir i utjecaj koji je to djelo izvršilo na narod mobilizirajući ga u borbi ili obnovi zemlje. Komitet za kulturu i umjetnost vlade FNRJ, *Stalne godišnje nagrade Komiteta za kulturu i umjetnost vlade FNRJ*, *Vjesnik*, 22. 8. 1946.

Komitet je i otkupio nagradenu Glihinu sliku, a prema novinskoj bilješci na izložbi je otkupljeno još sedamdesetak slikarskih i kiparskih radova. (-). Izložba likovnih umjetnika Hrvatske nailazi na sve veći interes, *Narodni list*, 19. 12. 1947.

45 Danas se mogu vidjeti dva brončana odljeva te skulpture: jedan u Parku skulptura Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a drugi, na žalost jako devastiran, u Parku skulptura Grada mladih Granešina (prije Pionirski grad), kamo je postavljen 1985. i zapravo je jedini javni spomenik (unatoč skromnim

relativno zadovoljna napretkom umjetnika u usvajanju novog izraza: Ova je izložba u tom pogledu mnogo konkretnija i aktualnija od prošlih (...) *Povećan je broj umjetnika koji su izašli iz atelijera i zahvatili u život u punini radnog i stvaralačkog elana našeg naroda. (...) iz tog stanja izrasla je i nova problematika i likovna i sadržajna, novi značajni problemi likovnog rješavanja tog novog sadržaja. Tek se sada došlo do prvih ostvarenja zadataka novog umjetničkog shvaćanja, zbog jednostavne činjenice da za likovno djelo treba vremena za sazrijevanje ne samo u pogledu likovnog doživljaja nego i u pogledu rada.*⁴⁶ U prosincu 1947. održan je u Zagrebu I. kongres likovnih umjetnika Jugoslavije, novoosnovanog Saveza likovnih umjetnika na kojem se čula poznata retorika u referatu slikara Đorđa Andrejevića Kuna, jednog od osnivača Udruženja. Svojim kolegama ponovio je važeće sadržajne i tematske zahtjeve: (...) *značajno je da su umjetnici osjetili da se ne radi o temama koje im netko nameće izvana, nego da sami postaju bogatiji nalazeći nove inspiracije. Još je uvijek njihov krug motiva i tema ograničeniji nego stvarnost (...) lik čovjeka, na kojeg je jedan dio umjetnika bio gotovo zaboravio, počinje da se pojavljuje na platnima, da od fleke u trećem planu prodire jasnije u prvi i drugi plan. Portret dobiva crte ljudskog karaktera. Pejzaž nije više samo motiv za formalne preokupacije, nego postaje temom: zavičaj, voljeni grad, domovina, priroda koju mijenja svijesni i ponosni čovjek (...)*⁴⁷ U kojoj su mjeri ti „recepti“ zaživjeli, pokazala je IV. izložba ULUH-a u tzv. Okruglom paviljonu⁴⁸ održana u čast Drugog kongresa KPH, u studenom 1948., koju prvi put prati i katalog s reprodukcijama radova.⁴⁹ U predgovoru kataloga utvrđuje se kako na izložbi: (...) *još uvijek dolaze do izražaja i pozitivne i negativne strane likovne prošlosti (...) ali ovaj puta opaža se tendenca uravnoteženja na stupanj pozitivnih likovnih tradicija.* Žiri je odabrao 172 rada 107 autora, uglavnom mlađe generacije umjetnika, bez sudjelovanja doajena poput Augustinčića, Kršinića, Tartaglie, Hegedušića i dr. Devetnaestero umjetnika izložilo je radove s temama obnove i izgradnje, a Om-

ladinskoj pruži i autocesti pridružuju se i motivi radova na zagrebačkom Ksaveru te izgradnje sljemenskog tunela⁵⁰. Unatoč tome što je veći broj umjetnika usvojio model komponiranja većih figuralnih prikaza s grupama u dinamičnim međuodnosima, Grga Gamulin još uvijek nalazi mjesta nezadovoljstvu i mnogima zamjera pogrešne prioritete u tretmanu motiva: (...) *pejzaž s figurama ili bez njih, ali uvijek sa težištem na pejzažnoj problematici, još uvijek zaokuplja i odviše pažnje većine slikara i pruža im priliku za obilaženje stvarnosti naših dana (...)* pejzaž bi prema Gamulinu trebao imati *oblik i kvalitetu velikih panorama široko otvorenih vidika u kojima će epsko zbivanje zamijeniti lirske ugođaje, a definiranost čvrstih oblika onu neodređenu rasplinitost impresionizma.*⁵¹ Slika Mladena Veže *Gradnja mosta u Lašvi* uspješan je primjer takvog pristupa. Neobičan pogled na gradnju mosta iz gotovo ptičje perspektive, s detaljnim prikazom građevne konstrukcije i likovima graditelja uvjerljivo i logično stopljenim u konkretnom radu čini ovu sliku zanimljivom i iz današnje perspektive. Otonu Glihi i njegovoj slici *Poganica od Lašve* ovog puta zamjera preveliku apstraktnost u prikazu ljudi i prostora, konstruiranje prizora *bez primarnog doživljaja*. Na diskusiji organiziranoj u povodu te izložbe neki članovi ULUH-a i Grga Gamulin raspravljali su o njoj na primjerima izloženih radova. Đuro Tiljak je tom prigodom Glihi priznao autentičnost i proživljenost prizora te pohvalio tretman likova kao *individualnih ličnosti*.⁵² Od kiparskih radova na izložbi, doslovnu interpretaciju fizičkog rada donosi jedino Kiril Halačev svojim *Kompresoristom*, posturom i dinamikom sličnim spomenutom Antunčevom *Radniku*, međutim njega se ne spominje ni u jednom od osvrtu.

U ožujku 1949. otvorena je u Umjetničkom paviljonu *Prva izložba Saveza likovnih umjetnika Jugoslavije*. Djela su žirirana dva puta; jednom od republičkih udruženja, a u drugom krugu od saveznog udruženja. Izloženo je 69 slika, 37 skulptura i 26 grafika⁵³. U jednom od osvrtu konstatiraju se različitosti u procjenjivanju li-

dimenzijama) ORA u Zagrebu, a vjerojatno i šire. Onamo nije postavljen slučajno, s obzirom na to da su u izgradnji Pionirskog grada, podignutom 1947. prema projektu arh. Josipa Seissela, također sudjelovale omladinske radne brigade.

⁴⁶ M.(ilan) Selaković, Osvrt na izložbu Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske, *Vjesnik*, 15. 1. 1948., 4. (tekst je čitan u i Kulturnoj kronici na Radio stanici Zagreb 12. siječnja 1948. u 21.35 h.) – ARLIKUM HAZU, Zbirka kataloga (dokumentacija uz izložbu).

⁴⁷ Z.V., Likovni život. I. kongres likovnih umjetnika Jugoslavije, *Republika. Časopis za književnost i umjetnost*, 1. 2. 1948., 198.

⁴⁸ Meštrovićev paviljon, današnji dom HDLU-a u Zagrebu.

⁴⁹ Radove su snimali fotografi Mladen Grčević, Tošo Dabac i Marijan Szabo – ARLIKUM HAZU, Zbirka kataloga (rukopisne zabilježbe Duška Kečkemeta).

⁵⁰ Antun Zupa: *Radovi na Ksaveru; Zemljani radovi na Ksaveru*; Cata Dujšin: *Gradnja tunela kroz Sljeme*, Petar Franjić: *Gradilište u Gračanima*.

⁵¹ Grga Gamulin, *Povodom IV. izložbe Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske*, *Naprijed*, 10. 12. 1948.

⁵² (-), Rezime diskusione večeri u Umjetničkom paviljonu (rotundi) kao i njen nastavak u prostorijama ULUH-a, strojopis, ARLIKUM HAZU, Zbirka kataloga (dokumentacija uz izložbu).

⁵³ Devetnaest umjetnika izložilo je radove vezane uz omladinske radne akcije, neki iste po drugi put, npr. Kosta Angeli Radovani svoju *Tačkaricu*.

⁵⁴ Izložba je prije Zagreba bila postavljena u Ljubljani, gdje je također održana diskusija, jednako kao i za trajanja izložbe u Beogradu, nakon Zagreba. Diskusija

kovnih vrijednosti unutar republičkih centara (Ljubljana, Beograd, Zagreb, Skopje, Sarajevo). U povodu izložbe organizirana je i diskusija⁵⁴ na kojoj su sudjelovali Vilko Šeferov, predsjednik ULUH-a, Krsto Hegedušić, Grga Antunac, Frano Baće, Franjo Mraz, Vojin Bakić, Stanoje Jovanović, Ivo Režek, Oton Gliha, Ante Kuman i Đuro Tiljak. Princip diskusije bio je ponovno odabir konkretnih radova s izložbe i rasprava o njima. Među četiri odabrana rada bile su slike *Sondiranje terena u Novom Beogradu* Bože Ilića i *Vežina Gradnja mosta u Lašvi*. O velikoj Ilićevoj figuralnoj kompoziciji (452 X 245) Mraz misli da je više pažnje trebao posvetiti studiji figure jer da ovako *izgledaju kao od lima. Treba studirati našeg čovjeka*. Bakić pak smatra da nije dana atmosfera dobrovoljnog rada omladine, nego se stječe dojam da je rad prisilan. U obranu staje slikar Stanoje Jovanović, koji se protivi direktivama socijalističkog realizma i zalaže se za umjetničke slobode. Gliha kritizira kompoziciju slike jer da zbog izostanka centra djeluje kao dvije samostalne slike, a monumentalnost se željelo izjednačiti s formatom. Kod Vežine slike Baći smetaju nedostatak prvog plana, natrpanost i loša kompozicija. Nedostaje središnja točka, a propuštena je i sama idejna strana Omladinske pruge. Antunac smatra da slikar o slikaru teško može suditi i smatra da je Vežu impresionirala *grandioznost pothvata omladine* zbog čega slika vrijedi.⁵⁵

Nekoliko mjeseci poslije, na Dan Republike 29. 11., otvorena je V. izložba ULUH-a, prva nakon rezolucije Informbira i ideološkog razlaza sa SSSR-om, na što se referira i predgovor kataloga: (...) *Ova izložba je u općem zanosu ostvarivanja Petoljetke odgovor likovnih umjetnika Hrvatske na besprimjernu kampanju i klevete Informbira protiv naših naroda i našeg državnog i partijskog rukovodstva na čelu sa drugom Titom*. Istaknuta kao najoštrije selektirana ULUH-ova izložba, predstavila je 41 slikara i 13 kipara s oko osamdeset likovnih radova. Unutar te brojke, trinaestero umjetnika izložilo je radove posvećene *stvaralačkom radu na ogromnim radilištima velikih objekata Petoljetke*.⁵⁶ Popuštanje u provedbi sovjetskog modela osjetilo se

već u raspravama na ponovno organiziranoj diskusiji⁵⁷ u povodu izložbe, na kojoj je u svojem govoru Krsto Hegedušić⁵⁸ iznio niz nelogičnosti u formalnim teoretskim zahtjevima za oblikovanje umjetničkog djela u duhu socijalističkog realizma: *vrlo je teško postaviti se racionalno pred zadatak slikanja, kao što neki umjetnici i kritičari kao npr. Jovan Popović krivo gledaju, ako misle da je dovoljno slikati ljude sa radilišta i da se već samim time rješava problem socrealizma. Izložbe izgledaju dosadno kao da su ih radila tri umjetnika*. Marijan Detoni smatra da je teško dovesti u sklad današnju stvarnost s naslijeđenim likovnim sredstvima. Također misli kako se figuralne kompozicije ne mogu shvatiti studiranjem starih majstora (mислеći na impresioniste). Preporuča umjetnicima odlazak na radilišta i u tom smislu ističe Vladimira Becića,⁵⁹ koji je likovno zabilježio gradnju hidroelektrane na Neretvi i tako *dokumentirao taj gigantski poduhvat*. Edo Murtić misli kako se nakon rata unijelo previše konfuzije u likovno stvaranje te da su mnogi slikari mislili kako slika treba biti filmski plakat. Previše se teoretiziralo i diktiralo, mnogi su tražili novu formu bez iskrenosti. Misli da je pogrešno što se impresionizam želi izbrisati jer ako se traži da umjetnici grade na iskustvima prošlih epoha, onda to mora vrijediti i za impresionizam.

Na izložbu se osvrnula i Vera Sinobad konstatiravši da u odnosu na prošlogodišnju ne donosi ništa novo, što ne znači da su *likovni umjetnici napustili svoju borbu, već upravo govori o tome kako je taj put do pravilnog i istinitog likovnog uobličjenja stvarnosti, pogotovo danas dugotrajan i težak (...) u ocrtavanju stvarnosti umjetnik treba da zna odabrati situaciju koja prikazanu pojavu izdiže iznad slučajnog i nebitnog, a zahvaća ono što je u njoj bitno. Ako se prikazuju radne akcije, onda treba prvenstveno govoriti o onima koji te akcije ostvaruju. Pejzaži, mašine, mostovi i gradnje, sve će to biti okvirne, popratne pojave koje će biti podređene osnovnom motivu*. U tom smislu Vežinu sliku *Lašva – omladinska pruga Šamac Sarajevo* ne smatra uspješnom.⁶⁰

u Zagrebu održana je 5. 4. 1949. u Umjetničkom paviljonu. Tom je prilikom ruku-pisni zapisnik načinio (nažalost) anonimni zapisničar koji na kraju bilježi: *diskusija je trajala od 16 – 20 sati te je završena iscrpivši se samo u osnovnim i bitnim aktualnim problemima, a ne u pojedinim umjetnicima i radovima. Pojam umjetničke kvalitete slike je u diskusiji minimalno uziman u obzir*. ARLIKUM HAZU, Zbirka kataloga (dokumentacija uz izložbu).

⁵⁵ Ibid., 54.

⁵⁶ (-), V. Izložba ULUH-a, *Vjesnik*, 29. 11. 1949., 7.

⁵⁷ U diskusiji su sudjelovali Krsto Hegedušić, Marijan Detoni, Kamilo Tompa, Edo Murtić, Zlatko Prica, Franjo Mraz, Julije Papić, Viktor Bernfest, Mladen Veža, Vladimir Jelić, Andrija Handja.

⁵⁸ Krsto Hegedušić, akademski slikar (Petrinja, 1901. – Zagreb, 1975.). Jedan od osnivača grupe Zemlja. U ovom tekstu ga se spominje prije svega kao autora niza kritičkih tekstova o umjetničkoj problematici. Nakon rata postaje članom JAZU-a, Razreda za likovne umjetnosti. U stalnom opozicijskom dijalogu s Grgom Gamulinom, s kojim je u čestim polemikama.

⁵⁹ Vladimir Becić bio je jedan od rijetkih starijih i već izgrađenih umjetnika koji je svojim slikama *zahvatio u radnu današnjicu*. Njegova vještina vidljivo odskae u konstrukciji većih kompozicija. Na ovoj je izložbi sudjelovao sa slikama *Skratanje Neretve* i *Zidanje hidroelektrične centrale*, koja je u jednom od brojnih osvrta spomenuta kao najbolja slika izložbe. Z.D., Povodom pete izložbe Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske, *Narodni list*, 9. 12. 1949., 3. ARLIKUM HAZU, Zbirka kataloga (dokumentacija uz izložbu).

Na glavnoj skupštini ULUH-a u veljači 1950. Krsto Hegeđušić je u svom referatu *Riječ o kritici i organizaciji kritike* rezimirao djelovanje likovne kritike od 1945. do 1950. utvrdivši kako je u te četiri godine učinila više štete nego koristi. Njezino *besplodno* nastojanje određivanja i provođenja neupitnih postavki umjetnosti socijalističkog realizma svelo je umjetnost na *politički prakticitet* i šablonsko primjenjivanje formulacija koje se nisu provjeravale u životu. (...) *istjerivalo se formalističkog đavla tako zdušno i temeljito da smo pronalazili dekadentstvo, naturalizam i formalizam i ondje gdje ga nije ni bilo. Naša je kritika uspjela satjerati zabunu i strah u kosti likovnim umjetnicima koji na kraju više nisu znali što i kako slikati.*⁶¹ Za likovne umjetnike to je označilo popuštanje stege i oni se polako okreću „malim“ temama svakodnevice, atelijerskim studijama, portretima i pejzažima. Da se situacija polako otela kontroli svjedoči i VI. izložba ULUH-a⁶² na kojoj je žiri sugerirao Upravnom odboru izložbe da se veće figuralne kompozicije ne žiriraju kako bi se potaknula nastojanja oko izrade upravo takvih radova i to *bez obzira na visinu kvalitete i postignute rezultate prepuštajući autorima da ponesu ličnu odgovornost.*⁶³ Među tim djelima našle su se slika *Brigadirke na pruži* Otona Glihe, kojem se prigovara statičnost likova i dimenzije kojima se želi nadomjestiti monumentalnost, te *Sa radilišta* Andrije Handje, koja je u jednom od osvrta opisana kao dobro kolorističko rješenje, ali neprirodnog osvjetljenja.⁶⁴

Izložba *Slike, kipovi, grafika*, održana 1951., bila je nadomjestak ULUH-ove manifestacije za tu godinu i to u nešto u manjem obujmu. Održana je u novootvorenom Salonu ULUH-a u Praškoj 4, gdje se od 40 zastupljenih umjetnika nitko više ne dotiče obnove i izgradnje. U jednom od tekstova osvrta možemo pročitati: *Oslobađanje naše zemlje od „blagotvorne“ sovjetske doktrine, oslobodilo je i našu likovnu umjetnost, oslobađa naše umjetnike svaki dan sve više. Rezultati se mogu nazrijeti na ovoj izložbi, a to je mnogo.*⁶⁵ Posljednja u

našem nizu, VII. izložba ULUH-a, u svibnju 1952. ne donosi više nijedan rad ove tematike, ali otvara neke nove probleme, manje likovne, a više organizacijske i prostorne. Najava je to temeljitih strukturnih i organizacijskih promjena unutar samog ULUH-a, koji uskoro prestaje djelovati u svojstvu ideološkog i distributivnog kontrolora i *poprima isključivo karakter sindikalne organizacije bez ikakvih ingerencija u žiriranju izložaba i otkupljivanju slika.*⁶⁶

Obaveza umjetnika prema ovoj temi slabi i tek se poneki među njima svojevolumeno bave njome i nakon ovog razdoblja, poput slikara i profesora Alfreda Krupa⁶⁷, koji je kao član VIII. karlovačke brigade sudjelovao na radnim akcijama od 1946. do 1976., a nastale radove izložio u Karlovcu 1979. godine⁶⁸.

Estetika propagande omladinskih radnih akcija u nadolazećim godinama znatno se promijenila i osuvremenila, prateći recentni umjetnički rječnik i medije, a likovna se promocija ograničila gotovo isključivo na plakat i fotografiju.

I na kraju možemo se složiti s činjenicama da je u relativno kratkom vremenu ova tema elaborirana velikim brojem radova, izvedenih u svim tehnikama, radova koji variraju u kvaliteti, stilu, dimenzijama. Možemo se složiti da nije dosegnut neki autentičan izraz, nije se oslobodio likovni jezik, ali nije uspio zaživjeti niti toliko forsirani socijalistički realizam. U svakom slučaju ovaj povijesni period, zajedno s djelima koja su u njemu nastala, ne bismo trebali pamtit i samo kao cenzuru u našoj povijesti umjetnosti, kao sramotnu epizodu, nego ga treba upoznati, valorizirati i upotpuniti opuse naših umjetnika u svrhu (znanstvene) istine, bez ideologije i predrasuda.

⁶⁰ Površno studirana anatomija tijela, nemoć da se oblici pravilno svladaju, mlitavost kretnji i stavova, boja koja sasvim relativno oblikuje prostor, te površna razrada lica – sve su to ozbiljne zapreke da se u slici ostvari njen pravi sadržaj: ideja visokog radnog zanosa i odanosti izgradnji... Vera Sinobađ, Bilješke uz V. izložbu ULUH-a, *Izvor*, 3 (1950.), g. 3, siječanj, 22-27.

⁶¹ Krsto Hegeđušić, *Riječ o kritici i organizaciji kritike*, *Republika. Časopis za književnost i umjetnost*, 6 (1950.), 111.

⁶² Otvorena 29. 11. 1950. u Umjetničkom paviljonu.

⁶³ Bilješka u katalogu izložbe.

⁶⁴ V., Šesta godišnja izložba ULUH-a, *Studentski list*, 30. 12. 1950., 5-7.

⁶⁵ Maja Nardić, Razgovori i bilješke uz izložbu ULUH-a – Neki likovni problemi, *Vjesnik*, 4. 11. 1951., 3.

⁶⁶ ULUH ovakav kakav je predstavlja ozbiljnu zapreku za daljnji normalni razvoj našeg suvremenog slikarstva i kiparstva samih umjetnika i njihovog odnosa

prema društvu. Odlučeno je da se preživjela organizacija prestrukturira i izmjeni. (...) Svi su se složili da se ubuduće izložbe priređuju samostalno ili u grupama prema bliskosti shvaćanja, a kolektivne izložbe ULUH-a treba priređivati neko drugo tijelo izvan Udruženja. (-), *Vjesnik*, 20. 6. 1952., 5.

⁶⁷ Krupa je izlagao na većini nabrojanih izložaba, a 1951. predstavio se i samostalnom izložbom u Salonu Likum, gdje je predstavio također dio crteža s radnih akcija: *Nabijanje stupova, Prevažanje šljunka u studentski grad, Istovarivanje šljunka, Odmor u logoru autoputa i Brigadiri*. ARLIKUM HAZU – Zbirka kataloga.

⁶⁸ Krajem sedamdesetih godina, uz četrdesetu obljetnicu omladinskih radnih akcija 1979., priređena je u osječkoj Galeriji likovnih umjetnosti retrospektiva radova nastalih u četrdesetim godinama.

Dizajniranje srca, ruku i lopata

Prilog kontekstualizaciji dizajna za jugoslavenske omladinske radne akcije

Bojan Krištofić

Popularna poslovice kaže da povijest pišu pobjednici. Bili dizajnerice i dizajneri gubitnici historije ili ne, činjenica je da je povijest dizajna u Hrvatskoj i regiji doživjela posljednjih desetak godina goleme promjene, prvenstveno u smislu podizanja vela negiranja i zaborava koji je nakon 1991. te rata i raspada socijalističke Jugoslavije prekrpio većinu postignuća u kulturi njenih federativnih republika, prisilivši neke od njihovih stanovnika na ponovno istraživanje i otkrivanje vlastitog nasljeđa. U slučaju krhke ali uporne lokalne dizajnerske zajednice, to je među ostalim značilo i popunjavanje brojnih rupa u povijesti hrvatskog dizajna koje ranije nisu ni bile otkrivene jer je ono malo publikacija objavljivanih od sredine devedesetih nadalje riješilo „samo“ osnovni problem uspostavljanja kakvog-takvog narativa razvoja dizajna u nas.

Bio je to svakako neophodan posao, a reprezentativni naslov kojim je inicijalno usustavljena temeljna historijska građa bila je knjiga *Stoljeće hrvatskog dizajna* Feđe Vukića (1997.), logička poveznica između raznovrsnih poslijeratnih i transgeneracijskih pojava i osobnosti poput EXAT-a 51, Novih tendencija, Akademije primijenjenih umjetnosti, Centra za industrijsko oblikovanje, Studija dizajna pri Arhitektonskom fakultetu te Ivana Picelja, Bernarda Bernardija, Mihajla Arsovskog, Borisa Bućana, Željka Borčića, Borisa Ljubičića, Stipe Brčića, Mirka Ilića, Mladena Orešića i drugih koji su tvorili pionirsku kronologiju struke. Međutim, slično kao što je arhetipska knjiga *Pioniri modernog oblikovanja* Nikolausa Pevsnera (1936.) kodificirala leksikon značajnih imena internacionalnog modernizma u arhitekturi i dizajnu, ubrzo se pokazalo da povijest pisanu prema dosezima velikih autorskih imena valja proširiti, ali i produbiti, uzevši u obzir svu slojevitost konteksta u kojem dizajn nastaje i nestaje. Drugim riječima, prema

teorijski verificiranoj interdisciplinarnoj prirodi dizajna, to znači zahvatiti kompleksnu pozadinu njegove konsolidacije kao struke najprije u prvoj, monarhističkoj, a pogotovo drugoj, socijalističkoj Jugoslaviji, u kojoj su političke elite priznale važnu društvenu ulogu kako u području političke agitacije i propagande, tako i u tržišnoj „promidžbi“, premda narav bivše države na papiru nije bila konzumeristička. Trokut privrede, znanosti i kulture iznjedrio je dizajn kakav danas poznajemo, u kojem se komplementarno miješaju istraživačke, analitičke i sintetičke metodologije svih tih područja. On sinergijski pripada svakom od njih, dajući im nove i pretpostavljeno progresivne vrijednosti. U takvoj, fenomenološki postavljenoj perspektivi iznova je obasjano tumačenje povijesnih činjenica ne putem ličnosti i njihovih životopisa, već kroz socijalne relacije i njihove proizvode, bili oni materijalni ili nematerijalni, svejedno je.

Angažmanom dizajnera, kustosa i povjesničara umjetnosti senzibilnih za svježije mišljenje vlastitih disciplina otprilike od sredine dvijetisućitih u gotovo gerilskim uvjetima realiziran je niz projekata posvećenih određenim aspektima poslijeratne povijesti dizajna, koji su zajednički počeli slagati novu slagalicu, naravno nedovršenu, ali sve više i više referentnu. Posebno je došla do izražaja pozornost koju su dobili portfelji pojedinih poduzeća i s njima povezanih dizajnera, poput slovenske Iskre, kao i nezaobilazna uloga društvenih skupina dotad marginaliziranih u povijesnim prikazima, prije svega žena čija je prisutnost u jugoslavenskoj privredi bila značajna. Nisu izostali ni ambiciozni pokušaji sinteza nekih epoha ili dekada koji su, čak i kad nisu bili posve uspješni, pružili stručnoj i laičkoj publici nove uvide u stare fenomene, posebno mladim generacijama koje korijene svoga poziva

moгу doživjeti jedino posredno. Izdvojiti ćemo sljedeće izložbe koje trasiraju taj put, a čiji su katalogi i web središta u međuvremenu postali najrelevantnija novija literatura u području kojim se bavimo: *Skriveni dizajn / Odjel dizajna Končar 1971. 1990.* (2011.), *Iskra - Nesvrstani dizajn 1964. - 1990.* (2013.), *Porculanski sjaj socijalizma dizajn porculana: Jugokeramika / Inker, 1953. - 1991.* (2013.), *Marijina industrija ljepote / Marija Kalinić i Neva: dizajn ambalaže 1963. - 1995.* (2014.), sve u kustoskoj koncepciji Koraljke Vlajo, više kustosice i voditeljice Zbirke dizajna zagrebačkog Muzeja za umjetnost i obrt, zatim *Socijalizam i modernost: umjetnost, kultura i politika 1950. - 1974.* (2012.), autorskog tima Ljiljana Kolešnik, Tvrtko Jakovina, Sandra Križić Roban, Dejan Kršić i Dean Duda, *Jugoton istočno od raja 1947. - 1991.* (2014.) kustoskog dvojca Sanje Bachrach Krištofić i Marija Krištofića, *Dizajnerice 1930. - 1980.: Kontekst, produkcija i utjecaji* (2015.) Maje Kolar i Maše Poljanec itd. Kako vidimo, kad bi sadržajno bile poredane kronološki te bi izložbe na partikularnim primjerima ocrtale mnoge važne točke povijesti hrvatskog i jugoslavenskog dizajna iz vizure o kojoj smo govorili, što uostalom i jest slučaj ako objedinjeno promatramo njihovu građu. Jedan od pokušaja sveobuhvatne sinteze svakako je bila izložba *Dizajn za novi svet* (2015./16.) u beogradskom Muzeju istorije Jugoslavije, instituciji koja se ne boji kritičkog i znanstveno utemeljenog istraživanja kolektivnog nasljeđa jugoslavenskih naroda, pa i promatrajući dizajn vizualnih komunikacija na izložbi u koncepciji Koraljke Vlajo i Ivana Manojlovića, kojom su se sa suradnicima potrudili dati uvjerljiv prikaz zasluga dizajnerica i dizajnera u izgradnji, ali i dekonstrukciji ideologije socijalističkog samoupravljanja.

Tom se nizu sada pridružuje i ova izložba, posvećena dizajnu za omladinske radne akcije, danas opskurnoj grani vizualne komunikacije koja je svojedobno imala širok doseg i nezanemariv društveni značaj, baš kao i danas gotovo zaboravljene ORA-e o kojima je pripovijedala.

Osnovna karakteristika dizajna za omladinske radne akcije (prije svega vizualnih komunikacija realiziranih u formi plakata, novinskih oglasa, omota ploča, amblema na značkama i prišivcima te radnim uniformama udarnika) bila bi da su njegovi autori i autorice stvarali relativno benigniju i manje stamenu varijantu uobičajene komunikacije vladajuće jugoslavenske

ideologije, izraženu simbolima kao što su crvena zvijezda (u najstarijim primjerima i srp i čekić), Josip Broz Tito, narodni heroji i heroine (ponajviše Ivo Lola Ribar, svojevrstni zaštitni znak ORA), grbovi pojedinih gradova ili područja u kojima su se održavale akcije, apstrahirani likovi radnica i radnika i tome slično. Retrospektivno gledano, dojam je da su se „na višim instancama“ političkih struktura dizajnirali ili uniformirani nosioci agit-prop komunikacije koji su kritičarima i istraživačima danas samo historijski zanimljivi, kao dokumenti minulog vremena, ili genijalna djela koja danas vidimo kao kamene-medaše cjelokupnog razvoja dizajna u Jugoslaviji, poput klasičnih Brčićevih i Ljubičićevih plakata s motivom Tita te sofisticiranih marketinških kampanja za zasjedanja Saveza komunista Slovenije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije u režiji naprednih slovenskih dizajnera Miljenka Licula i Ranka Novaka i njihovih suradnika. Međutim, riječ je samo o ekstremima unutar kojih se kreće naše shvaćanje različitih razina sublimacije ideologije verbalnim i vizualnim sredstvima, pri čemu se najkvalitetnijima čine oni primjeri koji je istodobno razgrađuju, a to je paradoksalno ako bi dizajn trebao biti prateća industrija koja najbolje moguće ispunjava potrebe privrednih i kulturnih subjekata o kojima ovisi. No, je li to uistinu tako?

Dizajn za omladinske radne akcije osvježava proučavanje jugoslavenskog društvenog polja jer danas djeluje naivno, zaigrano i oslobađajuće na način drugačiji od hipijevske i punkerske pobune omladinskih listova ili neoavangardne zafrkancije pripadnika Nove umjetničke prakse (koji su se istodobno bavili dizajnom). Štoviše, takav dizajn uopće nije subverzivan nego potpuno afirmativan spram dominantne jugoslavenske ideologije, ali i dan-danas, kad i torta u obliku crvene zvijezde može dignuti živac jednog provincijskog političara i potaknuti ga da sazove svoj tjelesno-žandar-ski zdruk zbog eliminacije jugoudbaškog kolača, nositi lice Ive Lole Ribara na reveru ponovno je akt pobune, možda prvi put od svršetka Drugog svjetskog rata. Koliko god vrtnja jednih te istih povijesnih spirala posljednjih dvadeset i pet godina bila perverzna, toliko ju je lakše pojmiti i kritički dezavuirati uz pomoć humora na koji su političke elite uglavnom imune. U tom kontekstu, dizajn za omladinske radne akcije volim promatrati kao dizajnerski pandan domaćoj naivnoj umjetnosti – iznimno potentni simboli s vremenom su prerasli u kičaste prikaze svakodnevice, doduše ne ru-

ralne nego rubno urbane, k tome premazani patinom odrastanja u davno prošlim vremenima kad je bilo moguće dičiti se Radom Končarom na prednjici majice a Che Guevarom na leđima, a pritom ne sablazniti ni roditelje ni profesore, a kamoli lokalnog popa. Međutim, kao i u slučaju proturječne „hrvatske naive“, ispod površnih slojeva mitologije i podsmješljive nesposobnosti propagande da nadiđe samu sebe kriju se ozbiljne, pa makar i slučajne opservacije socijalne zbilje, dok je krajnji cilj dizajna za omladinske radne akcije u osnovi bio itekako plemenit – ujediniti mlade oko radnih zadataka od kojih će imati korist cijela zajednica te omogućiti im da se poistovijete jedni s drugima u procesu rada koji nije smio biti otuđen. Riječ je o porukama kojih se ni danas ne bi bilo zгорега prisjetiti. U krajnjoj liniji, simbol koji ponajbolje dočarava temeljnu, ali produktivnu proturječnost ORA možda je Superman koji hrli na rad na plakatu Branka Gavrića iz 1981. Dakako, s jedne je strane riječ o satiričkom ubacivanju arhetipskog manekena dekadentnog Zapada na socijalistički propagandni plakat, no s druge strane, Kal-El *alias* Clark Kent bio je borac za pravdu, zar ne? Tako je u ponajboljim primjerima dizajna za omladinske radne akcije model identifikacije recipijenta s porukom ambivalentan, ali na pozitivan način on istodobno dovodi u pitanje ideologiju koju komunicira te ističe njezine progresivne temelje, u suvremeno doba uznemirujuće uzdrmane.

... Klince se dotad pokušavalo privući ideološkim parolama, a u to vrijeme *Poleta*, ranog Prljavog kazališta, Haustora, Azre i drugih to nije imalo apsolutno nikakvog odjeka. Mi smo prije rada na tim kampanjama malo uređivali školske novine i htjeli smo napraviti nešto što bi klinci kao mi zaista htjeli čitati. A i sami smo bili na ORA-i, pa smo točno znali o čemu i kako pisati. ... U našem djelovanju nije bilo ničeg ideološkog. Nije bilo subverzivno, nije bilo podteksta, neke progresive, ali ni povlađivanja socijalističkim klišejima. Mi smo samo htjeli napraviti dobre plakate, slogane, kampanju koja će se svidjeti, pa konačno i ostvariti efekt zbog kojeg se radila. Htjeli smo napraviti nešto za što će vršnjaci reći „gle kak je dobro“ i za što ćemo i mi sami reći „gle kak smo to dobro napravili“.

... Jer, kako je rekao Oscar Wilde: Svi smo mi u istom glibu, samo neki od nas gledaju u zvijezde...

Mladen Tabak, Tomislav Mrčić & Danko Jakšić / Likovni studio

... Te 1981. godine radio sam kao grafički urednik *Omladinskih*, tako da su me često zvali iz SSOJ-a za razna rešenja. Kada su mi tražili dizajn plakata za ORA, odmah mi je kliknulo: a, to su oni supermeni s normama!

U to vreme sam radio dizajn omota za *Paket aranžman* i počeo da se viđam s Vladom Divljanom. Nije da mi je dovoljno ličio na Klarka Kenta, ali svakako najviše među tadašnjim prijateljima. Pitao sam ga da li je raspoložen da se malo zezamo – njemu radne akcije nisu bile baš najbliža ideja – i on je, naravno, pristao. Dobili smo uniformu, našli naočare, slikali ga, i ja sam odradio plakat u air brushu.

Plakat je prošao neko metafizičko Telo ili Organ u omladini, i štampan je. Problemi su počeli kada se pojavio u Bazi i na Terenu: odjednom su svesni Elementi krenuli s primedbama, čuli smo da je ponegde zabranjen, a u dva grada (Kragujevac i još jednom koga ne mogu da se setim) i – spaljen! Te ne može strip da ima veze sa našom naprednom omladinom, te kako ašov u betonu... Na sledećoj sednici SSOJ-a krenula je rasprava. Pobedu je odneo genije (nažalost, ne znam ko je to bio) koji je lepo objasnio da ono S na grudima znači socijalizam, i da je stvar u redu!

Uprkos pričama o ideološkoj kontroli, mislim da je tada bilo više kreativnosti i slobode, a prostora za dizajnere je bilo onoliko koliko smo sami bili spremni da ga osvojimo.

Branko Gavrić, grafički dizajner i ilustrator

ILUSTRACIJE

Plakat, *Prvi kongres USAOH-a*, autor nepoznat, 1945., Hrvatski povijesni muzej - HPM, MRNH-P-146 / Plakat, *Omladino i u izgradnji domovine budi na prvom mjestu!*, Zvonimir Agbaba, 1945., 99,2x69,4 cm, litografija, Muzej Slavonije, Osijek, MSO-187482 / Plakat, *Izgradimo opustošenu domovinu*, Marijan Detoni, 1945., 100x70 cm, litografija u boji, Muzej Slavonije, Osijek, MSO-187484 / Plakat, *Svi na front obnove*, Marijan Detoni, 1945., 100x70 cm, litografija u boji, Muzej Slavonije, Osijek, MSO-187485.

Plakat, *U Bosni i Hercegovini je spaljeno 120.000 kuća - gradimo odmah - zima dolazi*, autor nepoznat, godina nepoznata, 48x62,5 cm, litografija, privatni posuditelj / Plakat, *Narod gradi - država pomaže*, autor nepoznat (Juro?), godina nepoznata, 52,7x79,6 cm, litografija, privatni posuditelj.

Plakat, 8. IV - Živila konferencija radničke omladine Zagreba, Z. Remenar, 1945., privatni posuditelj / Plakat, Udarničkim radom ubrzajmo obnovu zemlje, Zvonko Agbaba, 1946., litografija, Muzej Slavonije, Osijek, MSO-187483 / Plakat, Izgradimo omladinsku prugu - naš veliki prilog obnovi zemlje, autor nepoznat, Beograd, 1946., Muzej Jugoslavije, 1175.IV 4-100 / Plakat, Proglas Centralnog veća Narodne omladine Jugoslavije za izgradnju pruge Šamac-Sarajevo, 23. I 1947., Beograd, ilustrirani plakat u boji, 100x71 cm, MGB inv.br. I2/2-5850, Muzej grada Beograda.

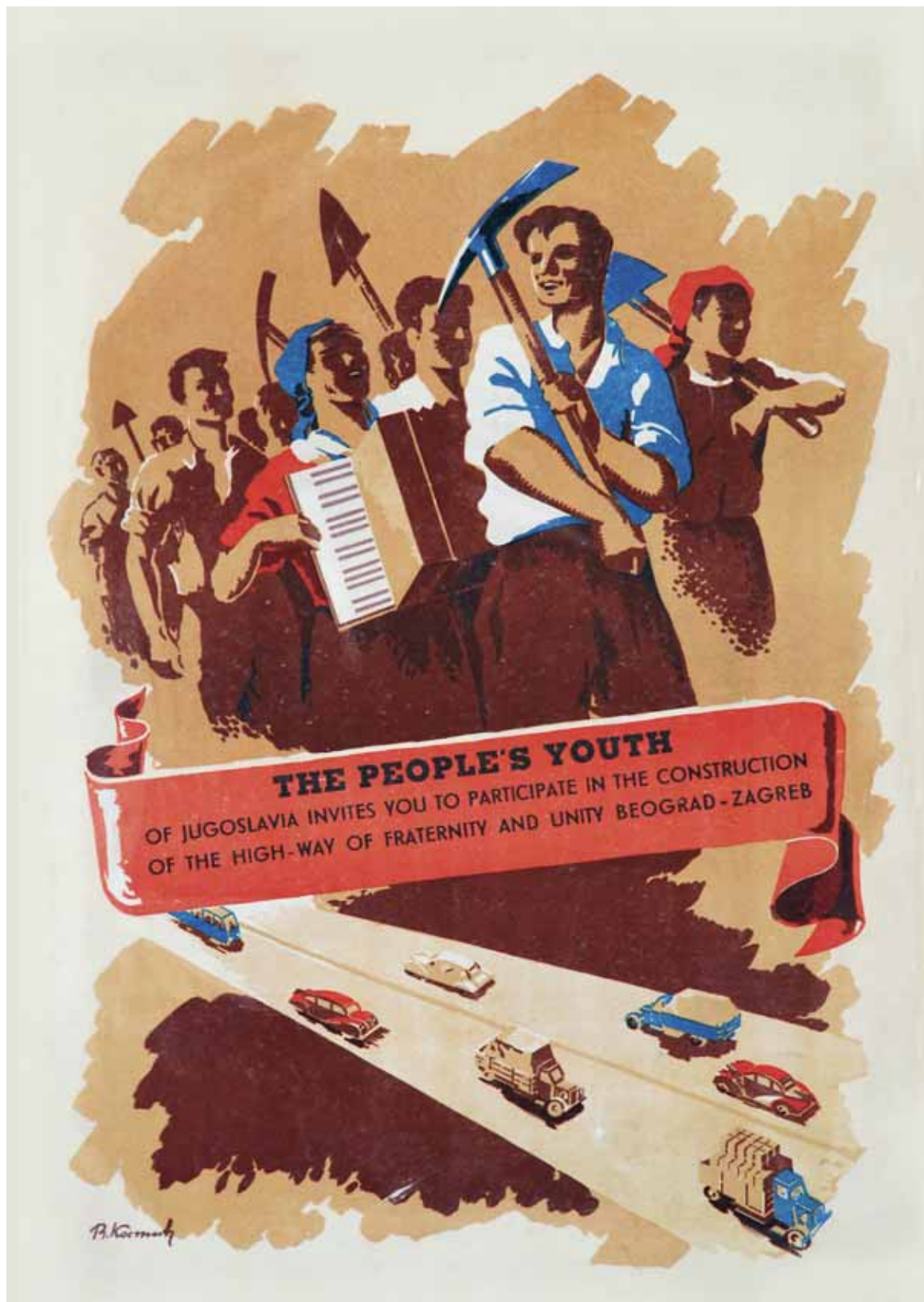
Plakat, *Napred za izgradnju omladinske pruge Šamac-Sarajevo*, Mihać • Bogojević, 1947, Zagreb, ilustrirani plakat u boji, 100x70 cm, MGB inv.br. I2/2-5907., Muzej grada Beograda

Plakat, *The youth of Yugoslavia is building a free and happy life*, A. Jov. (?), 1948., Muzej Jugoslavije, 1458.IV 4-137.

Plakat, *Živeo slet odlikovanih udarnika NR Srbije, 13. III 1949, mart 1949*, Beograd, autor Đuka Janković, ilustrirani plakat u boji, 84x63 cm, MGB inv.br. I2/2-5887, Muzej grada Beograda / Plakat, *14. IV. 1949., Živio III. kongres Narodne omladine hrvatske*, dizajn: Mate Benković 1949., Hrvatski povijesni muzej - HPM,MRNH-P-584 / Plakat, *12-19. maja - udarna nedelja za naše puteve*, autor nepoznat, godina nepoznata, Muzej Jugoslavije, 1159.IV 4-84 / Plakat, *Beograd 1944-1949, 1949*, Beograd, ilustrirani plakat u boji, 100x70 cm, MGB inv.br. I2/2-5909., Muzej grada Beograda.

Plakat, *Festival narodne omladine Srbije*, autor nepoznat, Beograd, 1950., 96x69,5 cm, litografija, privatni posuditelj / Plakat, *Članovima omladinskih radnih brigada*, autor nepoznat, Sarajevo, BiH, 1950., 71x50 cm, privatni posuditelj / Filmski plakat, *Svedoci istine*, autor nepoznat, Zagreb, 1950., 67,5x48 cm, litografija, privatni posuditelj.

← Plakat, *The People's Youth of Jugoslavia Invites you to Participate in the Construction of the High-way of Fraternity and Unity Beograd - Zagreb*, V. Kostić, 1949, Muzej Jugoslavije, 1456.IV 4-135.

NARODNA OMLADINA JUGOSLAVIJE

„Narodna omladina Jugoslavije...“

Na radnim akcijama od 1945 do 1956 godine učestvovalo je oko 1.560.000 omladinaca i omladinici

Godina	Broj omladinaca	Broj omladinica	Ukupno
1945	1.200.000	1.000.000	2.200.000
1946	1.300.000	1.100.000	2.400.000
1947	1.400.000	1.200.000	2.600.000
1948	1.500.000	1.300.000	2.800.000
1949	1.600.000	1.400.000	3.000.000
1950	1.700.000	1.500.000	3.200.000
1951	1.800.000	1.600.000	3.400.000
1952	1.900.000	1.700.000	3.600.000
1953	2.000.000	1.800.000	3.800.000
1954	2.100.000	1.900.000	4.000.000
1955	2.200.000	2.000.000	4.200.000
1956	2.300.000	2.100.000	4.400.000

foto novine

autoput 1958

Most preko reke

Radnici i mašine

akcije 1960

ОЧЕКУЈУ ХИЛАДЕ МЛАДИХ И ДЕВОЈАКА

Титово Училиште

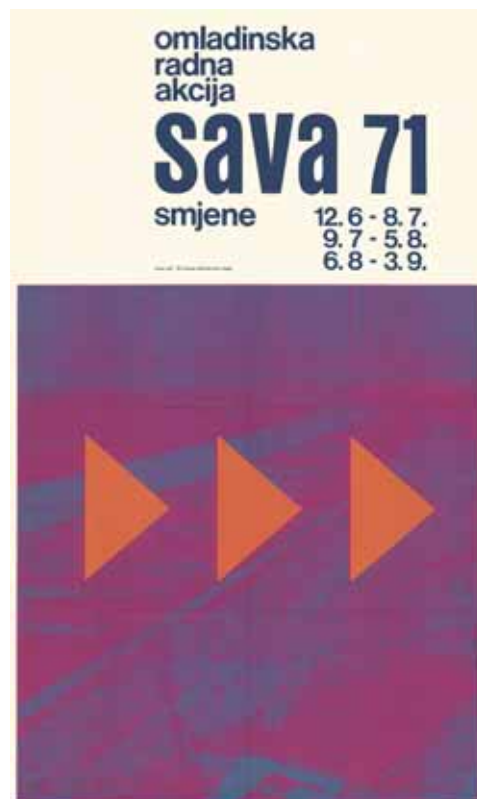
Очекују хиљаде младих и девојака

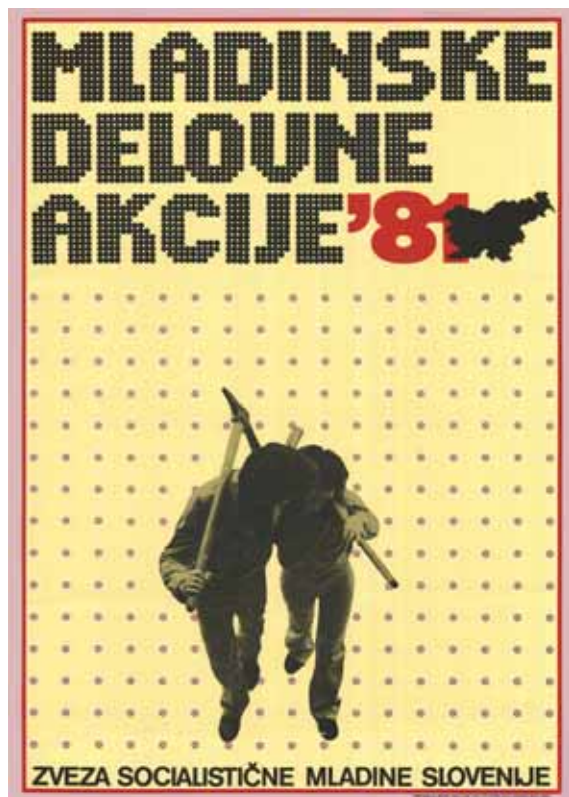

Filmski plakat, *Prekobrojna*, 1962., Hrvatski državni arhiv / Plakat, *ORA 71 Banja Luka*; 1971, dizajn: Muslić (?), sitotisak, 85x60 cm, Muzej za umjetnost i obrt, MUO 27151 / Plakat, *Sava 71*; Zagreb 1971; dizajn: Mladen Galić; tisak: SC grafički servis Studentski centar Zagreb; sitotisak, 99,5x60 cm, MUO 27150.

← Plakat, *Narodna omladina Jugoslavije*, autor nepoznat, Beograd, 1958., Muzej Jugoslavije, 1459.IV 4-138 / Plakat, *Fotografije*, autoput 1958, Muzej Jugoslavije, 1460.IV 4-139 / Plakat, *Akcije 1960 - Očekuju hiljade mladića i devojaka*, autor nepoznat, 1960., 69,6x47,7 cm, litografija, privatni posuditelj.

Plakat, *30 godina omladinske pruge Šamac - Sarajevo*, autor nepoznat, Sarajevo, 1977., Muzej Jugoslavije, KU 104 / Plakat, *Nadmašimo naše očeve da bi smo im bili ravni, Šamac - Sarajevo*, dizajn: Dobruna Prstojević, 1978., Hrvatski povijesni muzej - HPM-87587 / Plakat, *35 godina omladinskih radnih akcija*; Zagreb, 1981.; dizajn: Breda Beban, CDD Studio grafičkog dizajna; tisak: SC grafički servis Studentski centar Zagreb; sitotisak, 97x68 cm, Muzej za umjetnost i obrt, MUO 052155 / Plakat, *Mladinske delovne akcije '81*; Zagreb, 1981., dizajn: M. Vipotnik; foto: I. Antič; tisak: SC grafički servis Studentski centar Zagreb; 98,5x68,5 cm; sitotisak, Muzej za umjetnost i obrt, MUO 052258.

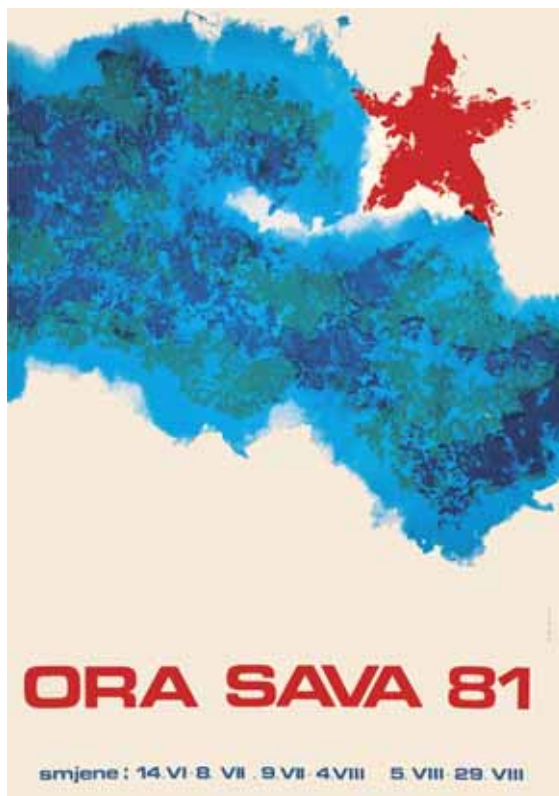
Plakat, *ORA '81 – Omladinske radne akcije 1981.*, Branko Gavrić, Srbija, 1981., 84x58,8 cm, offset, privatni posuditelj.

& cesta,
& pjesma...
ORA

GK SSOH, Zagreb, Gajeva 45/II Telefon 431-603, 431-658

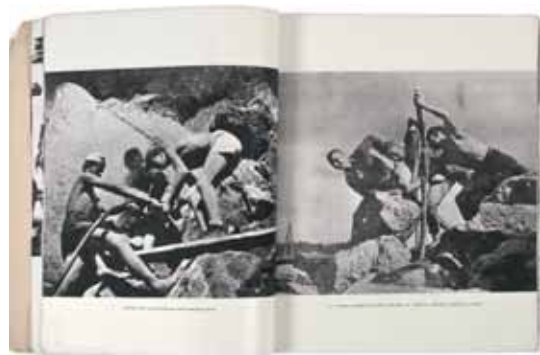
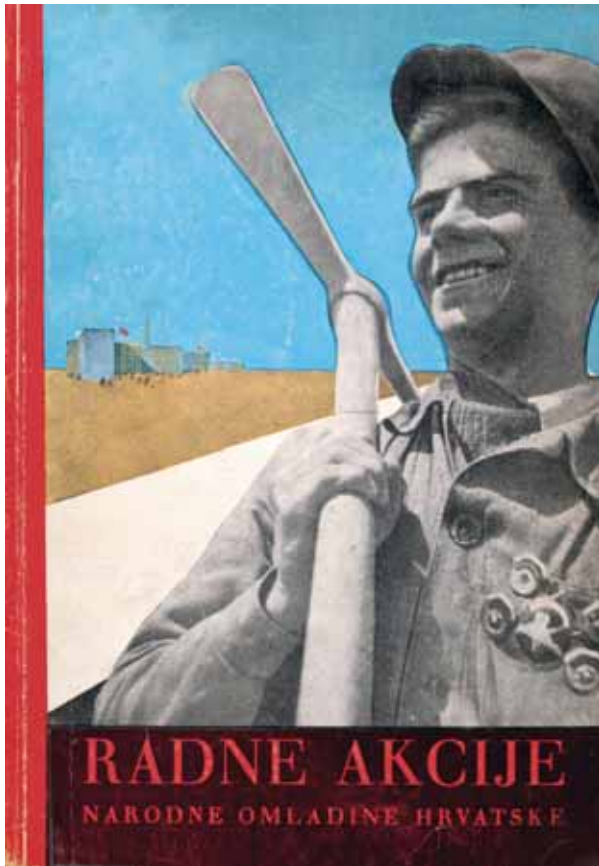
izd. 1987. godine. sveska. studentski odbor zagreb

Plakat, *ORA Sava 81*, Diana Sokolić, Zagreb, 1981., 99x68 cm, sitotisak, privatni posuditelj / Plakat, *ORA Sava 1985 (1-2)*, Likovni studio (li'st), Tabak, Mrčić i Jakšić, Zagreb, 1985., 99x47,6 cm, sitotisak / Plakat, *40 godina omladinske pruge Brčko-Banovići*, autor nepoznat, godina nepoznata, 1986., Muzej Jugoslavije, KU3351.

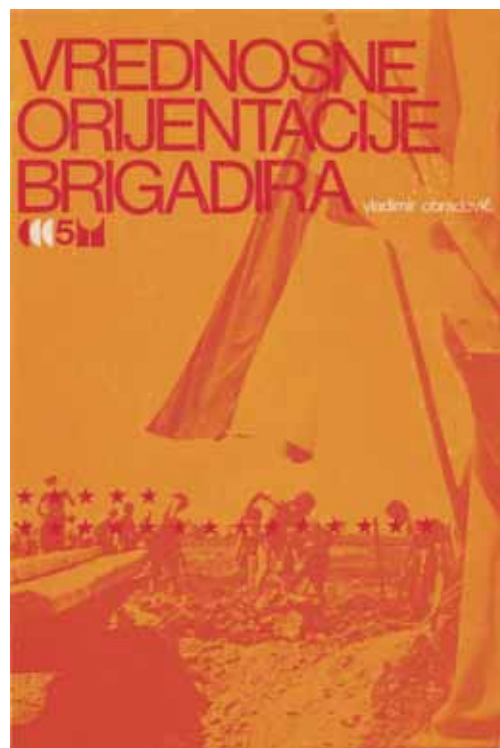
← Plakat, *& cesta, & pjesma... ORA*, Likovni studio (li'st), Tabak, Mrčić i Jakšić, Zagreb, 1985., 69,5x47,6 cm, sitotisak.

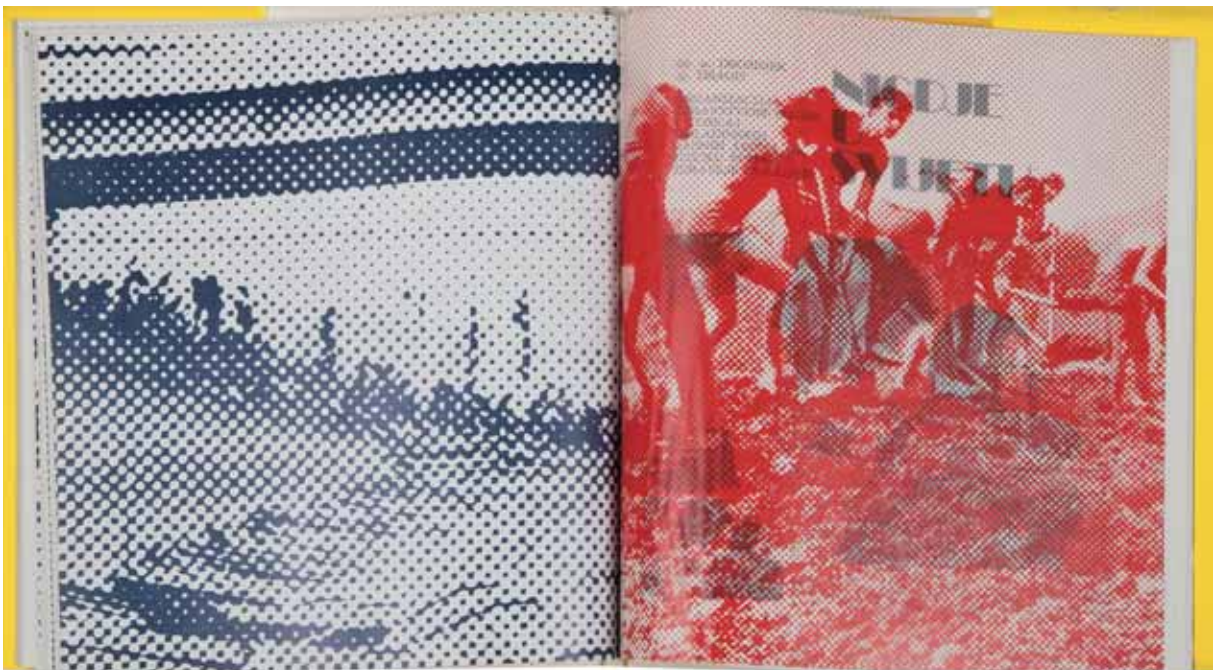

Knjiga, *Psihosociologija radne akcije: Omladina na putu bratstva*, autor Rudi Supek, Beograd, 1963., [Sign:30 / SUP o], Hrvatski institut za povijest / Knjiga, *Maloljetni delinkventi i radne akcije*, uredila Jasna Grgić Bigović, grafička oprema: Zoran Pavlović, lay-out Ivan Dorogi, Miroslav Salopek, Zagreb, 1977., radne (Zagreb, CDD SSOH, 1977) [Sign: 3OML/MAL], Hrvatski institut za povijest / Knjiga, *Vrednosne orijentacije brigadira*, Vladimir Obradović, Zagreb, 1978., grafička oprema: Zoran Pavlović, lay-out i grafikoni: Miroslav Salopek, snimke na omotu: Franjo Medar (Zagreb, CDD SSOH, 1978) [Sign: 3OML / OBR V; RAD]Hrvatski institut za povijest.

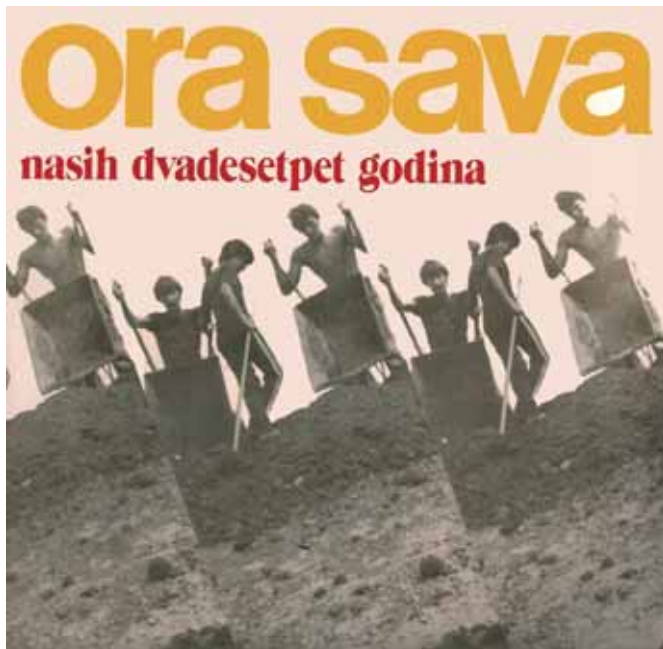

← Knjiga, *Radne akcije Narodne omladine Hrvatske*, urednik Vera Hafner, naslovnu stranu izradio Ivan Picelj, fotografija na naslovnici Milan Pavić, 1949. (Zagreb: CK NOH, 1949) [Sign: 3OML (041); RAD], Hrvatski institut za povijest / Brošura, *Omladinska pruga Šamac – Sarajevo*, nema podataka (fotografije Milan Pavić?), [Brošura, bez podataka] [Sign: 30ML / OMLA], Hrvatski institut za povijest.

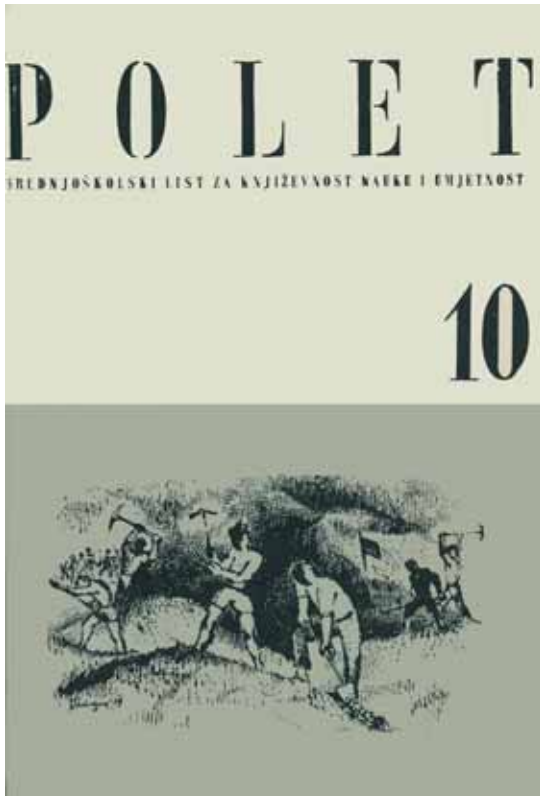

Knjiga, *Omladinska radna akcija Sava - naših 15 godina*, uredio Zoran Bošnjak, grafička oprema Mladen Galić, fotografije: Zvonko Grčman, Stanislav Klemsa, Zagreb (1975.?), izdavač: GK SSOH Zagreb, privatni posuditelj.

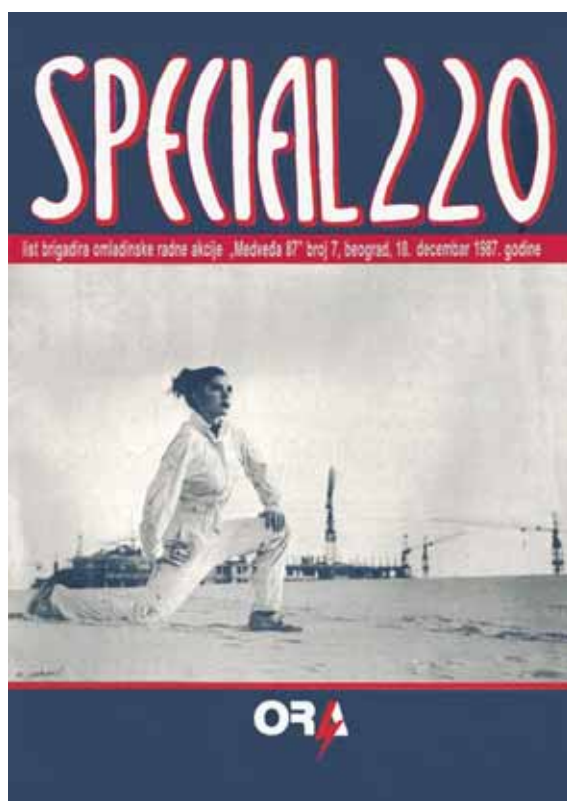
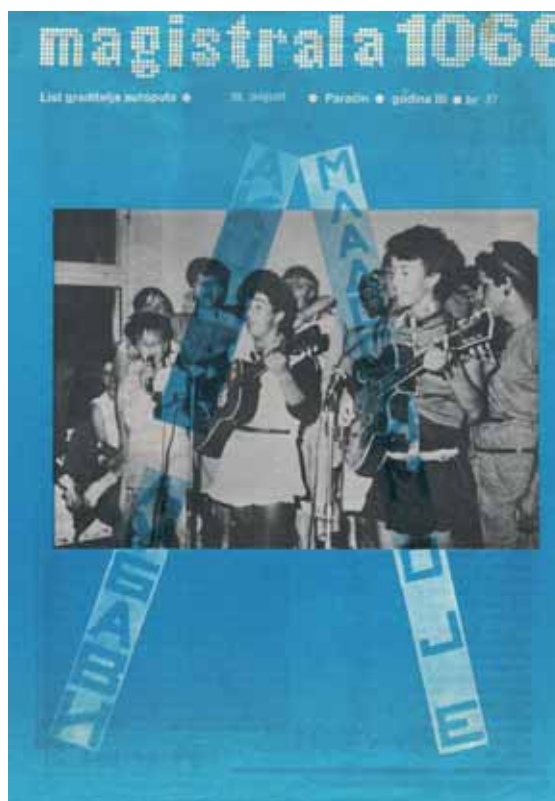
Knjiga, *30 godina omladinskih akcija*, autor Momčilo Stefanović, oprema: Nenad Čonkić, Fotografije: Žika Vučić, Milan Simić, Anton Vaš, Franjo Medar, izdavač: NIP Mladost, Beograd, 1976., Knjižnice grada Zagreba / Knjiga, *ORA Sava: naših dvadeset pet godina*, urednica Radmila Zdjelar, dizajn Mihailo Arsovski, izdavač: GK SSOH Zagreb, 1984., privatni posuditelj / Knjiga, *ORA - mladost naše zemlje (1942-1982.)*, urednik Toma Dragosavac, grafička i tehnička realizacija: Ivan Čehić, fotografija Milan Simić, Beograd, 1983., izdavač: Poslovna politika, Mladost, Knjižnice grada Zagreba / Knjiga, *000 ruk srce*, autor: Miljenko Žuborski, ilustracije i dizajn: Branko Gavrić, 1981., Beograd / Knjiga, *Srce ište gradilište*, autor: Milomir Kragović, grafički dizajn i ilustracije: Branko Gavrić, 1984., izdavači: NO Prosvetni pregled, NIRO Mladost, Beograd.

Periodika, Polet, srednjoškolski list za književnost, nauku i umjetnost, *Zar se ne sječaš, prijatelju*, lipanj 1960., naslovnica, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu / Periodika, Polet, tjednik SSOH, naslovnica, grafička oprema: CDD, Studio grafičkog dizajna, grafički urednik: Ivan Dorogi, 11. 10. 1976., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu / Periodika, Polet, tjednik SSOH, *Zdravo moj omladinac! Kako ti napreduje omladina?*, grafički urednik Ivan Dorogi, grafička oprema: CDD, Studio grafičkog dizajna, 5. 11. 1976., str. 7., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Akcijaške omladinske novine, izdanje za radne akcije, list SSO Srbije, naslovnica, grafički dizajn Nikola Kostadinović, 17. 6. 1979., privatni posuditelj / Periodika, Omladinske novine (*Dragi požuri*), izdanje za radne akcije, naslovnica, grafički dizajn Nikola Kostadinović, 15. 8. 1980., privatni posuditelj / Periodika, Omladinske novine, izdanje za radne akcije, naslovnica, naslovnica: Duško (Dušan Reljić?), grafički dizajn Nikola Kostadinović, 29. 7. 1980., privatni posuditelj / Periodika, Omladinske novine, izdanje za radne akcije, strip *Vasa Trasa*, autor Dušan Reljić, 1980., privatni posuditelj →

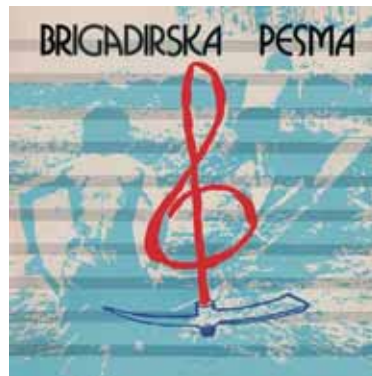
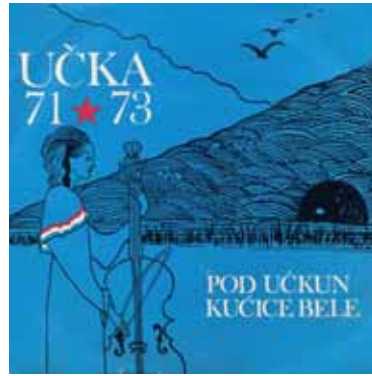

Periodika, Naš trag, list učesnika ORA Đerdap '85., naslovnica, 14. 6. 1985., privatni posuditelj / Periodika, Magistrala 1066, list graditelja autoputa, naslovnica, 30. 8.?, privatni posuditelj / Periodika, Special 220, list brigadiru omladinske radne akcije Medveda '87., 18. 12. 1987., privatni posuditelj.

LP-ploča, *Hej, haj brigade!!*, razni izvođači, Jugoton, LSY-63007, 1974. / Jugoslavenski festival revolucionarne i rodoljubne pjesme, *S' Titom do slobode, s' Titom u slobodi*, dizajn: Zoran Pavlović, Jugoton, LSY 61360, 1977. / LP-ploča, *Sunčane pruge*, ORA Šamac-Sarajevo '78, razni izvođači, izdavač: PGP RTB, 1978. / LP-ploča, *O' ruk generacija (Akcijaški spomenar ORB)*, razni izvođači, izdavač: Beograd disk, 1980.

Singl-ploča, *Pjesme rada i izgradnje*, zbor i orkestar umjetničkog ansambla doma JNA Beograd, Mladen Jagušt, LPY-20, izdavač: Jugoton, 1966. / Singl-ploča, *Pod Učkun kućice bele – Učka 71 ★ 73*, omotnica: Boris Dogan, izdavač: Jugoton, UEP-108, glavni odbor za izgradnju tunela kroz Učku, 1971. / Singl-ploča, Kornigru, *Ivo Lola Kornigru / Znam za kime zvono zvonit*, izdavač: PGP RTB – SF 52 547, 1973. / Singl-ploča, *Otok mladosti*, Pjesma brigade hrabrih, zbor OŠ Crveni oktobar, izdavač: Jugoton, USD313, 1975. / Singl-ploča, *Brigadirska pesma*, izdavač: PGP RTB, LP 5306, 1977. / Singl-ploča, *ORA 77. Udarnici za jubileje*, 1977. / Singl-ploča, *Svijet moj koliko i tvoj*, Arsen Dedić, Ivica Bobinec, filmska glazba, *Pjesma rastanka*, melodija iz iz filma "Svijet moj koliko i tvoj", *Hej, haj brigade*, melodija iz filma iz filma "Ho-ruk", redatelj: Vladimir Rostohar, izdavač: Jugoton, SY-22876, 1975. / Singl-ploča, *20 godina ORA Sava*, Marin Škrgatić, izdavač: Jugoton i GK SSOH, USD 635, Zagreb, 1979., dizajn: Boro Ivandić, Željko Stojanović / Singl-ploča, *ORA Morava* (71-80), muzika iz dokumentarnog filma *O'ruk generacija*, izdavač: ORA Morava, 1980.

Iskaznica, *Omladinski radni kamp KUMROVEC '73*, 1973., privatni posuditelj / Iskaznica, *Autoput Bratstvo Jedinstvo 1961.*, 1961., privatni posuditelj / Iskaznica, *Autoput Bratstvo Jedinstvo 1962.*, 1962., privatni posuditelj / Iskaznica, *Komsomolska dozvola*, 1973., privatni posuditelj / Iskaznica, *Sava 73*, 1976., privatni posuditelj / *Pohvala, Izgradnja auto-puta Bratstva i Jedinstva*, 1963., privatni posuditelj / Iskaznica, *Omladinske radne akcije*, 1977., privatni posuditelj / Iskaznica, *Omladinske radne akcije*, 1978., privatni posuditelj.

Udarnička diploma, ORA Sava '78, 1978., privatni posuditelj / Priznanje, *Za uspješno izvršene radne i društvene zadatke na uređenju Obonjana - otoka Mladosti*, Zagreb, 1982., Saša Martinović Kunović, privatni posuditelj / Album za značke, str. 1.-6., ca. 360 kom., brigadirske i udarničke značke, oznake radnih akcija i sl., dimenzija albuma 29x18,2, privatni posuditelj / Rukavice (sa značkama) s omladinskih radnih akcija zagrebačke brigade u Lenjingradu, 1973., privatni posuditelj.

Bluza, Radna bluza ORB „Vladimir Majder Kurt“ Sisak, s ORA „Partizantski put“, Sisak, 1978., privatni posuditelj.

Bluza, Radna bluza ORB s više našivenih oznaka, 1983., Muzej grada Zagreba, 52401 / Bluza, Radna bluza ORB Krešo Rakić, radna akcija Beograd-Bar, 1973., Muzej grada Zagreba, 52400 / Majica, ORA Sava '82, 1982., privatni posuditelj / Majica, Otok mladosti, 1980., privatni posuditelj.

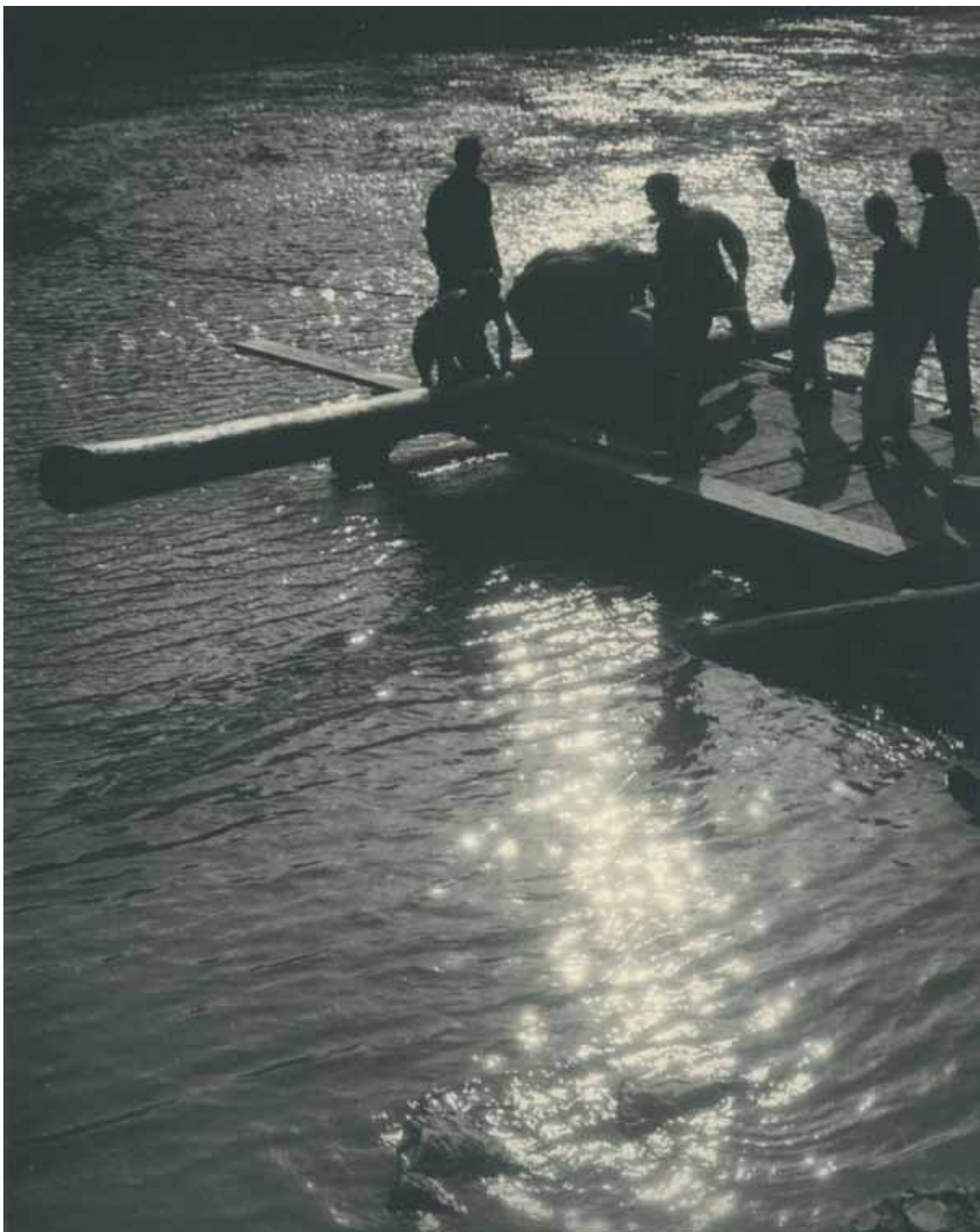
FOTOGRAFIJA

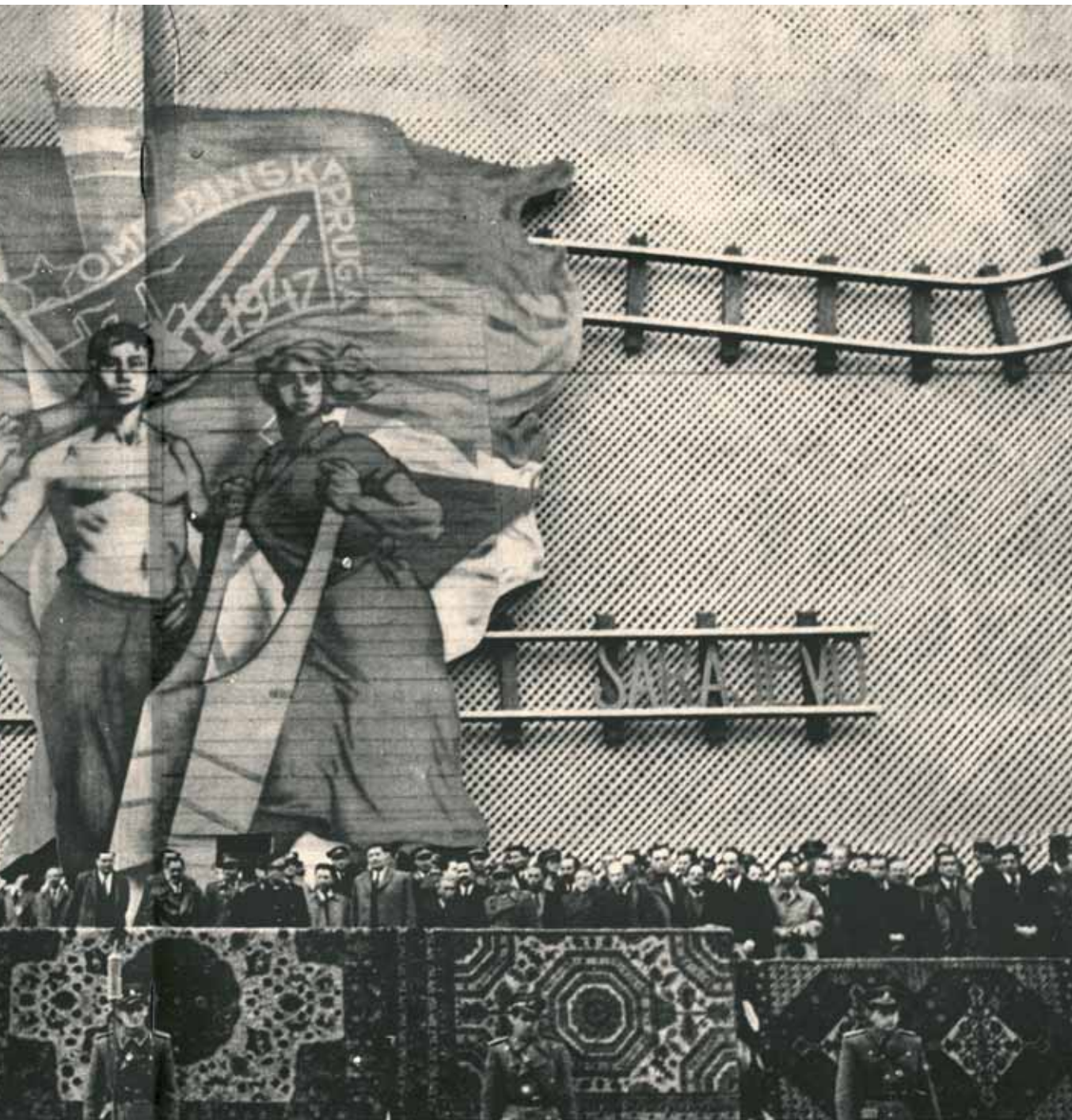

Fotografije, s gradnje pruge Šamac – Sarajevo, 1-14, autor Milan Pavić, 1947., privatni posuditelj.

Otvorenje pruge Šamac – Sarajevo, fotografija iz brošure, *Omladinska pruga Šamac – Sarajevo*, nema podataka [Brošura, bez podataka] [Sign: 30ML / OMLA], Hrvatski institut za povijest.

◀ Fotografije, s gradnje pruge Šamac – Sarajevo, 1-14, autor Milan Pavić, 1947., privatni posuditelj.

Fotografije, Izgradnja Studentskog grada u Dubravi u Zagrebu srpnja i kolovoza 1950. i gradnja željezničke pruge Sesvete -Studentski grad (snimci 5, 46, 48, 56, 58, 59, 65, 66, 70), autor nepoznat, Hrvatski povijesni muzej, HPM-79981/1-75.

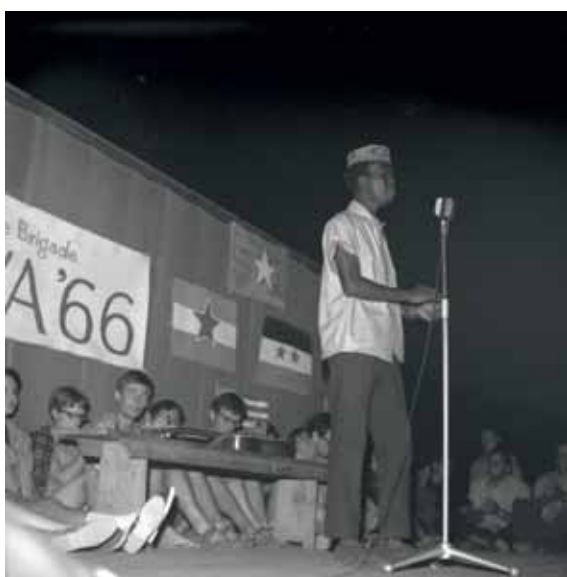

Fotografije, *ORA Sava*, serija fotografija, kbr. 1-922, autor nepoznat, 1961., Muzej grada Zagreba.

Fotografije, *ORA Sava*, serija fotografija, kbr. 501-1150, autor nepoznat, 1963., Muzej grada Zagreba →

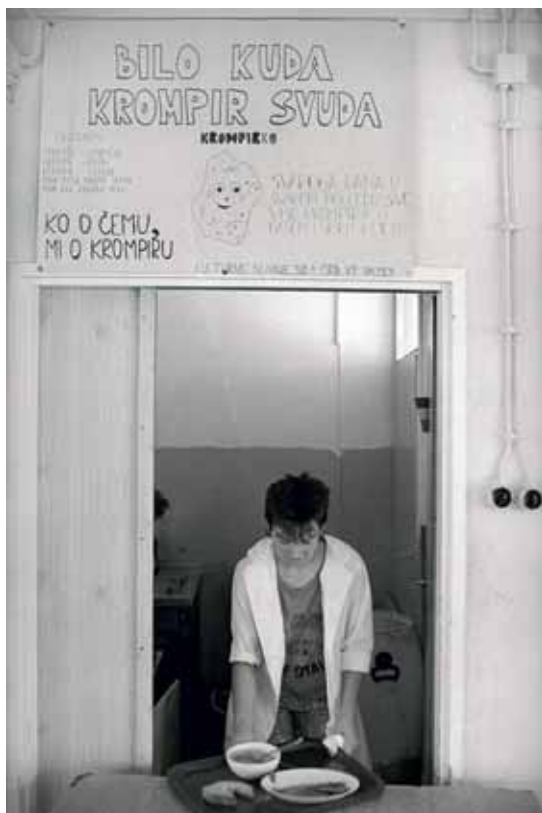

Fotografije, *ORA Palić*, 1-4, snimio Augustin Juriga, 1980., privatni posuditelj.

◀ Fotografije, *ORA Sava*, serija fotografija, autor nepoznat, 1968., Muzej grada Zagreba / Fotografije, *Modna revija Žuži Jelinek na ORA Sava*, autor nepoznat, 1970., Muzej grada Zagreba.

SADRŽAJ:

1. Anđelković Jureta	..... Zlatina	..... (Zagreb Usp. Mat.)
2. Baković Slobodan	..... Skica	..... (Zagreb - - -)
3. Baković Milica	..... Omladinska akcija	..... (- - -)
4. Bakićević Vukobrat	..... Dva omladinska omladinska	..... (Zagreb - - -)
5. Bilićević Đorđe	..... Logor u blizini brigade	..... (Zagreb - - -)
6. Čičić Stjepan	..... Omladinska akcija	..... (Zagreb - - -)
7. Glad Zvonko	..... Omladinska akcija	..... (Zagreb - - -)
8. Horvatić Zvonko	..... Vukobrat (skica)	..... (- - -)
9. Jovanović Srdan	..... Anđelković Jureta	..... (Zagreb - - -)
10. Karamanović Biserka	..... Omladinska akcija	..... (- - -)
11. Karamanović Zdenka	..... U blizini br. 5	..... (- - -)
12. Kralj Vlado	..... Hrana u Omladinskoj akciji	..... (Zagreb - - -)
13. Kralj Vlado	..... Skica	..... (- - -)
14. Kralj Vlado	..... Skica u skici	..... (- - -)
15. Kralj Vlado	..... Skica	..... (- - -)
16. Kralj Vlado	..... Kad smo "Hrana"	..... (Zagreb - - -)
17. Kralj Vlado	..... Brigade na radu	..... (- - -)
18. Marjanović	..... Anđelković	..... (- - -)
19. Miković Radenko	..... Hrana	..... (- - -)
20. Miković Radenko	..... Dva omladinska	..... (- - -)
21. Miković Radenko	..... Hrana u blizini akcije u blizini	..... (- - -)
22. Miković Milica	..... Hrana	..... (- - -)
23. Miković Milica	..... Kad smo "Hrana"	..... (- - -)
24. Mihaljević Peter	..... Kad smo	..... (- - -)
25. Mihaljević Marko	..... Skica	..... (- - -)
26. Omladinska akcija u blizini brigade	..... Skica	..... (- - -)
27. Petrović Zvonko	..... U blizini akcije u blizini Zlatina	..... (- - -)
28. Pradolović Bodo	..... Zlatina u blizini akcije	..... (- - -)
29. Šušteršič Vukobrat	..... Vukobrat u blizini brigade	..... (Zagreb - - -)
30. Šušteršič Vukobrat	..... Skica	..... (Zagreb - - -)
31. Šušteršič Vukobrat	..... Logor u blizini brigade u blizini brigade	..... (- - -)
32. Šušteršič Vukobrat	..... Skica	..... (- - -)
33. Šušteršič Vukobrat	..... Na radu u blizini brigade	..... (Zagreb - - -)
34. Vukobrat Zdenka	..... Pradolović Bodo	..... (- - -)
35. Vukobrat Zdenka	..... Skica u blizini brigade	..... (- - -)
36. Vukobrat Zdenka	..... Pradolović Bodo u blizini brigade	..... (- - -)
37. Zlatina	..... U blizini brigade u blizini brigade	..... (- - -)

Hrana u blizini brigade u blizini brigade (Zagreb Usp. Mat.)

Bibliografija: Anđelković Jureta

Dušan Džamonja, *Logor bihačke brigade*, crtež (list br. 5), 1946. – Mapa crteža Brčko – Banovići, Centralno vijeće Narodne omladine Jugoslavije, Zagreb, 1946., Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11121. / Ferdinand Kulmer, *Skice iz usjeka*, crtež (list br. 14), 1946. – Mapa crteža Brčko – Banovići, Centralno vijeće Narodne omladine Jugoslavije, Zagreb, 1946., Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11121. / Stranica s popisom umjetnika zastupljenih u Mapi crteža Brčko – Banovići, 1946., Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11121. / Zvonko Glad, *Omladinska akcija*, crtež (list br. 7), 1946. – Mapa crteža Brčko – Banovići, Centralno vijeće Narodne omladine Jugoslavije, Zagreb, 1946., Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11121.

Frane Cota, *Rad/Obnova*, reljef, sadra, 1946. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/XLIII-16.

Franjo Mraz, *Pred tunelom*, crtež, 1946., iz Mape crteža Omladinska pruga, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Knjižnica, inv. Oznaka 11108.

Ahmed Salkić, tuš (list br. 18), 1946. – Mapa crteža “Franjo Mraz – Omladinska pruga”, Nakladni zavod Hrvatska, Zagreb, 1947. Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11108. / Prvoslav Pivo Karamatijević, *Udružene snage*, crtež (list br. 20), 1947. – Mapa crteža Piva Karamatijevića, Kultura, Beograd, 1948. Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11122/3038.

Alfred Krupa, *Brigadiri VIII. Karlovačke brigade*, tuš, 1947. Zbirka Bauer – Gradski muzej Vukovar.

Velibor Mačukatin, *Na radu, sadra*, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/182-1. / Grga Antunac, *Radnik*, bronca, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/V-248. / Miron Makanec, *Bager na poslu*, ulje, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/183-1. / Ivan Generalić, *Omladinska pruga*, ulje na staklu, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/90-1.

Kosta Angeli Radovani, *Tačkarica*, bronca, 1947., Grad mladih, Granešina, postavljena 1985., foto: SBK / Oton Gliha, *Trebinjska brigada na omladinskoj pruzi I*, ulje, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/94-1. / Oton Gliha, *Trebinjska brigada na omladinskoj pruzi II*, ulje, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/94-2.

Ivo Šeremet, *Zenica - Most br. 2*, ulje, 1947. - Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/330-1. / Mladen Veža, *Mineri i kompresoristi*, ulje, 1947. - Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/379-1. / Edo Murtić, *Bajer na autocesti*, ulje, 1947. - Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/232-1. / Oton Postružnik, *Kompozicija (omladinska pruga)*, ulje, 1947. - Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/232-1.

Antun Zupa, *Radovi na autocesti*, ulje, 1948. - Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, HPM/MRNH-C-3758. / Antun Zupa, *Zemljani radovi na Ksaveru*, ulje, 1948. - Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/394-2 (foto, Mladen Grčević). / Cata Dujšin, *Gradnja ceste kraj Karlovca*, ulje, 1948. - Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/394-1 (foto, Mladen Grčević). ➔

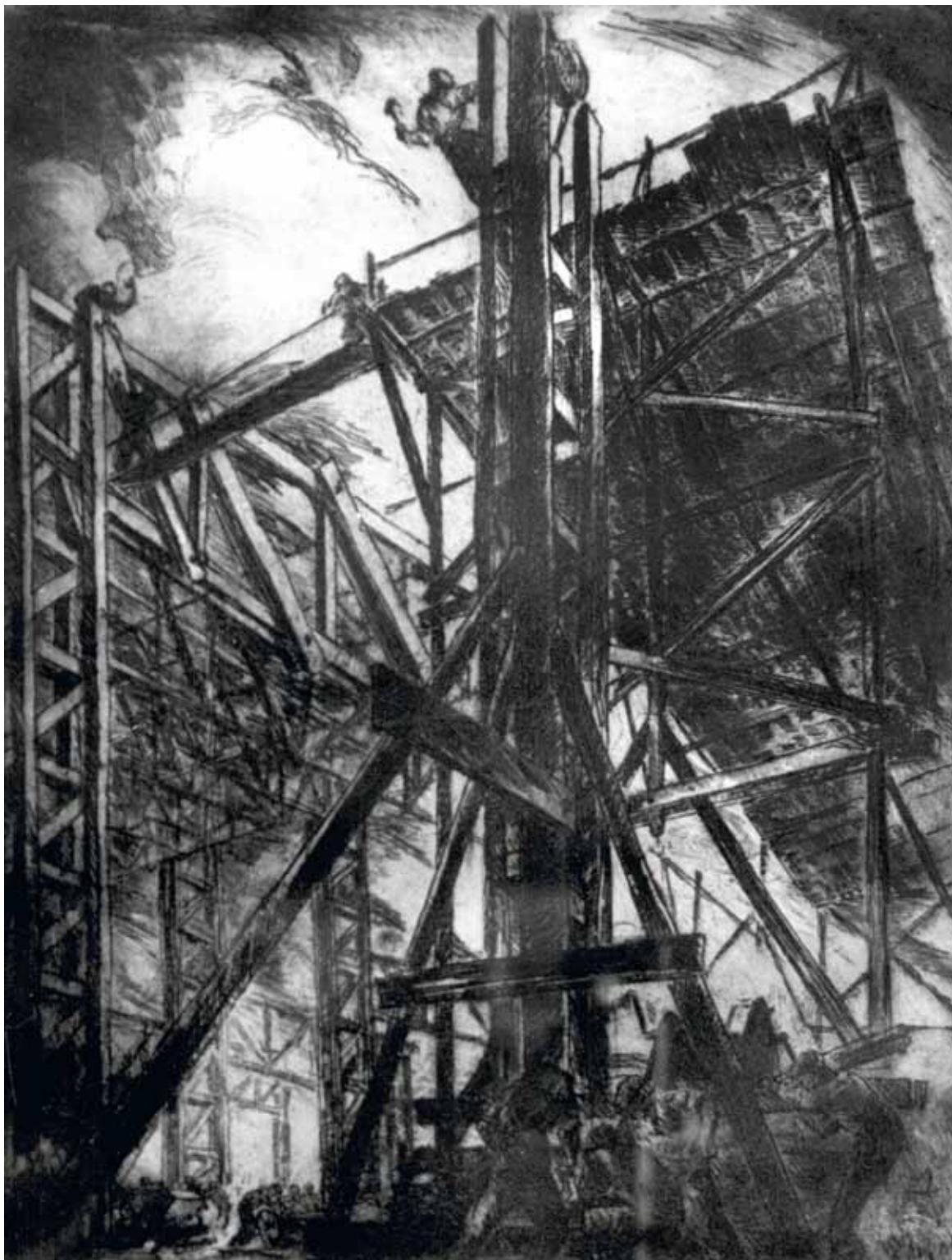

Franjo Mraz, *Finišeri na autocesti*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/227-1. / Dragan Beraković, *Izgradnja Moskovske ulice*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/XXIII-74 (foto, Marijan Szabo). / Mladen Veža, *Most u Lašvi*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/379-2. / Nikolić Vera: *Rad na autoputu*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/379-2.

◀ Đuro Seder, *Radne akcije*, akvarel, 1948., Hrvatski povijesni muzej, HPM – 96439. / Cata Dujšin, *Gradnja tunela kroz Sljeme*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/394-2 (foto, Mladen Grčević). / Oton Gliha, *Poganica kod Lašve I*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/94-3 (foto, Marijan Szabo).

Sergije Glumac, *Sa gradnje tunela*, tempera, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/88-1. / Kiril Halačev, *Kompresorist*, bronca, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/97-1. / Mladen Veža, *Lašva, omladinska pruga Šamac – Sarajevo*, ulje, 1949. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/379-3 / Oton Gliha, *Šumsko radišite u Bosni*, ulje, 1949. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/94-4 (foto, Marijan Szabo).

Sergije Glumac, *Novogradnje Velesajma*, radirung, 1949. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/88-2.

Vladimir Becić, *Zidanje hidrocentrale*, ulje, 1949. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/XXVI-76. / Oton Gliha, *Brigadirke na pruži*, ulje, 1950. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/94-5. / Andrija Handja, *Sa radilišta*, ulje, 1949. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/97-1. / Vladimir Becić, *Radilište na brani I*, ulje, 1950. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/XXVI-96.

DIZAJN

PLAKATI

Plakat, *Svi na front obnove*, Marijan Detoni, 1945., 100x70 cm, litografija u boji, Muzej Slavonije, Osijek, MSO-187485.

Plakat, *Izgradimo opustošenu domovinu*, Marijan Detoni, 1945., 100x70 cm, litografija u boji, Muzej Slavonije, Osijek, MSO-187484.

Plakat, *Omladino i u izgradnji domovine budi na prvom mjestu!*, Zvonimir Agbaba, 1945., 99,2x69,4 cm, litografija, Muzej Slavonije, Osijek, MSO-187482.

Plakat, *8. IV - Živila konferencija radničke omladine Zagreba*, Z. Remenar, 1945., privatni posuditelj.

Plakat, *Prvi kongres USAOH-a*, autor nepoznat, 1945. Hrvatski povijesni muzej - HPM, MRNH-P-146.

Plakat, *Udarničkim radom ubrzajmo obnovu zemlje*, Zvonko Agbaba, 1946., litografija, Muzej Slavonije, Osijek, MSO-187483.

Plakat, *Izgradimo omladinsku prugu - naš veliki prilog obnovi zemlje*, autor nepoznat, Beograd, 1946., Muzej Jugoslavije, 1175.IV 4-100.

Plakat, *The youth of Yugoslavia is building a free and happy life*, A. Jov. (?), 1948., Muzej Jugoslavije, 1458.IV 4-137.

Plakat, *The People's Youth of Yugoslavia Invites you to Participate in the Construction of the Highway of Fraternity and Unity Beograd - Zagreb*, V. Kostić, 1949., Muzej Jugoslavije, 1456.IV 4-135.

Plakat, *14. IV. 1949., Živio III. kongres Narodne omladine hrvatske*, dizajn: Mate Benković 1949., Hrvatski povijesni muzej - HPM, MRNH-P-584.

Plakat, *Živeo slet odlikovanih udarnika NR Srbije, 13. III 1949, mart 1949*, Beograd, autor Đuka Jančević, ilustrirani plakat u boji, 84x63 cm, MGB inv.br. I2/2-5887.

Plakat, *Beograd 1944-1949*, 1949, Beograd, ilustrirani plakat u boji, 100x70 cm, MGB inv.br. I2/2-5909

Plakat, *Proglas Centralnog veća Narodne omladine Jugoslavije za izgradnju pruge Šamac-Sarajevo*, 23. I 1947, Beograd, ilustrirani plakat u boji, 100x71 cm, MGB inv.br. I2/2-5850.

Plakat, *Napred za izgradnju omladinske pruge Šamac-Sarajevo*, 1947, Zagreb, ilustrirani plakat u boji, 100x70 cm, MGB inv.br. I2/2-5907.

Plakat, *Članovima omladinskih radnih brigada*, autor nepoznat, Sarajevo, BiH, 1950., 71x50 cm, privatni posuditelj.

Plakat, *Festival narodne omladine Srbije*, autor nepoznat, Beograd, 1950., 96x69,5 cm, litografija, privatni posuditelj.

Filmski plakat, *Svedoci istine*, autor nepoznat, Zagreb, 1950., 67,5x48 cm, litografija, privatni posuditelj.

Plakat, *Narodna omladina Jugoslavije*, autor nepoznat, Beograd, 1958., Muzej Jugoslavije, 1459.IV 4-138.

Plakat, *Foto-novine*, autoput 1958, Muzej Jugoslavije, 1460.IV 4-139.

Filmski plakat, *Cesta duga godinu dana*, potpis fis, 1958., Hrvatski državni arhiv.

Plakat, *Akcije 1960 - Očekuju hiljade mladića i devojaka*, autor nepoznat, 1960., 69,6x47,7 cm, litografija, privatni posuditelj.

Filmski plakat, *Prekobrojna*, 1962., Hrvatski državni arhiv.

Plakat iz časopisa, *Ivo Lola Ribar*, autor nepoznat, sredina 70-ih, 66x46 cm cm, privatni posuditelj.

Plakat, *Sava 71*; Zagreb 1971; dizajn: Mladen Galić; tisak: SC grafički servis Studentski centar Zagreb; sitotisak, 99,5x60 cm, MUO 27150.

Plakat, *ORA 71 Banja Luka*; 1971, dizajn: Muslić (?), sitotisak, 85x60 cm, MUO 27151.

Plakat, *ORA Đerdap '76-'85*, autor nepoznat, Đerdap, 1985., Muzej Jugoslavije, KU 57.

Plakat, *Omladinski marš Učka '77, 1.-3. IV - 3.IV smotra jedinica na Veloj Učki - konferencija SSOH zajednica općina Rijeka*, A. Debeljuh, Hrvatska, 1977., 104x63 cm, sitotisak, privatni posuditelj.

Plakat, *30 godina omladinske pruge Šamac - Sarajevo*, autor nepoznat, Sarajevo, 1977., Muzej Jugoslavije, KU 104.

Plakat, *Nadmašimo naše očeve da bi smo im bili ravni, Šamac - Sarajevo*, dizajn: Dobruna Prstojević, 1978., Hrvatski povijesni muzej - HPM-87587.

Plakat, *Mladinske delovne akcije 81*; Zagreb, 1981., dizajn: M. Vipotnik; foto: I. Antić; tisak: SC grafički servis Studentski centar Zagreb; 98,5x68,5 cm; sitotisak, MUO 052258.

Plakat, *35 godina omladinskih radnih akcija*; Zagreb, 1981.; dizajn: Breda Beban, CDD Studio grafičkog dizajna; tisak: SC grafički servis Studentski centar Zagreb; sitotisak, 97x68 cm, MUO 052155.

Plakat, *ORA Sava 81*, Diana Sokolić, Zagreb, 1981., 99x68 cm, sitotisak, privatni posuditelj.

Plakat, *ORA '81 - Omladinske radne akcije 1981.*, Branko Gavrić, Srbija, 1981., 84x58,8 cm, offset, privatni posuditelj.

Plakat, *Što ćete nositi ovog leta? - ORA '83*, Branko Gavrić, 1983., offset, privatni posuditelj.

Plakat, *& cesta, & pjesma... ORA*, Likovni studio (li'st), Tabak, Mrčić i Jakšić, Zagreb, 1983., 99x69 cm, sitotisak.

Plakat, *& cesta, & pjesma... ORA*, Likovni studio (li'st), Tabak, Mrčić i Jakšić, Zagreb, 1984., 69,5x47,6 cm, sitotisak.

Plakat, *& cesta, & pjesma... ORA*, Likovni studio (li'st), Tabak, Mrčić i Jakšić, Zagreb, 1985., 69,5x47,6 cm, sitotisak.

Plakat, *ORA Sava 1985 (1-2)*, Likovni studio (li'st), Tabak, Mrčić i Jakšić, Zagreb, 1986., 99x47,6 cm, sitotisak.

Plakat, *& cesta, & pjesma... ORA*, Likovni studio (li'st), Tabak, Mrčić i Jakšić, Zagreb, 1986., 200,4x69,5 cm, sitotisak.

Plakat, *40 godina omladinske pruge - Brčko - Banovići*, autor nepoznat, godina nepoznata, 1986., Muzej Jugoslavije, KU3351.

Plakat, *Narod na gradi - država pomaže*, autor nepoznat (Juro?), godina nepoznata, 52,7x79,6 cm, litografija, privatni posuditelj.

Plakat, *Omladina Jugoslavije na drugom kon-*

gresu zaklela se Maršalu Titu, autor nepoznat, godina nepoznata, Hrvatski povijesni muzej - HPM, MRNH-P-49.

Skica plakata, *Svi na prugu*, autor nepoznat, godina nepoznata, 29,5x39,5 cm, olovka, privatni posuditelj.

Plakat, *U Bosni i Hercegovini je spaljeno 120.000 kuća - gradimo odmah - zima dolazi, autor nepoznat, godina nepoznata*, 48x62,5 cm, litografija, privatni posuditelj.

Plakat, *Čime omladina okruga Požarevačkog dočekuje izbore*, Beograd, godina nepoznata, 60x84,4 cm, litografija, privatni posuditelj.

Plakat, *12-19. maja - udarna nedelja za naše putove*, autor nepoznat, godina nepoznata, Muzej Jugoslavije, 1159.IV 4-84.

PERIODIKA

Periodika, Polet, srednjoškolski list za književnost, nauku i umjetnost, naslovnica, *Omladina radi - omladina gradi*, svibanj 1956., str. 529., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Polet, srednjoškolski list za književnost, nauku i umjetnost, *Zimi na obali Save*, studeni 1959., str. 167., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Polet, srednjoškolski list za književnost, nauku i umjetnost, *Naslovnica - Gradimo novu trasu*, autor naslovnice Ismet Ramljak, lipanj 1960., str. 529., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Polet, srednjoškolski list za književnost, nauku i umjetnost, *Zar se ne sječaš, prijatelju*, lipanj 1960., str. 529., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Polet, *Auto-put Jugoslavenske mladosti*, studeni 1961., str. 113., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Polet, *Na novoj trasi, svibanj-lipanj 1961.*, str. 458., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Polet, *U čast dana radnih akcija, svibanj-lipanj 1961.*, str. 459., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Omladinski tjednik, *Dobrodošli na ORA 'Savu 70'*, grafička oprema Mladen Galić (P&D), 11. 2. 1970., str. 6-7., izdavač: Gradska konferencija SOH Zagreb, Općinska konferencija SOH Rijeka, privatni posuditelj.

Periodika, Omladinski tjednik, *ORA Sava '70*, grafička oprema Mladen Galić, 17. 6. 1970., str. 8-9., izdavač: Gradska konferencija SOH Zagreb, privatni posuditelj.

Periodika, Omladinski tjednik, *I ja bih na ORA Sava ali me ne pusti mama. Otići ću sama! Hoću biti s vama!*, grafička oprema Mladen Galić, 18. 6. 1971., str. 9., izdavač: Gradska konferencija SOH Zagreb, privatni posuditelj.

Periodika, Večernji list, *Počela ORA Sava*, 22. 6. 1976., str. 1., izdavač: NIŠP Vjesnik, OOUR Večernji list, privatni posuditelj.

Periodika, Polet, naslovnica, grafička oprema: CDD, Studio grafičkog dizajna, grafički urednik: Ivan Dorogi, 11. 10. 1976., str. 1., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Polet, *Zdravo moj omladinac! Kako ti*

napreduje omladina?, grafički urednik Ivan Dorogi, grafička oprema: CDD, Studio grafičkog dizajna, 5. 11. 1976., str. 7., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Polet, *Kultura na radnim akcijama*, grafički urednik Ivan Dorogi, grafička oprema: CDD, Studio grafičkog dizajna, 5. 11. 1976., str. 18., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Polet, *Radne akcije - društvenim organiziranjem protiv odumiranja*, grafički urednik Ivan Dorogi, grafička oprema: CDD, Studio grafičkog dizajna, 17. 12. 1976., str. 4., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Polet, *Nema starenja dok traje izgradnja*, grafički urednik Ivan Dorogi, grafička oprema: CDD, Studio grafičkog dizajna, 8. 4. 1977., str. 5., Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

Periodika, Omladinske novine, izdanje za radne akcije, naslovnica, grafički dizajn Nikola Kostadinović, 17. 6. 1979., privatni posuditelj.

Periodika, Omladinske novine, izdanje za radne akcije, naslovnica, grafički dizajn Nikola Kostadinović, 29. 7. 1980., privatni posuditelj.

Periodika, Omladinske novine, izdanje za radne akcije, naslovnica (Duško), Grafički dizajn Nikola Kostadinović, 15. 8. 1980., privatni posuditelj.

Periodika, Polet, tjednik SSOH, *g. kongres SKH*, 21. 5. 1982., str. 3., grafička i tehnička oprema: Ivan Dorogi, izdavač: RZ CCD SSOH, privatni posuditelj.

Periodika, Polet, tjednik SSOH, *Lora, Rora, Sora, tj. ORA - Budi akcijaš*, 31. 5. 1983., str. 5., grafička i tehnička oprema: Ivan Dorogi, izdavač: RZ CCD SSOH, privatni posuditelj.

Periodika, omladinski list Val, *Omladinski marš Učka 84*, str. 3., 1984., izdavač: SSOH Rijeka, privatni posuditelj.

Periodika, Naš trag, list učesnika ORA Đerdap '85, naslovnica, 14. 6. 1985., privatni posuditelj.

Periodika, Special 220, list brigadiru omladinske radne akcije Medveda '87., 18. 12. 1987., privatni posuditelj.

Periodika, Magistrala 1066, list graditelja autoputa, naslovnica, 30. 8.?, privatni posuditelj.

Periodika, omladinski list Val, *Omladinski klubovi*, str. 11., izdavač: SSOH Rijeka, privatni posuditelj.

Periodika, Omladinske novine, izdanje za radne akcije, strip *Vasa Trasa*, autor Dušan Reljić, 1980., privatni posuditelj.

KNJIGE

Knjiga, *Slobodni Zagreb (1945-1965)*, urednik Tomislav Butorac, urednik fotografija Milan Pavić, omot Ferdo Bis, Jozo Četković, Milan Pavić, Zagreb, 1965., privatni posuditelj.

Knjiga, *Eto ide naša sila... Uz omladinsku prugu*, autor Ervin Šinko, izdavač: Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947., privatni posuditelj.

Knjiga, *Omladinska pruga Šamac - Sarajevo*, Zagreb, 1947., (Zagreb: Hrvatska seljačka tiskara, 1947) [Sign: 3OML (041) / OML], Hrvatski institut za povijest.

Knjiga, *Omladinske radne akcije - Škola socijalizma*, autori Jovanović, Batric, Beograd, 1948., socijalizma (Beograd: Novo pokoljenje, 1948) [Sign 3

OML (041) / JOV o], Hrvatski institut za povijest.

Knjiga, *Graditeljima omladincima*, Zagreb, 1949., (Zagreb: Novo pokoljenje, 1949) [Sign: 3OML (041); GRA], Hrvatski institut za povijest.

Knjiga, *Radne akcije Narodne omladine Hrvatske*, urednik Vera Hafner, naslovnu stranu izradio Ivan Picelj, fotografija na naslovnici Milan Pavić, dZagreb, 1949., (Zagreb: CK NOH, 1949) [Sign: 3OML (041); RAD], Hrvatski institut za povijest.

Knjiga, *Psihosociologija radne akcije: Omladina na putu bratstva*, autor Rudi Supek, Beograd, 1963., [Sign: 30 / SUP o], Hrvatski institut za povijest.

Knjiga, *Omladinska radna akcija Sava - naših 15 godina*, uredio Zoran Bošnjak, grafička oprema Mladen Galić, fotografije: Zvonko Grčman, Stanislav Klemsa, Zagreb (1975.?), izdavač: GK SSOH Zagreb, privatni posuditelj.

Knjiga, *30 godina omladinskih akcija*, autor Momčilo Stefanović, oprema: Nenad Čonkić, Fotografije: Žika Vučić, Milan Simić, Anton Vaš, Franjo Medar, izdavač: NIP Mladost, Beograd, 1976., Knjižnice grada Zagreba.

Knjiga, *Maloljetni delikventi i radne akcije*, uredila Jasna Grgić Bigović, grafička oprema: Zoran Pavlović, lay-out Ivan Dorogi, Miroslav Salopek, Zagreb, 1977. (Zagreb, CDD SSOH, 1977) [Sign: 3OML / MAL], Hrvatski institut za povijest.

Knjiga, *Vrijednosne orijentacije brigadira*, Vladimir Obradović, Zagreb, 1978., grafička oprema: Zoran Pavlović, lay-out i grafikoni: Miroslav Salopek, snimke na omotu: Franjo Medar, (Zagreb, CDD SSOH, 1978) [Sign: 3OML / OBR V; RAD] Hrvatski institut za povijest.

Knjiga, *Ooo ruk srce*, autor: Miljenko Žuborski, ilustracije i dizajn: Branko Gavrić, 1981., Beograd.

Knjiga, *ORA - mladost naše zemlje (1942-1982.)*, urednik Toma Dragosavac, grafička i tehnička realizacija: Ivan Čehić, fotografija Milan Simić, Beograd, 1983., izdavač: Poslovna politika, Mladost, Knjižnice grada Zagreba.

Knjiga, *ORA Sava: naših dvadeset pet godina*, urednica Radmila Zdjelar, dizajn Mihailo Arsovski, izdavač: GK SSOH Zagreb, 1984., privatni posuditelj.

Knjiga, *Srce iste gradilište*, autor: Milomir Kragović, grafički dizajn i ilustracije: Branko Gavrić, 1984., izdavači: NO Prosvetni pregled, NIRO Mladost, Beograd.

Brošura, *Omladinska pruga Šamac - Sarajevo*, nema podataka, [Brošura, bez podataka] [Sign: 30ML / OMLA], Hrvatski institut za povijest.

Knjiga standarda, OK SSOH Centar, redizajn propagande za ORA '83. & cesta & pjesma... ORA, 26 str., Likovni studio (li'st), Tabak, Mrkšić i Jakšić.

Knjiga, katalog izložbe, *Hrvatski politički plakat, 1940-1950*, autorica izložbe i kataloga Snježana Pavičić, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1991., privatni posuditelj

Knjiga, katalog izložbe, *Umjetnost uvjeravanja. Oglašavanje u Hrvatskoj 1835-2005*, glavni urednik Feda Vukić, Hrvatski oglasni zbor, Zagreb; izložba: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2006., HDD knjižnica

OMOTNICE: LP I SINGL-PLOČE

Singl-ploča, *Pjesme rada i izgradnje*, zbor i orkestar umjetničkog ansambla Doma JNA Beograd, Mladen Jagušt, LPY-20, izdavač: Jugoton, 1966.

Singl-ploča, *Pod Učkun kućice bele - Učka 71* ★ 73, omotnica: Boris Dogan, izdavač: Jugoton, UEP-108, Glavni odbor za izgradnju tunela kroz Učku, 1971.

Singl-ploča, *Korni grupa, Ivo Lola / Znam za kime zvono zvoni*, izdavač: PGP RTB - SF 52 547, 1973.

LP-ploča, *Hej, haj brigade!!*, razni izvođači, izdavač: Jugoton, LSY-63007, 1974.

Singl-ploča, *Svijet moj koliko i tvoj*, Arsen Dedić, Ivica Bobinec, filmska glazba, *Pjesma rastanka*, melodija iz filma "Svijet moj koliko i tvoj", *Hej, haj brigade*, melodija iz filma iz filma "Ho-ruk", redatelj: Vladimir Rostohar, izdavač: Jugoton, SY-22876, 1975.

Singl-ploča, *Otok mladosti, Pjesma brigade hrabrih*, zbor OŠ Crveni oktobar, izdavač: Jugoton, USD313, 1975.

Singl-ploča, *Brigadirka pesma*, izdavač: PGP RTB, LP 5306, 1977.

Singl-ploča, *ORA 77, Udarnici za jubileje*, 1977. Jugoslavenski festival revolucionarne i rodoljubne pjesme, ' Titom do slobode, s' Titom u slobodi, dizajn: Zoran Pavlović, izdavač: Jugoton, LSY 61360, 1977.

LP-ploča, *Sunčane pruge*, ORA Šamac-Sarajevo '78, razni izvođači, izdavač: PGP RTB, 1978.

Singl-ploča, *20 godina ORA Sava*, Marin Škrgatić, Jugoton, USD 635, izdavač: GK SSOH Zagreb, 1979., dizajn: Boro Ivandić, Željko Stojanović Singl-ploča, *ORA Morava (71-80)*, muzika iz dokumentarnog filma O'ruk generacija, izdavač: ORA Morava, 1980.

LP-ploča, *O'ruk generacija (Akcijaški spomenar ORB)*, razni izvođači, izdavač: Beograd disk, 1980.

VARIA

Album, Album za značke, str. 1.-4., ca. 360 kom. brigadirke značke, udarničke značke, oznake radnih akcija i sl., 29x18,2, privatni posuditelj.

Amblem, Omladinski radni kamp Kumrovec '73, 1973., 10,5x7,8 cm, privatni posuditelj.

Amblem, Omladinska radna akcija Sava 73, 1973., 11,2x8,4 cm, privatni posuditelj.

Amblem, Sava 74, 1974., 9x7 cm, privatni posuditelj.

Amblem, ORA '81 Bijeli potoci Kamensko, 1981., O 10,5 cm, privatni posuditelj.

Amblem, ORA Sava 84, dizajn Likovni studio, Zagreb, 1984., 8x6,5 cm, privatni posuditelj.

Amblem, Zagreb - Jugoslavija, ORB 7 sekretara SKOJA-a, 11,1x8,6 cm, privatni posuditelj.

Amblem, ORB „Vladimir Iljič-Lenjin“, Medveščak Zagreb, Palilula Beograd, 10,5x10,8 cm, privatni posuditelj.

Amblem, PRB Boško Buha – Jugoslavija, 9,9x9x8 cm, privatni posuditelj.

Bluza, Radna bluza ORB „Vladimir Majder Kurt“ Sisak, s ORA „Partizantski put“, Sisak, 1978., privatni posuditelj.

Bluza, Radna bluza ORB s više našivenih oznaka, 1983., Muzej grada Zagreba, 5240.

Bluza, Radna bluza ORB Krešo Rakić, radna akcija Beograd-Bar, 1973., Muzej grada Zagreba, 52400.

Majica, ORA Sava '82, 1982., privatni posuditelj.

Majica, Otok mladosti, 1980., privatni posuditelj.

Brigadirska knjižica, 1984., privatni posuditelj.

Diploma, Omladinska radna akcija Sava 1965, 1965., privatni posuditelj.

Diploma, Diploma drugu-drugarici Karas Vladimir iz I Zagrebačke pohvali omladinske radne brigade izdaje se ova diploma kao priznanje za požrtvovanost u radu na izgradnji omladinske pruge Šamac – Sarajevo, Zenica, 1947., privatni posuditelj.

Diploma, ORA Sava 78, Zagreb, 1978., 33x30 cm, privatni posuditelj.

Diploma, ORA SAVA 80 dodjeljuje Omladinskoj radnoj brigadi TRAKU 'SEDAM SEKRETARA SKOJA', Diana Sokolić, Zagreb, (1980.?), 43x24,5 cm.

Iskaznica, Autoput Bratstvo Jedinstvo 1961., 1961., privatni posuditelj.

Iskaznica, Autoput Bratstvo Jedinstvo 1962., 1962., privatni posuditelj.

Iskaznica, Autoput Bratstvo Jedinstvo 1963., 1963., privatni posuditelj.

Iskaznica, Sava 73, 1973., privatni posuditelj.

Iskaznica, Omladinski radni kamp KUMROVEC '73, 1973., privatni posuditelj.

Iskaznica (putovnica?), Komsomolska dozvola, 1973., privatni posuditelj.

Iskaznica, ORA Sava 76, 1976., privatni posuditelj.

Iskaznica, Omladinske radne akcije, 1977., privatni posuditelj.

Iskaznica, Omladinske radne akcije, 1978., privatni posuditelj.

Iskaznica, Omladinske radne akcije, ORA Sava, 1978., privatni posuditelj.

Iskaznica, Omladinske radne akcije, 1979., privatni posuditelj.

Iskaznica, Specijalizirana ORA Sava – Univerzijada '87, knjižica sudionika, dizajn Diana Sokolić, Zagreb, 1987., privatni posuditelj.

Kartonski omoti za spise, ORA Sava '86., Likovni studio (li'st), Tabak, Mrkšić i Jakšić.

Legitimacija, Omladinska pruga Brčko – Banovići, 1946., privatni posuditelj.

Naljepinice ORA Sava, '84., '85., '86., Likovni studio (li'st), Tabak, Mrkšić i Jakšić.

Pohvalnice, (Specijalna) pohvala, Izgradnja Auto-puta Bratstva i Jedinstva, 1962., privatni posuditelj.

Pohvalnice, Pohvala, Izgradnja auto-puta Bratstva i Jedinstva, 1963., privatni posuditelj.

Potvrda, Glavni štab omladinskih radnih brigada na izgradnji autoputa 'Bratstvo – Jedinstvo', Kumarnovo, 1961., privatni posuditelj.

Potvrda, Glavni štab omladinskih radnih brigada na izgradnji autoputa 'Bratstvo – Jedinstvo', Velika Plana, 1962., privatni posuditelj.

Potvrda, Glavni štab omladinskih radnih brigada na izgradnji autoputa 'Bratstvo – Jedinstvo', Velika Plana, 1962., privatni posuditelj.

Priznanje, omladinska radna akcija Otok mladosti '82., ORB D. Trinajstić iz Zagreba, brigadirki Saši Martinović, privatni posuditelj.

Priznanje, Za uspješno izvršene radne i društvene zadatke na uređenju Obonjana – otoka Mladosti, Zagreb, 1982., Saša Martinović Kunović, privatni posuditelj.

Plaketa, ORA – Petrova gora, ø 7cm, privatni posuditelj.

Razglednice, knjižica s 9 razglednica, Omladinska pruga Šamac – Sarajevo, autori nepotpisani, izm. ostalih: Franjo Mraz, Prvoslav Pivo Karamatijević 1-9, 1947., privatni posuditelj.

Rukavice s omladinskih radnih akcija u Lenjingradu sa značkama, 1973., privatni posuditelj.

Uverenje, Jugoslavenski Crveni krst, Beograd, 1961., privatni posuditelj.

Uverenje, O položenom vozačkom ispitu, 1963., privatni posuditelj.

Zahvalnica, Zahvalnica Grgurić Dunji za doprinos uspjehu Univerzijade '87, Zagreb, 1987., privatni posuditelj.

Zastavica, ORA Knin '84 – Tito – partija omladina – akcija – Jugoslavija, 25x17, privatni posuditelj.

FOTOGRAFIJA

Fotografije, Brčko – Banovići, autor Milan Pavić, 1946., privatni posuditelj.

Fotografije, Šamac – Sarajevo, 1-14, autor Milan Pavić, 1947., privatni posuditelj.

Fotografija, Omladina na radu: poziv na takmičenje, Milan Pavić, 1947., privatni posuditelj.

Fotografija, Omladinska igra na Moslavačkoj željezničkoj pruzi kod Garešnice ("A living Ball"), Milan Pavić, 1947., privatni posuditelj.

Fotografije, Izgradnja Studentskog grada u Dubravi u Zagrebu srpnja i kolovoza 1950. i gradnja željezničke pruge Sesvete – Studentski grad (snimci 5, 46, 48, 56, 58, 59, 65, 66, 70), Hrvatsko povijesni muzej, HPM-79981/1-75

Fotografije, Gradnja nasipa uz Skadarsko jezero kod Golubovca, 1-2, Milan Pavić, 1950., privatni posuditelj.

Fotografija, Nova pruga, Milan Pavić, 1951., privatni posuditelj.

Fotografija, Omladinska pruga Doboš – Banja Luka: brigadiri Franc Sedar, Frane Hercog i Milorad Molivanović iz 1. rudarsko-minerske brigade na radu u tunelu Tromeda kod Banja Luke. Brigada se ističe rezultatima, a sastavljena je od 56 učenika Rudarske škole iz Trbovlja, Milan Pavić, 1951., privatni posuditelj.

Fotografije, Kutija s fotografijama s radnih akcija, Fotokemika, 10x15 cm, vlasnica: Mirjana Sošić, 1960-te, privatni posuditelj.

Fotografije, fotografije iz privatnih zbirki polaznika akcija: Zlatko Herljević, Saša Martinović Kunović, 1961 – 1985., privatni posuditelji.

Fotografije, ORA Sava, kbr. 1-922, autor nepoznat, 1961., Muzej grada Zagreba.

Fotografije, ORA Sava, kbr. 501-1150, autor nepoznat, 1963., Muzej grada Zagreba.

Fotografije, ORA Sava, kbr. 1-381, autor nepoznat, 1965-1966., Muzej grada Zagreba.

Fotografije, ORA Sava, autor nepoznat, 1968., Muzej grada Zagreba.

Fotografije, Modna revija Žuži Jelinek na ORA Sava, autor nepoznat, 1970., Muzej grada Zagreba.

Fotografije, ORA Palić, 1-4, Augustin Juriga, 1980., privatni posuditelj.

Fotografije, ORA pruga Tuzla – Zvornik, 1-16, Boris Cvjetanović, 1987., privatni posuditelj.

Fotografija, Album AFŽ-Zagreb (samo jedna snimka 11702/8 - peterostruka uradnica Ivka Dugorepec), Hrvatski povijesni muzej - HPM, MRNH-A-11702.

FILM

Film, Amerikanka, režija Zoran Tadić, 1970., dokumentarni film, Hrvatski državni arhiv – HR-HDA-1387-4, produkcija FAS / Hrvatski filmski savez.

Film, Omladinske radne akcije, režija Ljiljana Jojić, 1977., dokumentarni film, produkcija Zagreb film.

Film, ORA Palić – Na trasi, režija Ognjen Aleksić, produkcija Ognjen Aleksić, dokumentarni film, privatni posuditelj.

Film, ORA Palić – Bratimljenje, režija Ognjen Aleksić, produkcija Ognjen Aleksić, dokumentarni film.

Film, ORA Palić – Dužijanica 77 – prikaz običaja bunjevaca u žeti, režija Ognjen Aleksić, produkcija Ognjen Aleksić, dokumentarni film, privatni posuditelj.

Film, S.P.U.K., režija Milivoj Puhlovski, 1983., igrani film, produkcija: Zagreb film.

LIKOVNA UMJETNOST

Popis ilustracija u katalogu

Frane Cota, Rad/Obnova, reljef, sadra, 1946. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/XLIII-16.

Franjo Mraz, Pred tunelom, crtež, 1946., iz Mape crteža Omladinska pruga, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Knjižnica, inv. Oznaka 11108.

Grga Antunac, Radnik, bronca, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/V-248.

Ivan Generalić, Omladinska pruga, ulje na staklu, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/90-1.

Velibor Mačukatin, Na radu, sadra, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/182-1.

Miron Makanec, *Bager na poslu*, ulje, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/183-1.

Kosta Angeli Radovani, *Tačkarica*, sadra, 1947. (fotografija postava III. Izložbe ULUH-a, Umjetnički paviljon 1947.) – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/1-90.

Kosta Angeli Radovani, *Tačkarica*, bronca, 1947., Grad mladih, Granešina, postavljena 1985., foto: Mario Krištofić.

Alfred Krupa, *Brigadiri VIII. Karlovačke brigade*, tuš, 1947., Zbirka Bauer – Gradski muzej Vukovar.

Edo Murtić, *Bajer na autocesti*, ulje, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/232-1.

Oton Gliha, *Trebinjska brigada na omladinskoj pruzi I*, ulje, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/94-1.

Oton Gliha, *Trebinjska brigada na omladinskoj pruzi II*, ulje, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/94-2.

Ivo Šeremet, *Zenica – Most br. 2*, ulje, 1947. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/330-1.

Mladen Veža, *Lašva, omladinska pruga Šamac – Sarajevo*, ulje, 1949. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/379-3.

Antun Zupa, *Radovi na autocesti*, ulje, 1948. – Hrvatski povijesni muzej, Zagreb,

HPM/MRNNH-C-3758.

Antun Zupa, *Zemljani radovi na Ksaveru*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/394-2 (foto, Mladen Grčević).

Cata Dujšin, *Gradnja ceste kraj Karlovca*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/394-1 (foto, Mladen Grčević).

Cata Dujšin, *Gradnja tunela kroz Sljeme*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/394-2 (foto, Mladen Grčević).

Dragan Beraković, *Izgradnja Moskovske ulice*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/XXIII-74 (foto, Marijan Szabo).

Franjo Mraz, *Finišeri na autocesti*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/227-1.

Oton Gliha, *Poganica kod Lašve I*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/94-3 (foto, Marijan Szabo).

Sergije Glumac, *Sa gradnje tunela*, tempera, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/88-1.

Kiril Halačev, *Kompresorist*, bronca, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/97-1.

Đuro Seder, *Radne akcije*, akvarel, 1948., Hrvatski povijesni muzej, HPM – 96439.

Mladen Veža, *Most u Lašvi*, ulje, 1948. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/379-2.

Andrija Handja, *Sa radilišta*, ulje, 1949. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/97-1.

Sergije Glumac, *S novogradnje Velesajma*, radirung, 1949. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/88-2.

Oton Gliha, *Šumsko radilište u Bosni*, ulje, 1949. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/94-4 (foto, Marijan Szabo).

Vladimir Becić, *Zidanje hidrocentrale*, ulje, 1949. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/XXVI-76.

Vladimir Jelić, *Novogradnje u Martićevoj ulici*, ulje, 1949. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/108-1.

Andrija Handja, *Sa radilišta*, ulje, 1950. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/97-2.

Oton Gliha, *Brigadirke na pruzi*, ulje, 1950. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/94-5.

Vladimir Becić, *Radilište na brani I*, ulje, 1950. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/XXVI-96.

MAPE CRTEŽA

Vladimir Becić, *Radilište na brani II*, ulje, 1950. – Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Fototeka, inv. oznaka F/XXVI-97.

Dušan Džamonja, *Logor bihačke brigade*, crtež (list br. 5), 1946. – Mapa crteža Brčko-Banovići, Centralno vijeće Narodne omladine Jugoslavije, Zagreb, 1946., Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11121.

Zvonko Glad, *Omladinac – miner*, crtež (list br. 7), 1946. – Mapa crteža Brčko-Banovići, Centralno vijeće Narodne omladine Jugoslavije, Zagreb, 1946., Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11121.

Ferdinand Kulmer, *Skice iz usjeka*, crtež (list br. 14), 1946. – Mapa crteža Brčko-Banovići, Centralno vijeće Narodne omladine Jugoslavije, Zagreb, 1946., Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11121.

Vladimir Babić, *Omladinac na radu*, crtež (list br. 18), 1947. – Mapa crteža brigadira s pruge Šamac-Sarajevo, Glavni štab omladinskih radnih brigada na pruzi Šamac-Sarajevo, Zagreb, 1947., Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11153.

Antun Peić, *Žeda*, crtež (list br. 9); *Gradnja mosta* (list br. 10), 1947. – Mapa crteža brigadira s pruge Šamac-Sarajevo, Glavni štab omladinskih radnih brigada na pruzi Šamac-Sarajevo, Zagreb, 1947., Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11153.

Božidar Stojanović, *U tunelu*, crtež (br. 1), 1946. – Mapa crteža brigadira s pruge Šamac-Sarajevo, Glavni štab omladinskih radnih brigada na pruzi Šamac-Sarajevo, Zagreb, 1947., Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11153.

Ahmed Salkić, tuš (list br. 18), 1946. – Mapa crteža "Franjo Mraz – Omladinska pruga", Nakladni zavod Hrvatska, Zagreb, 1947., Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11108.

Prvoslav Pivo Karamatijević, *Udružene snage*, crtež (list br. 20), 1947. – Mapa crteža Piva Karamatijevića, Kultura, Beograd, 1948., Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, inv. oznaka K 11122/3038.

Popis izloženih radova s temom omladinskih radnih akcija po skupnim izložbama ULUH-a u Hrvatskoj 1946.–1951. (s iznimkom izložbe u povodu otvorenja pruge Šamac – Sarajevo, Sarajevo 1947.)

1946.

I. prvomajska izložba Split ULUH podružnice za Dalmaciju, Salon Galić, Split, svibanj

Parać Vjekoslav, *Obnova*, kompozicija za fresko

I. izložba Grupe profesionalnih likovnih umjetnika, Umjetnički paviljon, Zagreb, lipanj

Šerferov Vilko: *Omladinka*, studija, ulje

I. Izložba ULUH-a, Umjetnički paviljon, Zagreb, prosinac

Mraz Franjo: *Gradnja nasipa Omladinske pruge**, *Ispred tunela*, crtež
Šeremet Ivo: *Orlova klisura I i II*, ulje
Angeli Radovani Kosta: *Studija/Figura*, sadra
Cota Frane: *Radnica; Obnova**, sadra
Kostović Ante: *Zov na rad*, sadra

1947.

II Prvomajska izložba Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske – podružnice za Dalmaciju, Salon Galić, Split, svibanj

Franičević Ante: *Rad na obnovi splitske luke*, ulje
Ivan Sikavica: *Rad na cesti*, ulje

II. izložba ULUH-a, Umjetnički paviljon, Zagreb, lipanj

Generalić Ivan: *Omladinska pruga*, ulje na staklu*
Makanec: *Bager na poslu*, ulje*
Mijić Karlo: *Gradnja radničkih domova na Varaždinskoj cesti*, crtež
Mraz Franjo: *Ahmet Salkić*, crtež*
Pintarić Vladimir: *Usjek Lašva*, ulje
Ružička Kamilo: *Gradimo novu kuću*, tempera
Šeremet Ivo: *Orlova klisura na Omladinskoj pruzi*, ulje; *Stanica Poljana na Omladinskoj pruzi*, ulje
Antunac Grga: *Radnik*, bronca*
Cota Frane: *Rad*, bronca reljef
Kerčić Ivo: *Graditeljima Jugoslavije*, medalja gips
Mačukatin Velibor: *Na radu*, sadra*
Spiegler Rudolf: *Glava radnika; Glava omladinca*, bronca
Dabac Tošo: *Udarnica; Omladinka iz Slavonije*, fotografija

Izložba radova likovnih umjetnika Omladinska pruga Šamac – Sarajevo: Uprava gradilišta, Sarajevo, studeni (u popisu izdvojeni članovi ULUH-a i studenti ALU u Zagrebu)

Bošnjak Šojat Melita: *Rad na Omladinskoj pruzi Visoko*, tuš
Braun Šaban Truda: *Visoko*, crtež
Bursać Ema: *Sa Omladinske pruge*, ulje
Gecan Vilko: *Propust u Kaknju*, ulje
Gudac Hinko: *Rad na pruzi*, ulje
Jovanović Stanoje: *Tunel Podi*, ulje
Kirinčić Antun: *Usjek kod Lašve; Gradnja mosta preko Lašve*, akvarel i ulje
Kokotović Dušan: *Gradnja mosta u Vogošću*, ulje
Krupa Alfred: *Rad VIII. Karlovačke brigade kod Maglaja I i II*, tuš*
Meisner Julio: *Pred tunelom; Vranduk*, ulje i crtež
Mijić Karlo: *Kakanj*, tuš
Mušić Zvonko: *Gradnja mosta br. 2 Zenica*, ulje
Ostović Zdenka: *Usjek kod tunela Sikole u Maglaju; Kamenolom u Maglaju*, bajc

Pintarić Vladimir: Usjek Lašva, albanska brigada, akvarel
 Rački Mirko: Stanica Kakanj, ulje
 Restek Josip: Na nasipu Maglaj; Odgrtanje zemlje Visoko; Kod tunela Osla, akvarel i bajk
 Šeremet Ivo: Most br. 2 Zenica; Pogled na most br. 1 Zenica, ulje
 Veža Mladen: Gradnja mosta na Lašvi, ulje*
 Vilhar Božena: Rad na usjeku Lašva, tuš
 Buneta Sandro: Tunel Gradić je probijen, akvarel
 Dogan Boris: Selo kraj Pruge, tuš
 Domić Svetozar: Na mostu, tuš
 Filakovac Ivan: Gradnja mosta kod Visokog, tuš
 Glad Zvonko: Gradilište, tuš
 Lah Milena: Istovarivanje vagoneta, tuš
 Peršin France: Kopanje temelja za most, tuš
 Petrić Mario: Zemljani radovi, tuš
 Roca Josip: Gradnja mosta, tuš
 Seder Đuro: Gradnja potpornog mosta, kreda
 Slevac Zlatko: Pred tunelom; Drobilica, tuš
 Venturini Zdenko: Odmor tuš

III. izložba Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske, Umjetnički paviljon, Zagreb, prosinac

Franjić Petar: Istovar šljunka; Izgradnja stambenih zgrada u Moskovskoj ulici, litografija
 Gliha Oton: Trebinjska brigada na pruzi I i II; Brigadirka Trebinjske brigade, ulje*
 Jelić Vladimir: Gradnja autostrade, ulje
 Kinert Albert: Sa pruge, bakropis
 Kirinčić Antun: Usjek kod Lašve, ulje
 Marochino Mira: Autostrada, tempera
 Meisner Julio: Miner, ulje
 Mraz Franjo: Šljunčara na autostradi, ulje
 Murtić: Bajer na autostradi, ulje*
 Mušić Zvonimir: Zenica, električna centrala i željezara; Zenica gradnja mosta, ulje
 Ostović Zdenka: Omladinka iz Maglaja; Miner kod tunela Sikola, ulje
 Postružnik Oton: Kompozicija (omladinska pruga), ulje*
 Rački Mirko: Most kod Visokog, ulje
 Reiser Nikola: Motiv iz Jošana; Ličanka iz Jošana; Brigadirka iz Like, ulje
 Sablić Rudolf: Usjek kod tunela Oslo, ulje
 Salopek Petar: Sa omladinske pruge, ulje
 Šeremet Ivo: Motiv iz Zenice; Radilište kod Zenice, ulje*
 Šohaj Slavko: Gradnja ceste, ulje
 Vaić Fedor: Sa autostrade, tuš
 Veža Mladen: Miner i kompresoristi, ulje*
 Zupa Antun: Radovi na autostradi, ulje*
 Angeli Radovani Kosta: Brigadir; Tačkarica, sadra*
 Silvasy Veseli Jelena: Rad na autostradi, drvo
 Spiegler Rudolf: Petogodišnji plan, sadra

1948.

IV. izložba ULUH-a u čast Drugog kongresa KPH, Okrugli paviljon (Meštrovićev), Zagreb, studeni

Benković Mato: Autostrada
 Beraković Dragan: Izgradnja Moskovske ulice I* i II ulje
 Bursać Ema: Visoko, rad na pruzi, Zgrade Moskovske ulice, ulje
 Dujšin Cata: Gradnja tunela kroz Sljeme; Gradnja ceste kraj Karlovca, ulje*
 Franičević Ante: Lašva u magli
 Franjić Petar: Radilište u Gračanima, pastel
 Gliha Oton: Poganica kod Lašve I* i II, ulje
 Glumac Sergije: Gradnja tunela, tempera*
 Jevšovar Marijan: Pejzaž s pruge, ulje
 Jugović Ivo: Gradnja autostrade, ulje
 Krupa Antun: Asfaltiranje ceste
 Mraz Franjo: Gradnja željezničkog mosta kod Zenice; Finišeri na autostradi; Šljunčara u Nartskim

Novakima, ulja
 Nikolić Vera: Rad na autoputu, ulje*
 Parać Vjekoslav: Rad na omladinskoj pruzi, ulje
 Pintarić Vladimir: Miner na pruzi, ulje
 Veža: Most u Lašvi, ulje*
 Zupa Antun: Radovi na Ksaveru; Zemljani radovi na Ksaveru, ulje*
 Bezeredi Lujo: Odmor, terakota
 Halačev Kiril: Kompresorist, bronca*

1949.

I. izložba Saveza likovnih umjetnika Jugoslavije, Umjetnički paviljon, Zagreb, ožujak

Džumur Zuko: Polaganje šina; Oko vagoneta: Izgradnja stanice u Zenici, tuš
 Gliha Oton: Poganica kod Lašve, ulje*
 Ilić Boža: Sondiranje terena Novom Beogradu, ulje
 Jakac Božidar: Gradnja tunela Majejica, jetkanica
 Kulenović Hakija: Gradilište hidrocentrale, ulje
 Lamut Vladimir: Gradnja tvornice I i II, litografija
 Mitrović Milun: Omladina na izgradnji, ulje
 Mraz Franjo: Finišeri na autostradi; Gradnja mosta kod Zaprešića, ulje
 Stanković Branko: Istovar na Savi, ulje
 Šeferov Vilko: Gradnja zadrudnog doma, ulje
 Šegula Sonja: Hidrocentrala, ulje
 Šeremet Ivo: Pogled na kasarnu u Jablanici, ulje
 Štetić Rizah: Gradilište Lašva, ulje
 Veža Mladen: Gradnja mosta u Lašvi, ulje
 Angeli Radovani Kosta: Tačkarica, bronca*
 Putrih Karel: Radnik sa kompresorom, bronca

IV. Prvomajska izložba ULUH-ove podružnice za Dalmaciju, Salon Galić, Split, svibanj

Kaštelančić Ante: Na radilištu Omladinske pruge, tuš
 Parać Vjekoslav: Na gradilištu, ulje
 V. izložba ULUH-a, Umjetnički paviljon, Zagreb, studeni
 Becić Vladimir: Skretanje Neretve; Zidanje hidrocentrale*, ulje
 Gliha Oton: Šumsko radilište u Bosni, ulje*
 Glumac Sergije: S novogradnje Velesajma, radirung*
 Handa Andrija: Sa radilišta, ulje*
 Jelić Vladimir: Novogradnje u Martičevoj ulici, ulje*
 Sablić Rudolf: Frontovci na radu u Martičevoj ulici, ulje
 Veža Mladen: Lašva Omladinska pruga Šamac-Sarajevo, ulje*
 Zorman Josip: Gradilište, ulje
 Jugović Ivo: Bager u akciji, ulje

1950.

V. prvomajska izložba ULUH-ove podružnice za Dalmaciju, Salon Galić, Split, svibanj

Franičević Ante: Na omladinskoj pruzi, ulje
 Običan Jovan: Omladinka, bronca
 Tolić Milan: Na gradilištu, ulje

Izložba ULUH-a, Osijek, studeni

Becić Vladimir: Gradilište centrale Jablanica I i II, sepija
 Gliha Oton: Frontovci iz Jablanice, ulje
 Glumac Sergije: Sa novogradnje, radirung
 Hegedušić Krsto: Sa tunela Majejica, tuš
 Jelić Vladimir: Gradnja Pionirskog grada, ulje
 Makanec Miron: Bager u akciji, ulje
 Meissner Julio: Radovi u tunelu, sepija
 Reiser Nikola: S omladinskom brigadom braće Kavurića, sepija
 Zorman Josip: Frontovci na radu na Ksaveru, ulje
 Cota Frane: Rad, bronca

VI. Izložba ULUH-a, Umjetnički paviljon, Zagreb, studeni

Becić Vladimir: Radilište na brani I i II; Radilište na centrali, ulje*
 Gliha Oton: Brigadirka na pruzi, ulje*
 Glumac Sergije: Mješalica; Na montaži, radirung
 Handa Andrija: Sa radilišta, ulje*
 Jugović Ivo: Gradnja stambene zgrade VI. rajona, ulje
 Bakić Vojin: Omladinac, sadra

1951.

Izložba ULUH-a, Rijeka – Split, ožujak – travanj

Becić Vladimir: Smjena omladinaca Rama-Neretva, ulje
 Veža Mladen: Lašva Omladinska pruga Šamac-Sarajevo, ulje*
 Angeli Radovani Kosta: Tačkarica, bronca*

* radovi skenirani za ilustracije

Gledao sam više puta antiratne Jagode i krv , hodao ponosno s Cheom na leđima jakne, vjerujući da će naša Polet-generacija promijeniti svijet. Ah, kakve li mladenačke zablude!

... Na radne akcije krenuo sam sa 16 godina nakon što su vješti aktivisti iz omladinskog komiteta uvjerali pedesetak gimnazijalaca s Trešnjevke da je na akcijama sjajno, da se ne radi previše, da imaš popodneva za sport, večer za najnovije filmove, koncerte uživo Grupe 220 i Parnog valjka..., recitacije uz logorsku vatru sjajnog Enesa Kiševića. ... Sedam puta bio sam na akcijama, četiri puta na ORA Sava, u Kumrovcu, Rijeci i čak u tadašnjem Lenjingradu kamo su za nagradu slali „dobre“ omladince! ... Uz parolu „Mi gradimo nasip, nasip gradi nas“ izveo sam kubike i kubike zemlje na savski nasip i odušni kanal Odra, pa, nekako, danas osjećam da je makar 100 metara nasipa moje? ... kada ovako s distance procjenjujem, od akcija možda nije bilo neke velike ekonomske koristi, u dobroj mjeri su služile za ideološko „pranje mozgov“ i jačanje „tekovina revolucije“ i partijski inkubator (jedno) partijskog sustava. ... No, bez ikakve sumnje ondje sam naučio brinuti se o sebi daleko od roditeljskog doma, razvio sam emocionalnu inteligenciju i empatiju, naučio sam kako prihvaćati različite narode i kulture, kako ne biti isključiv... Ima li od toga većeg dobitka?!

Zlatko Herljević

... 1981. godina, otok Silba. Sudjelovala je samo jedna brigada iz Zagreba ... Kao priprema za tu ORA-u u Zagrebu smo u nekoliko navrata išli raščičavati Ljetno kino Tuškanac, koje je ubrzo opet zaraslo... Na Silbi je to izgledalo ovako: prvo bismo mi raskrčili šikaru, onda bi došli šljakeri i dinamitom „razbili“ kamenjar tj. golo stijenje i tako ga usitnili. Onda opet dolazimo mi i skupljamo to sitno kamenje. I tako unedogled. ... Čini mi se da je to bila neka klasična radna „smjena“, a popodne je sve sličilo na ljetovanje (odmaralište i kamp bili su u blizini mora i plaže). ... Tu nije bilo, poput Save, tako intenzivnog društvenog života jer je to bila jedna jedina brigada od nas tridesetak. Bendovi nisu dolazili, no slušali su se Drugi način, Azra... Što se tiče ideologije i pozadine cijele priče, nas se to baš i nije previše ticalo. Nije tu bilo velikih misli i težnje za boljim svijetom, barem kod nas... Naime, ORA se računala jednako kao i obavezna praksa koju je trebalo obaviti usred ljeta u užarenom Zagrebu (recimo u Vjesnikovom ekspeditu), a ovako se išlo na more.

Saša Martinović Kunović

Ujedinjena organizacija Kultura umjetnosti

ISBN 978-953-57150-4-7

9 789535 715047